

บทที่ 5

การวิเคราะห์

5.1 การวิเคราะห์การวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกและหอสมุด

ในการศึกษาที่ตั้งของหอพระไตรปิฎกและหอสมุดนั้นควรจะต้องศึกษาถึงกำหนดพื้นที่ใช้สอยของกิจกรรมภายในวัด ซึ่งโดยปกติจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1) **เขตพุทธาวาส** เป็นบริเวณหรือเขตส่วนหนึ่งของวัดที่กำหนดให้เป็นพื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยเป็นเขตแดนที่เป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งที่ประทับขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้นเขตพุทธาวาสจึงประกอบด้วยอาคารสำคัญอันได้แก่ เจดีย์ พระอุโบสถ พระวิหาร ฯลฯ

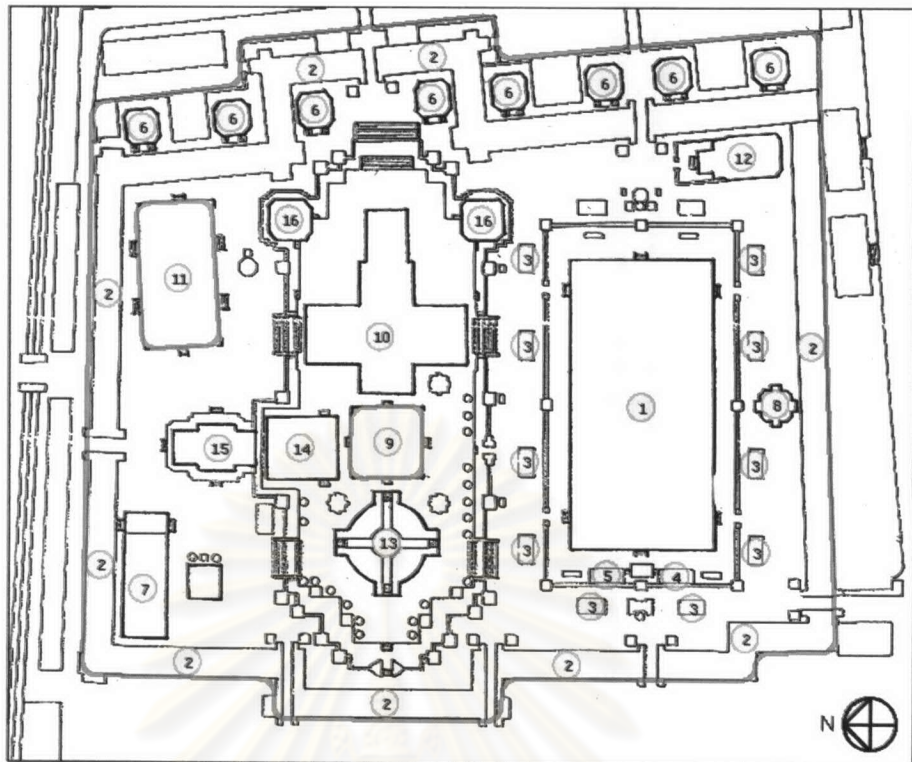
2) **เขตสังฆาวาส** เป็นบริเวณหรือเขตส่วนหนึ่งของวัดที่กำหนดให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ โดยประกอบไปด้วยอาคารที่มีพุทธานุญาตให้ตั้งแต่สมัยพุทธกาล เช่น กุฏิ กัปปียกุฏิ วัจจกุฏิ ชั้นตอมร ตลอดจนอาคารอื่น ๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อความจำเป็นต่อวัตรปฏิบัติตามกฎของสมณะสงฆ์ ได้แก่ หอฉัน หอสวดมนต์ ศาลาการเปรียญ หอแก้วมัญฐาน ฯลฯ

3) **เขตสาธารณประโยชน์** นอกจากเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสแล้วยังมีบริเวณหรือส่วนหนึ่งของวัดยังเหลืออยู่อีกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นในบางวัดจึงใช้พื้นที่เหล่านั้นเพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น สร้างเป็นเมรุ และส่วนฌาปนกิจศพของชุมชน หรือจัดตั้งเป็นโรงเรียน ตลอดจนจัดเป็นตึกแถวให้เช่า ฯลฯ

จากการสำรวจวัดหลวงในกรุงเทพมหานครจำนวน 91 วัด พบที่มีหอพระไตรปิฎกและหอสมุดอยู่จำนวน 34 วัด ซึ่งปรากฏอยู่ทั้งในเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1.1 การวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในเขตพุทธาวาส

ลักษณะการวางตำแหน่ง หอพระไตรปิฎกที่ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาสนั้น มักจะตั้งอยู่ในบริเวณที่ไม่ไกลจากเขตสังฆาวาส หรืออาจกล่าวได้ว่ามักจะตั้งอยู่ระหว่างเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส โดยมากจะจัดให้อยู่ไม่ไกลจากที่ตั้งพระอุโบสถ แต่มิได้อยู่ในเขตพัทธสีมา ตำแหน่งที่ตั้งของหอพระไตรปิฎกในลักษณะนี้ เช่น

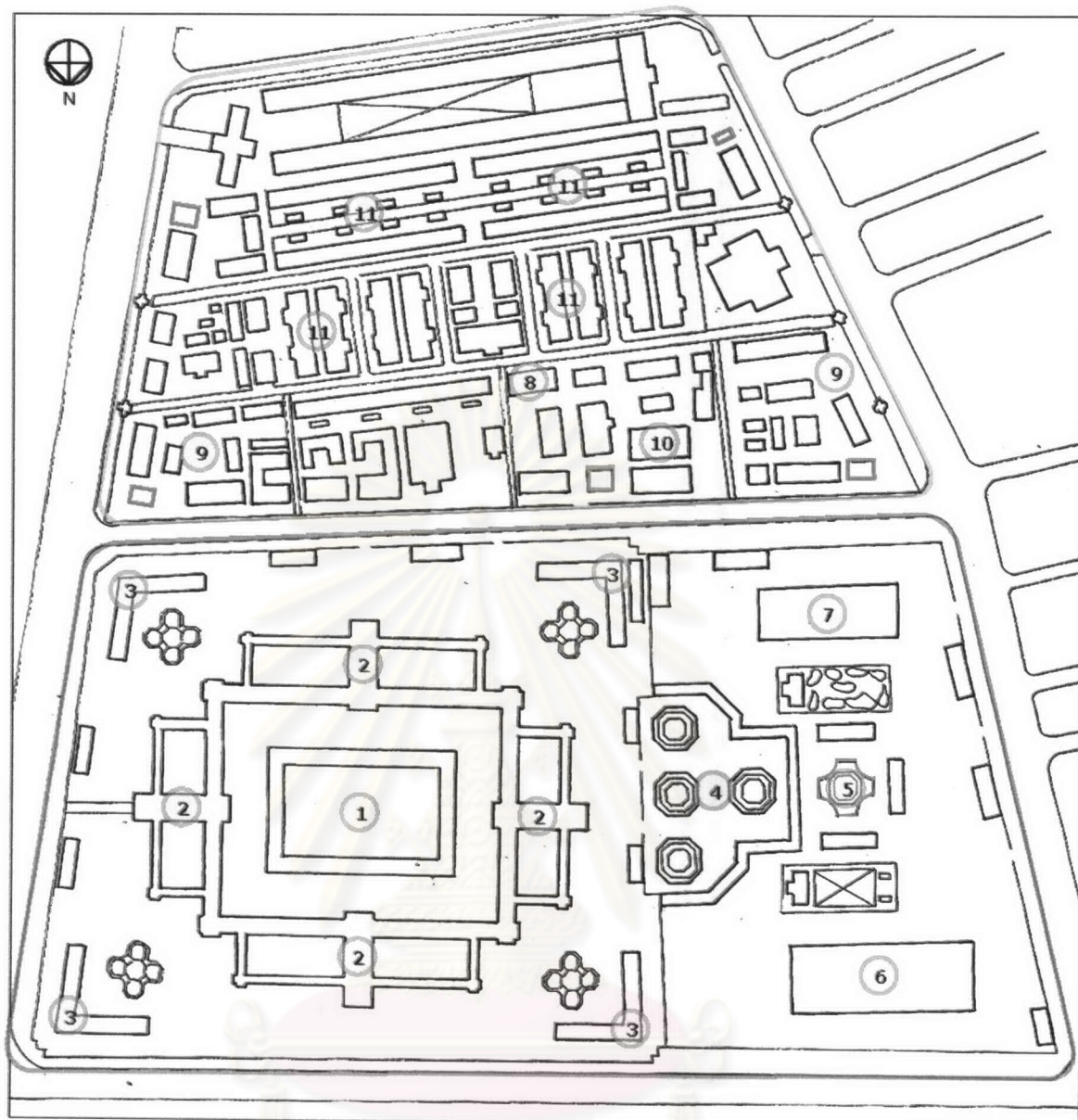

มาตราส่วน 1 : 1500

① พระอุโบสถ	⑨ พระมณฑป	■ เขตพททวาร
② พระระเบียง	⑩ ปราสาทพระเทพบิดร	■ เขตสังฆาวาส
③ ศาลาราย	⑪ หอพระมณเฑียรธรรม	■ หอพระไตรปิฎก
④ หอพระราชพงศาวดาร	⑫ หอพระคันธารราษฎร์	■ หอสมุด
⑤ หอพระราชกรมานุสร	⑬ พระศรีรัตนเจดีย์	
⑥ พระอัมภิวาหาเจดีย์	⑭ นครวัดจำลอง	
⑦ หอพระนาค	⑮ พระวิหารยอด	
⑧ หอระฆัง	⑯ พระสุวรรณเจดีย์	

แผนผังที่ 5.1 ผังบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระมณฑปตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระอุโบสถ และหอพระมณเฑียรธรรม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระอุโบสถ ซึ่งอาคารทั้ง 2 ตั้งอยู่ภายในเขตพระระเบียงของวัด อันแสดงถึงความสำคัญของอาคารทั้ง 2

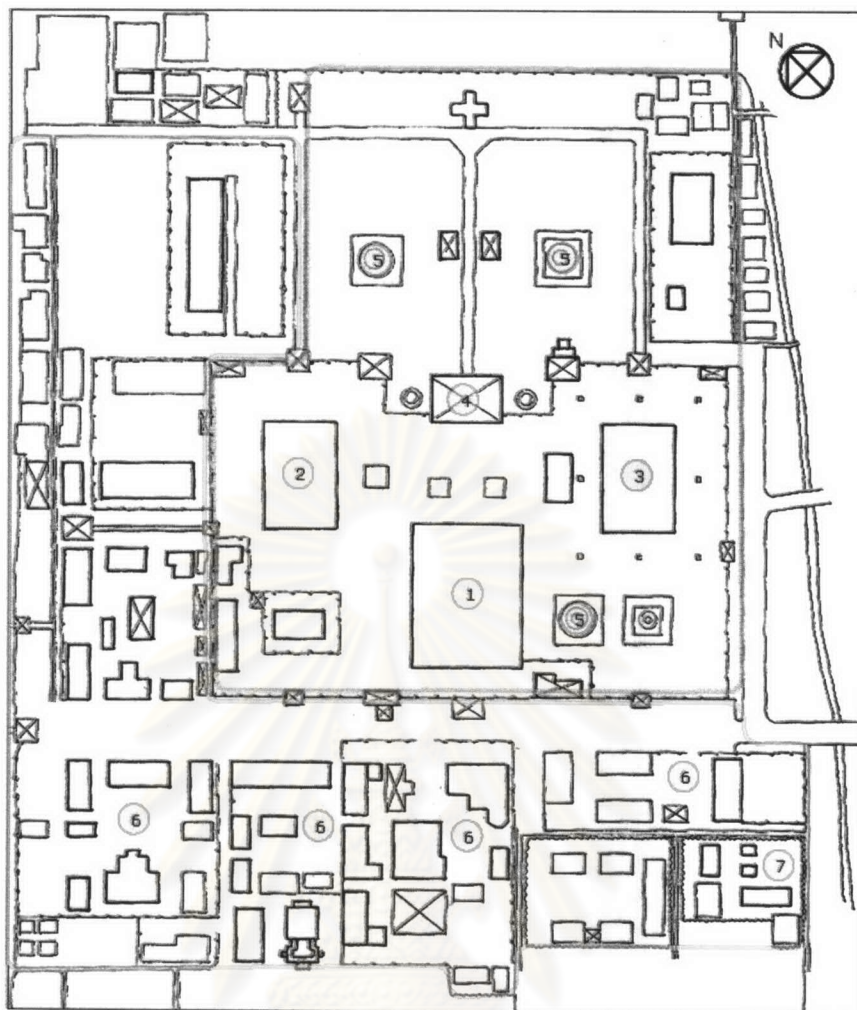

มาตราส่วน 1 : 2000

① พระอุโบสถ	⑦ ศาลาการเปรียญ	■ เขตพุทธาวาส
② พระวิหารทิศ	⑧ หอสมุดมณฑล	■ เขตสังฆาวาส
③ พระวิหารคด	⑨ หมู่กุฏิพระราชาคณะ (คณะเหนือ)	■ หอพระไตรปิฎก
④ พระมหาเจดีย์ประจำรัชกาล	⑩ ตำหนักทวารบาล	■ หอสมุด
⑤ พระมณฑป	⑪ หมู่กุฏิพระคณาจารย์	
⑥ วิหารพระพุทธไสยาสน์		

แผนผังที่ 5.2 ผังบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระมณฑปวัดพระเชตุพนฯ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเขตพุทธาวาส ที่ตั้งไกลจากเขตสังฆาวาสอาจเนื่องมาจากภายในเขตสังฆาวาสนั้นมีหอพระไตรปิฎกตั้งอยู่แล้วถึง 5 หลัง

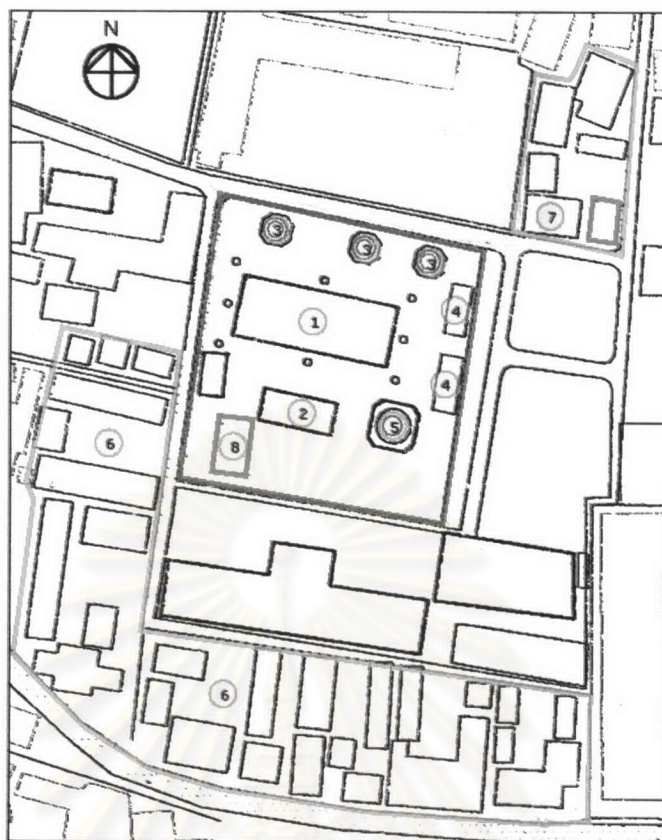

มาตราส่วน 1 : 2000

① พระวิหารใหญ่	■ เขตพุทธาวาส
② พระวิหาร	■ เขตสังฆาวาส
③ พระอุโบสถ	■ หอพระไตรปิฎก
④ ศาลา	■ หอสมุด
⑤ พระเจดีย์	
⑥ กุฏิพระฝ่ายคันฉุระ	
⑦ กุฏิพระฝ่ายวิไลสนา	

แผนผังที่ 5.3 ผังบริเวณวัดกัลยาณมิตร

วัดกัลยาณมิตร หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่ที่มุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขตพุทธาวาสและอยู่ใกล้กับเขตสังฆาวาส

มาตราส่วน 1 : 2000

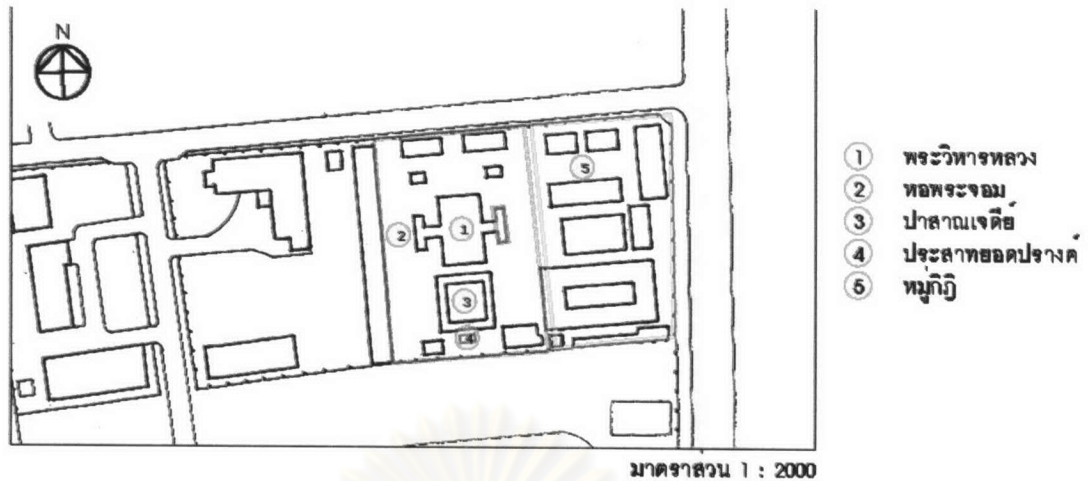
① พระอุโบสถ	■ เขตพุทธาวาส
② วิหาร	■ เขตสังฆาวาส
③ เจดีย์	■ หอพระไตรปิฎก
④ วิหาร	■ หอสมุด
⑤ พระปรางค์ใหญ่	
⑥ หมุกฎิ	
⑦ ตำนกแดง	
⑧ ตำนกจันทร์	

ศูนย์วิทยพัทยาการ

แผนผังที่ 5.4 ผังบริเวณวัดวัดตระฆังโมสิตาราม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัดตระฆังโมสิตาราม ตำนกจันทร์หรือหอพระไตรปิฎก ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระอุโบสถ และอยู่ภายในบริเวณกำแพงแก้ว อันเป็นการแสดงถึงความสำคัญของอาคาร

แผนผังที่ 5.5 ผังบริเวณวัดวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม

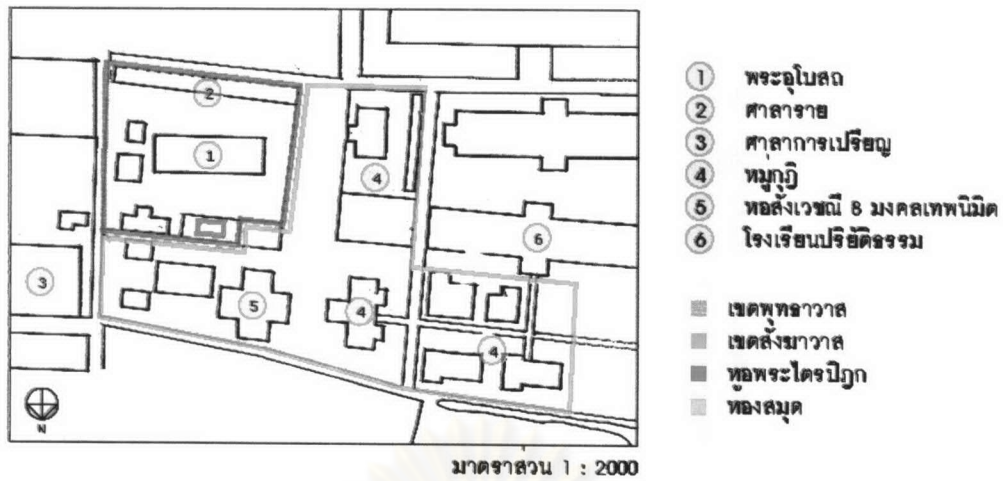
วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่บนฐานไพทีด้านทิศตะวันออกของพระวิหารหลวง

มูลเหตุในการวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในเขตพุทธาวาส จากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษา จะพบว่าหอพระไตรปิฎกที่ตั้งในเขตพุทธาวาสจะอยู่ในส่วนที่ใกล้เคียงกับสังฆาวาส โดยมีได้มีกำหนดทิศไว้อย่างแน่ชัด ซึ่งขึ้นกับแต่ละวัดว่ามีการจัดวางผังอย่างไร เหตุผลหลักในการเลือกที่ตั้งน่าจะมาจาก มูลเหตุสำคัญ 5 ประการ คือ

1) **การนำพระไตรปิฎกมาเผยแพร่สู่พุทธศาสนิกชน** เนื่องด้วยสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นช่วงสมัยที่มีการวางรากฐานของพุทธศาสนาเพื่อที่จะให้เจริญมั่นคงสืบไป จึงมีการคัดลอกพระไตรปิฎกและพระราชทานไปตามพระอารามหลวงทุกอาราม ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ ที่จะต้องนำเอาพระธรรม ออกสอนสังฆาราวาส อีกทั้งเมื่อทำการเทศนา ก็มีที่จำเป็นต้องถือสมุดผูกหรือพระไตรปิฎกไว้ ดังนั้นตำแหน่งที่ตั้งของหอพระไตรปิฎกจึงปรากฏอยู่เขตพุทธาวาส เพื่อความสะดวกในการนำมาใช้และเก็บรักษา

2) **เพื่ออำนวยความสะดวกการปฏิบัติธรรม** จากหลักการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนา ซึ่งอันดับแรกจำเป็นต้องศึกษาให้รู้และเข้าใจในพระไตรปิฎก หรือเรียกว่า ปริยัตินั้น ทำให้หอพระไตรปิฎกเป็นอาคารสำคัญและควรตั้งอยู่ในบริเวณที่เอื้ออำนวยให้พระภิกษุสงฆ์เข้าไปใช้ได้โดยสะดวกและสามารถนำกลับคืนคว้าศึกษา ภายในเขตสังฆาวาส ดังนั้น ตำแหน่งหอพระไตรปิฎกจึงปรากฏใกล้กับสังฆาวาส

3) **คตินิยมซึ่งสืบเนื่องกันมา** นอกจากตำแหน่งหอพระไตรปิฎกจะตั้งอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมและสะดวกต่อการใช้งาน ลักษณะการวางดังกล่าว สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคตินิยมซึ่งสืบเนื่องมาแต่สมัยอยุธยา ดังเช่นตำแหน่งที่ตั้งของหอพระไตรปิฎกของวัดปากน้ำ ซึ่งเป็นหอพระไตรปิฎกซึ่งสร้างตั้งแต่สมัยอยุธยา

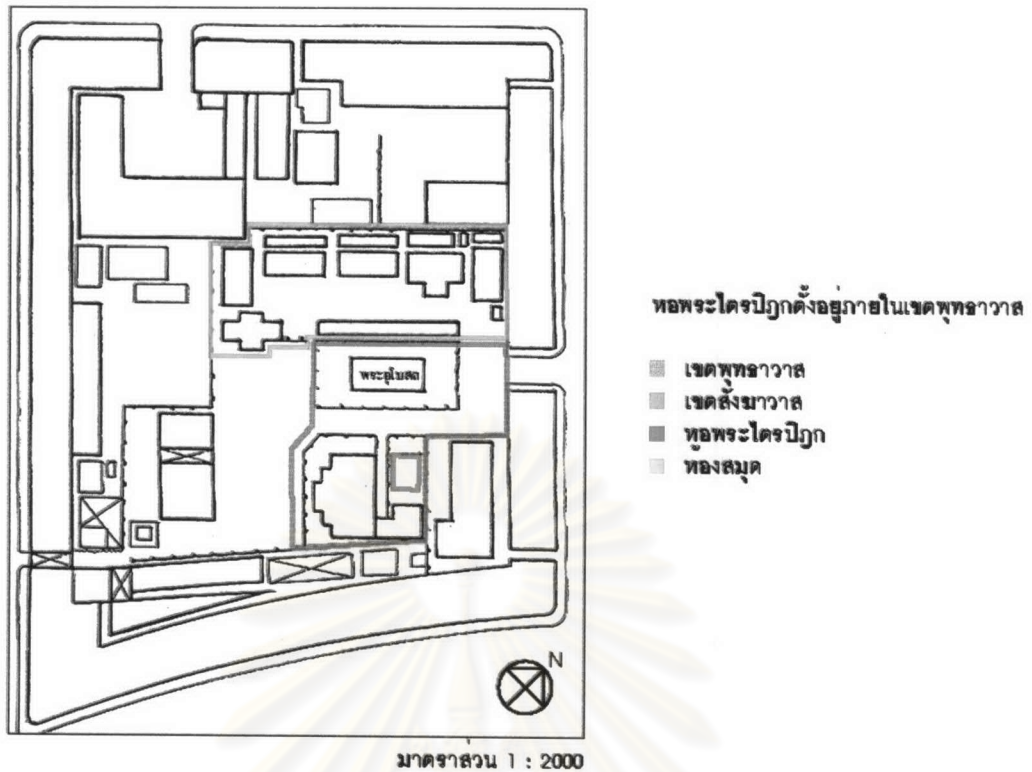
แผนผังที่ 5.6 ผังบริเวณวัดปากน้ำภาษีเจริญ

วัดปากน้ำภาษีเจริญ หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระอุโบสถ โดยตั้งอยู่ระหว่างเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส

4) เพื่อแสดงความสำคัญของหอพระไตรปิฎก โดยหอพระไตรปิฎกถือเป็นเจดีย์ ยาคาร์ที่สำคัญ เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานพระไตรปิฎก ดังนั้นในบางวัดจึงจัดตำแหน่งหอพระไตรปิฎกให้สมกับฐานานุศักดิ์ของอาคาร คือการตั้งหอพระไตรปิฎกในเขตพุทธาวาส ตลอดจนเมื่อหอพระไตรปิฎกใดมีความสำคัญอย่างมากก็จะตั้งไว้ในเขตพระระเบียงอีกด้วย เช่น พระมณฑปและหอพระมณฑปที่ยรธรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

5) เพื่อการเฉลิมฉลองหรือการเฉลิมพระเกียรติ ในการสร้างหอพระไตรปิฎกนั้น นอกเหนือจากการสร้างเพื่อเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎก แล้วยังมักสร้างหอพระไตรปิฎกเพื่อการเฉลิมฉลองอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น

- หอพระมณฑปที่ยรธรรม สร้างขึ้นเพื่อสมโภชพระไตรปิฎกฉบับทอง
- หอพระมณฑปที่ยรธรรมวัดกัลยา สร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- หอพระไตรปิฎกวัดชัยชนะสงคราม หลวงพ่อฉิมเจ้าอาวาสคนแรกได้สร้างขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์

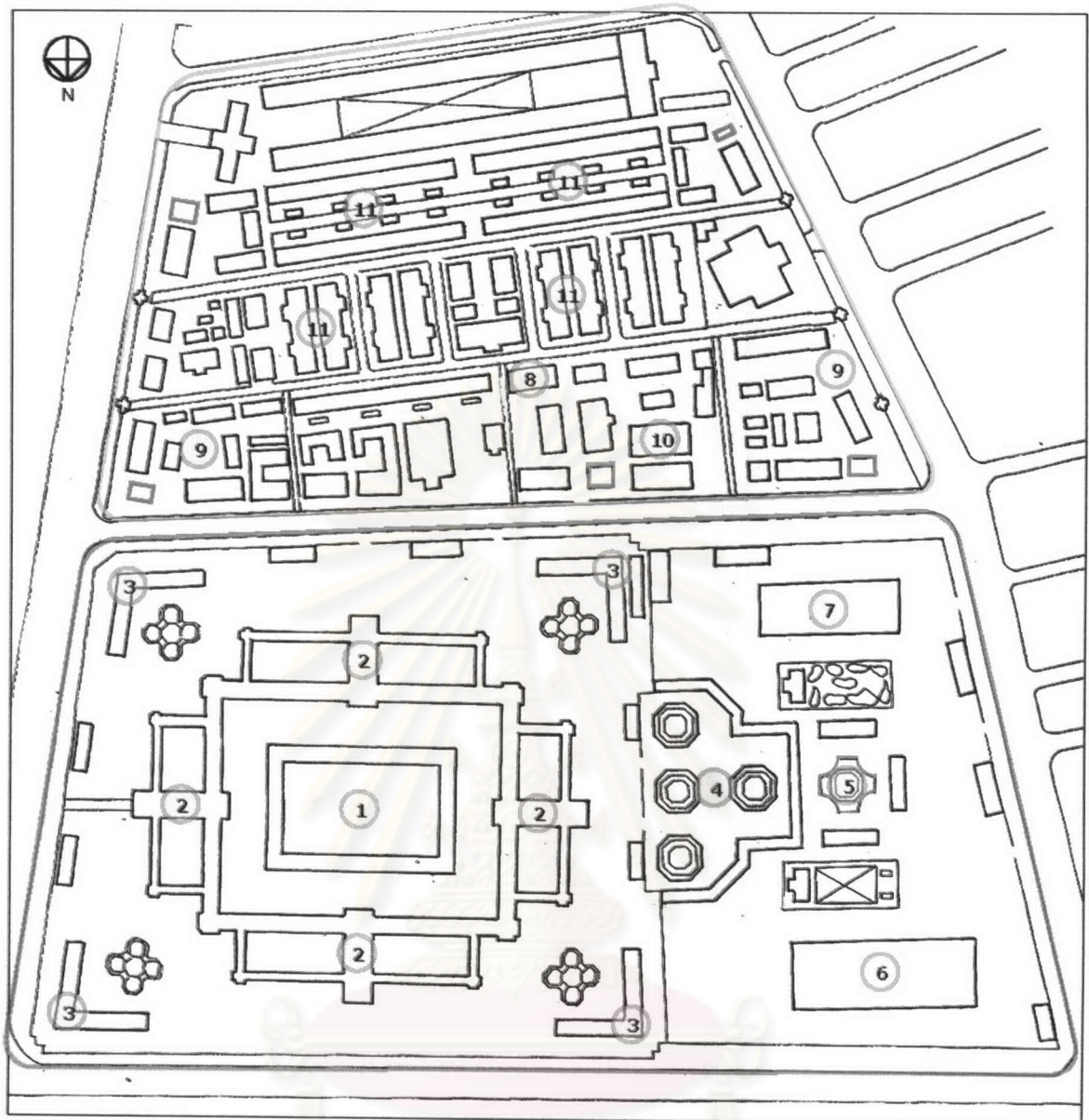
แผนผังที่ 5.7 ผังบริเวณวัดชัยชนะสงคราม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหอพระไตรปิฎกที่มีมูลเหตุการสร้างจากเฉลิมฉลองก็มักมีคตินิยมที่จะสร้างไว้ในเขตพุทธาวาสเพื่อให้สมกับฐานานุศักดิ์ของหอพระไตรปิฎก

5.1.2 การวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในเขตสังฆาวาส

ลักษณะการวางตำแหน่ง ที่ตั้งหอพระไตรปิฎกในเขตสังฆาวาสมีคตินิยมที่เด่นชัด โดยมีลักษณะที่น่าสนใจคือ มักตั้งอยู่บริเวณมุมหนึ่งมุมใดของหมู่กุฏิ ซึ่งจากกรณีศึกษาจะพบหอพระไตรปิฎกอยู่ในหมู่กุฏิที่มีกุฏิพระตำหนัก หรือ กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาสหรือรองเจ้าอาวาส) และในวัด ๗ แห่งนั้นอาจมีหอพระไตรปิฎกมากกว่า 1 หลัง ซึ่งวัดที่มีหอพระไตรปิฎกในเขตสังฆาวาสมากที่สุด คือวัดพระเชตุพน กล่าวคือมีหอพระไตรปิฎกอยู่ที่มุมทั้ง 4 ของเขตสังฆาวาสและมีอีก 1 หลังอยู่ตรงกลาง

โดยหอพระไตรปิฎกที่อยู่ในเขตสังฆาวาสนี้มักจะอยู่ไม่ไกลจากเขตพุทธาวาส อาจเนื่องด้วยต้องการความสะดวกเมื่อจะเอาพระไตรปิฎกมาเผยแพร่แก่ฆราวาส ในเขตพุทธาวาสดังที่กล่าวไปแล้ว โดยการตั้งหอพระไตรปิฎกในหมู่กุฏิในหมู่กุฏิจะพบมากในสมัยรัชกาลที่ 3 ตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในลักษณะนี้ เช่น

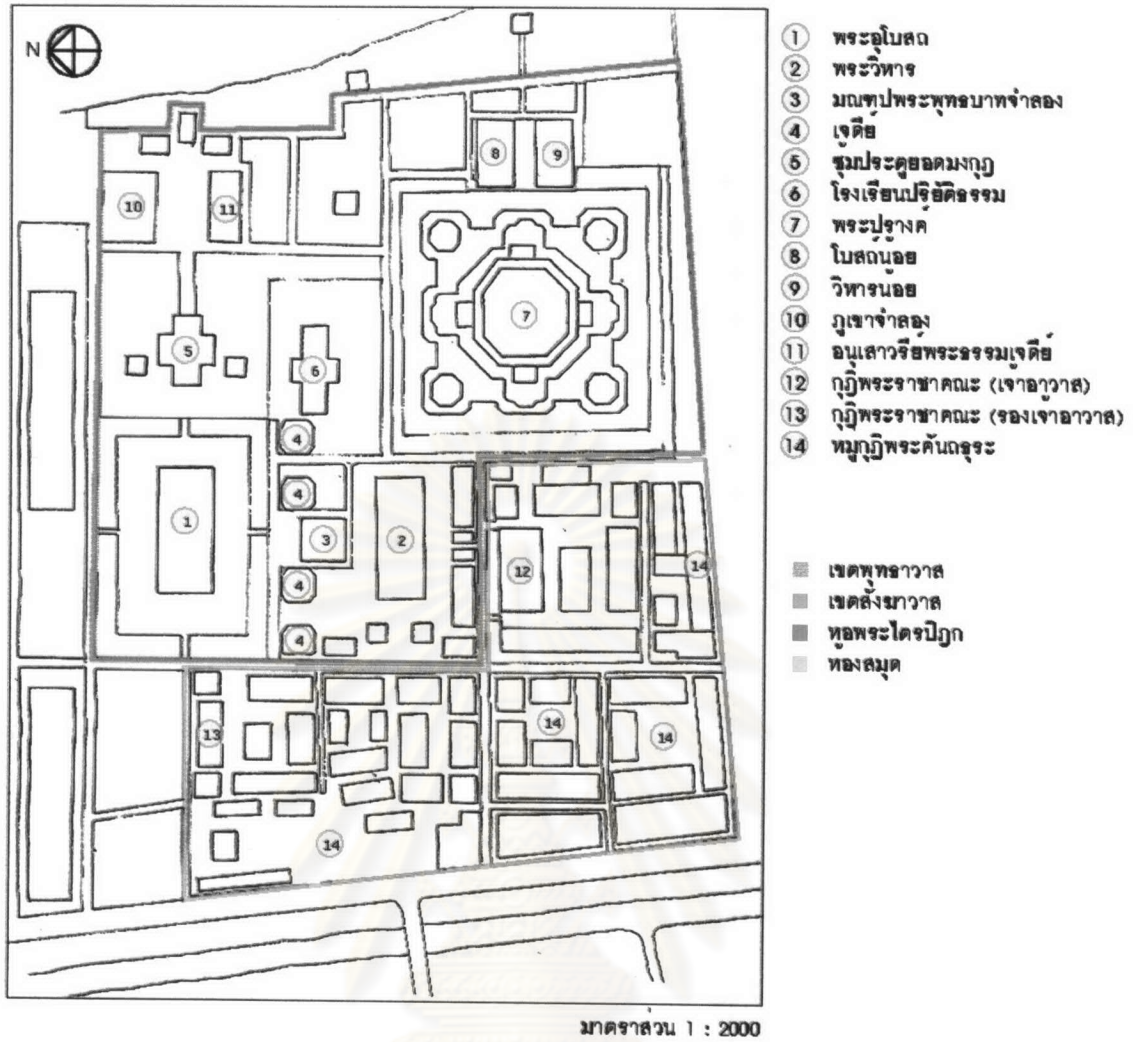

มาตราส่วน 1 : 2000

① พระอุโบสถ	⑦ ศาลาการเปรียญ	■ เขตพุทธาวาส
② พระวิหารทิศ	⑧ หอสมุดมณฑล	■ เขตสังฆาวาส
③ พระวิหารคด	⑨ หมู่กุฏิพระราชาคณะ (คณะเหนือ)	■ หอพระไตรปิฎก
④ พระมหาเจดีย์ประจำรัชกาล	⑩ ตำหนักวาลูกกรง	■ หอสมุด
⑤ พระมณฑป	⑪ หมู่กุฏิพระคณฤช	
⑥ วิหารพระพุทธไสยาสน์		

แผนผังที่ 5.8 ผังบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

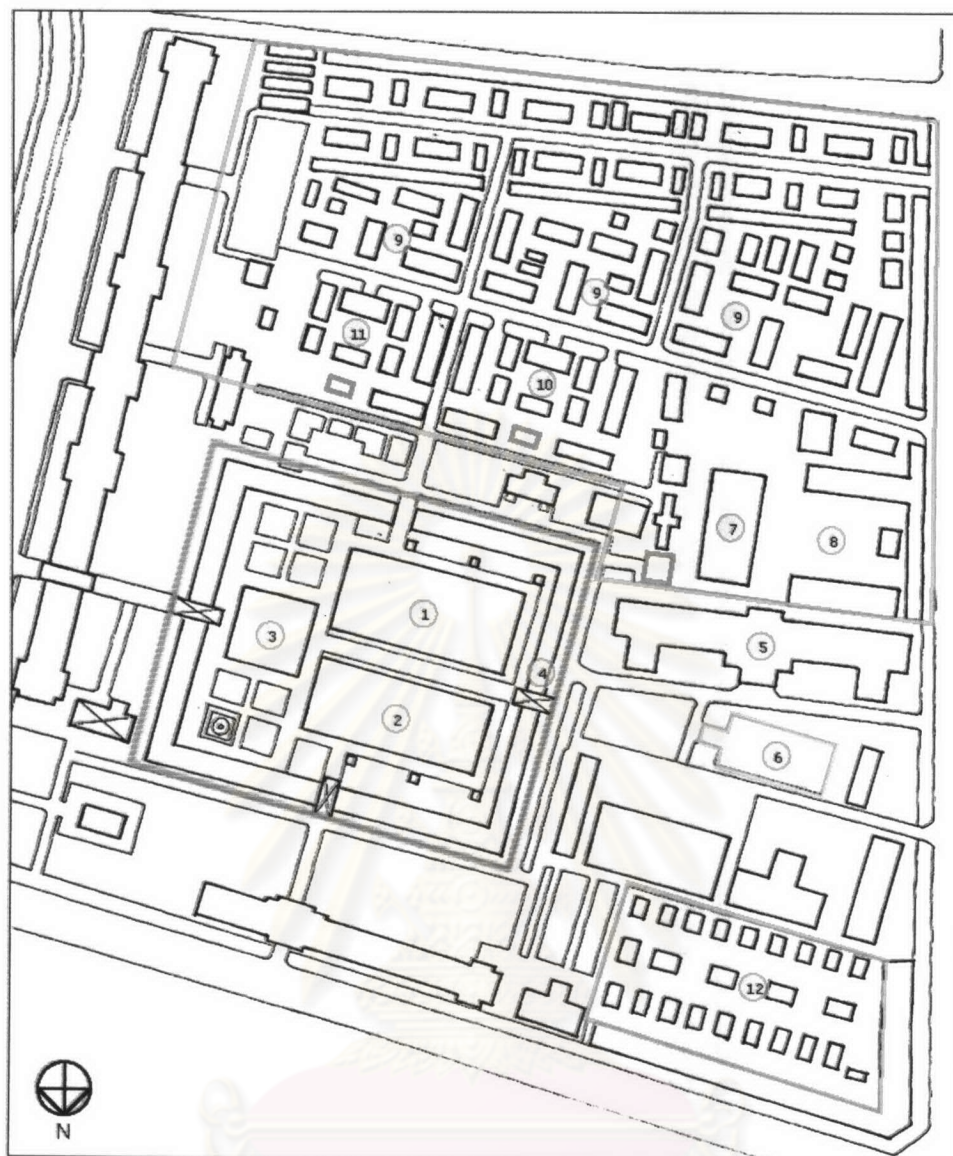
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ภายในเขตสังฆาวาส มีหอพระไตรปิฎกจำนวน 5 หลัง อยู่
ที่มุมทั้ง 4 ของเขตสังฆาวาส และที่หมู่กุฏิสมเด็จพระราชาคณะอีก 1 หลัง

แผนผังที่ 5.9 ผังบริเวณวัดอรุณราชวราราม

วัดอรุณราชวราราม ภายในเขตสังฆาวาสมีหอพระไตรปิฎกจำนวน 2 หลัง ซึ่งอยู่ในหมู่กุฏิเดียวกับกุฏิพระราชา คณะเจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาส

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาตราส่วน 1 : 2000

① พระอุโบสถ	⑧ หมู่กุฏิพระตำหนัก	☒ เขตพุทธาวาส
② พระวิหาร	⑨ หมู่กุฏิพระคันทน์จระ	■ เขตสังฆาวาส
③ พระมณฑป	⑩ หมู่กุฏิหมวดพระศรีสรรเพชญ์	● หอพระไตรปิฎก
④ พระระเบียง	⑪ หมู่กุฏิหมวดพระธาดู	□ ทองสมุด
⑤ อาคารเรียนมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์	⑫ หมู่กุฏิหมวดสลัก	
⑥ ทองสมุด		
⑦ กุฏิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราชา		

แผนผังที่ 5.10 ผังบริเวณวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ภายในเขตสังฆาวาสมีจำนวนหอพระไตรปิฎก 3 หลัง อยู่ในหมู่กุฏิเดียวกับกุฏิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราชา 1 หลัง อีก 2 หลัง อยู่ในเขตหมู่กุฏิหมวดพระศรีสรรเพชญ์และเขตหมู่กุฏิหมวดพระธาดู

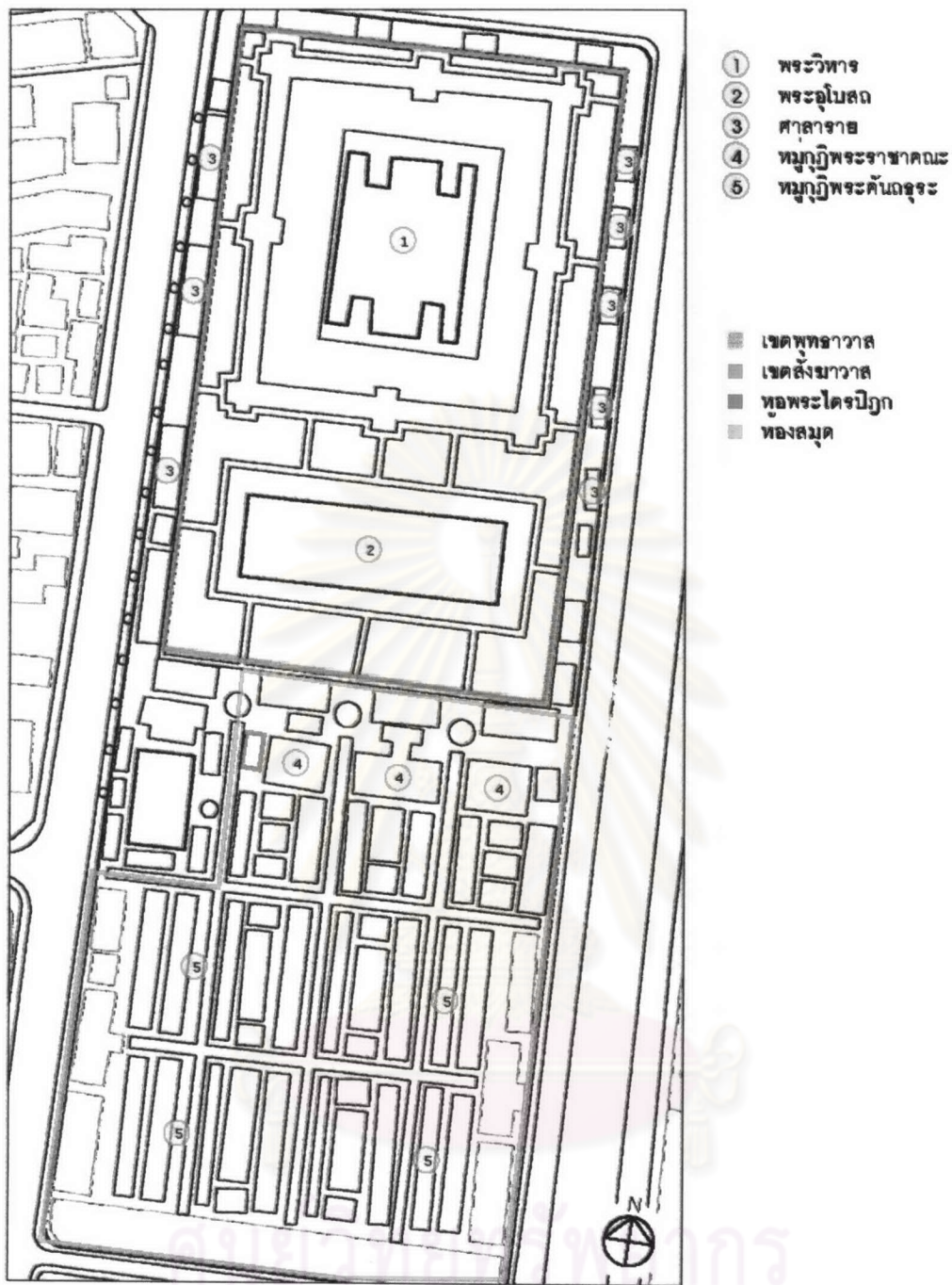

มาตราส่วน 1 : 2000

① พระอุโบสถ	■ เขตพุทธาวาส
② ศาลาบาย	■ เขตสังฆาวาส
③ พระเจดีย์	■ หอพระไตรปิฎก
④ หมุกฎี	■ หองสมุด

แผนผังที่ 5.11 ผังบริเวณวัดชนะสงคราม

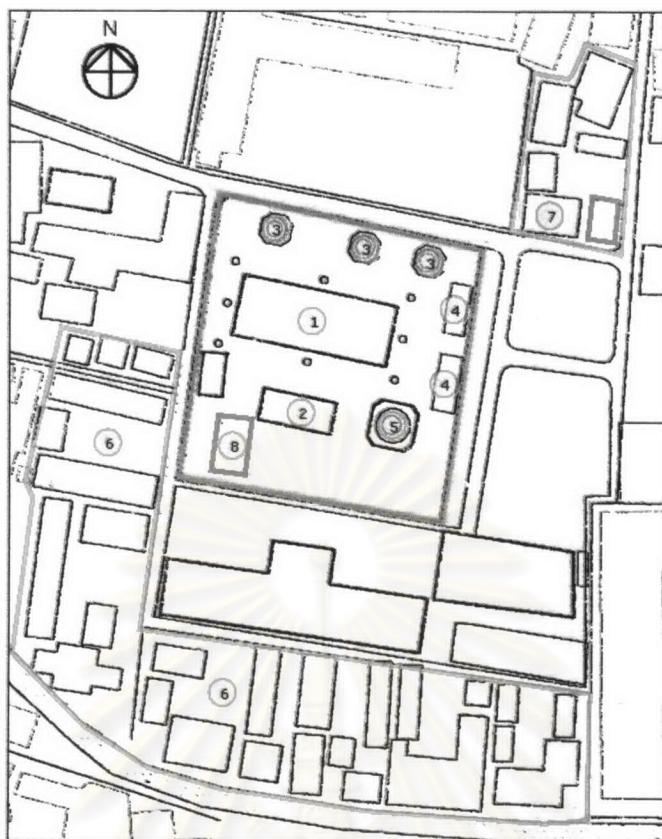
วัดชนะสงคราม ภายในเขตสังฆาวาสมีหอพระไตรปิฎกจำนวน 2 หลังอยู่

มาตราส่วน 1 : 2000

แผนผังที่ 5.12 ผังบริเวณวัดสุทัศน์เทพวราราม

วัดสุทัศน์เทพวราราม ภายในเขตสังฆาวาสมีหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง อยู่ที่มุมของสังฆาวาสและติดกับเขตพุทธาวาสโดยหอพระไตรปิฎกตั้งอยู่ในหมู่กุฏิพระราชาคณะ

มาตราส่วน 1 : 2000

① พระอุโบสถ	▨ เขตพุทธาวาส
② วิหาร	▨ เขตสังฆาวาส
③ เจดีย์	▨ หอพระไตรปิฎก
④ วิหาร	▨ ท้องสนาม
⑤ พระประธานใหญ่	
⑥ หมุกุฎ	
⑦ ตำนกแดง	
⑧ ตำนกจันทร์	

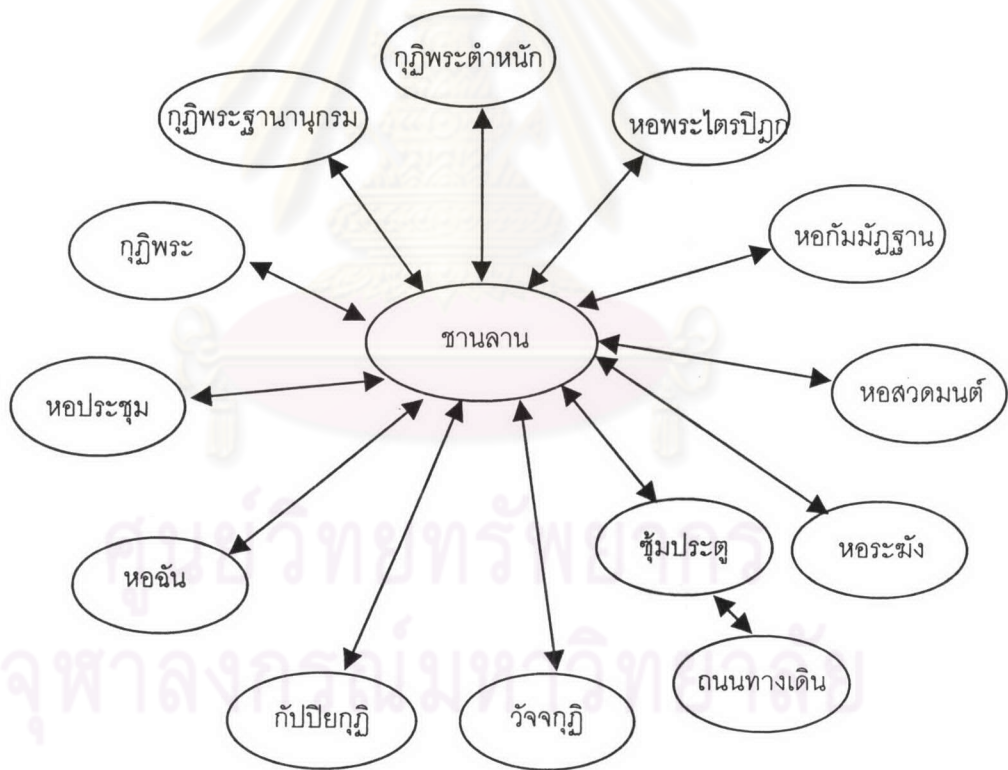
ศูนย์วิทยพัทยาการ

แผนผังที่ 5.13 ผังบริเวณวัดระฆังโฆสิตาราม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัดระฆังโฆสิตาราม ภายในเขตสังฆาวาสมีหอพระไตรปิฎกจำนวน 1 หลัง ซึ่งอยู่ในหมุกุฎเดียวกับตำหนักแดง ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นตำหนักสำหรับทรงกรรมฐานของสมเด็จพระเจ้าตากสิน

มูลเหตุในการวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในเขตสังฆาวาส จากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษาจะพบว่า การวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในเขตสังฆาวาสหรือในหมู่กุฏิเป็นคตินิยมที่พบมากที่สุด ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยพบตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 และมีรูปแบบสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเหตุผลหลักในการเลือกที่ตั้งน่าจะมาจากมูลเหตุสำคัญ 3 ประการ คือ

1. หลักการปกครอง ในครั้งอดีตคัมภีร์พระไตรปิฎก ต้องคัดลอกลงบนใบลาน ซึ่งการคัดลอกแต่ละครั้งก็ได้ออกมาเป็นจำนวนน้อย อีกทั้งต้องขอพระราชทานจากฉบับหลวง ทำให้คัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ที่มีค่ายิ่งและหาได้ยาก ด้วยเหตุนี้แต่ละวัดที่มีพระไตรปิฎกจึงต้องเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี ดังนั้น ผู้ที่เหมาะสมที่จะเก็บรักษาพระคัมภีร์จึงต้องเป็นพระที่ทรงสมณศักดิ์ชั้นสูง หรือสมเด็จพระราชาคณะ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสหรือรองเจ้าอาวาส ซึ่งมีหน้าที่ในการปกครองดูแลความเรียบร้อยภายในวัด ซึ่งเห็นได้จากผังภาพแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในหมู่กุฏิพระตำหนักและหมู่กุฏิพระราชาคณะ (ดังที่ได้แสดงไว้ในแผนภูมิที่ 5.1 และ 5.2)

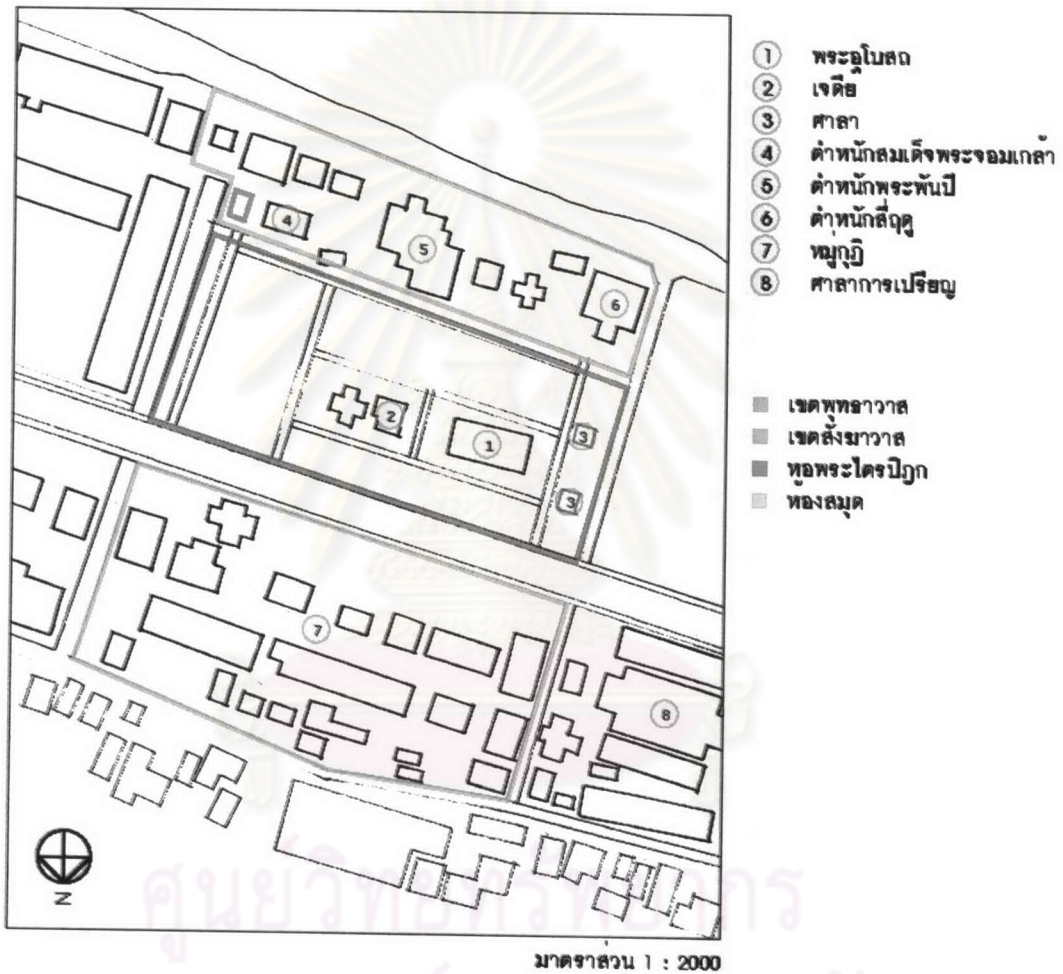
แผนภูมิที่ 5.1 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในหมู่กุฏิพระตำหนัก

(ที่มา : ประชา แสงสายัณห์. กุฏิก่ออิฐถือปูน. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารศิลป ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์, 2540. หน้า 474)

"คติเกี่ยวกับการมีหอไตร 2 หอ พระเถระผู้ใหญ่ในวัดนี้เล่าว่า เป็นเพราะวัดนี้แต่เดิมมีพระราชาคณะได้ 2 รูป"¹⁰⁷

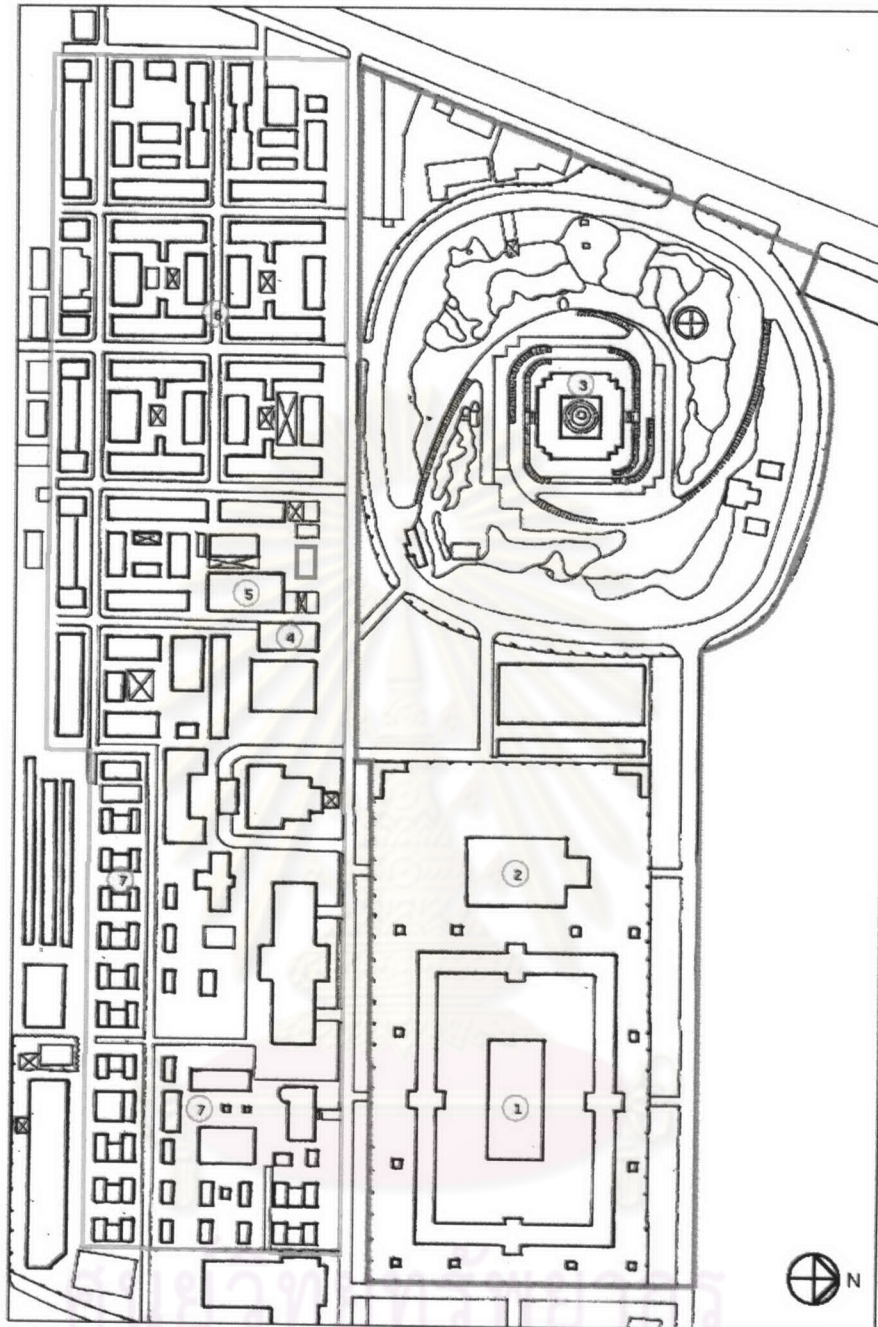
จากข้อความดังกล่าวตรงกับจำนวนหอพระไตรปฏิภนภายในวัดอรุณ ซึ่งมี 2 หลัง อันแสดงถึงหอพระไตรปฏิภนจะสร้างอยู่ในหมู่กุฏิพระตำหนัก หมู่กุฏิเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาสหรือเฉพาะสำหรับคณะที่มีพระราชาคณะทรงคุณวุฒิปกครองดูแลอยู่ ตัวอย่างเช่น วัดราชาธิราช, วัดสระเกศ, วัดโสมนัส, วัดราชโอรสาราม ฯลฯ

แผนผังที่ 5.14 ผังบริเวณวัดราชาธิราช

วัดราชาธิราช พบหอพระไตรปิฎกอยู่ด้านหลัง ตำหนักสมเด็จพระจอมเกล้า ภายในเขตสังฆาวาส

¹⁰⁷ กรมศิลปากร, ประวัติวัดอรุณราชวรารามฯ 2511 หน้า 84.

มาตราส่วน 1 : 2000

① พระอุโบสถ	▨ เขตพุทธาวาส
② พระวิหาร	▩ เขตสังฆาวาส
③ บรมมรรพต	■ หอพระไตรปิฎก
④ ศาลาการเปรียญ	□ หองศมุต
⑤ กุฏิพระตำหนัก	
⑥ หมู่กุฏิพระคณาจารย์	
⑦ หมู่กุฏิพระวิปัสสนาจารย์	

แผนผังที่ 5.15 มังบริเวณวัดสระเกศ

วัดสระเกศ พบหอพระไตรปิฎกอยู่ภายในกุฏิพระตำหนัก

มาตราส่วน 1 : 2000

①	วิหารพระพุทโธสถน	เขตพุทธาวาส
②	พระระเมือง	เขตสังฆาวาส
③	พระอุโบสถ	หอนพระไตรปิฎก
④	ศาลาการเปรียญ	ทองสัมฤทธิ์
⑤	พระวิหาร	
⑥	ทมภูฏี	
⑦	ภูฏีพระราชาคณะ	

แผนผังที่ 5.16 ผังบริเวณวัดราชโอรส

วัดราชโอรส พบหอนพระไตรปิฎกอยู่ในหมู่ภูฏีพระราชาคณะภายในเขตสังฆาวาส

2) **หลักการศึกษารวม** เมื่อกล่าวถึงแนวทางการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ **พระวิปัสสนาธุระ** ซึ่งมุ่งเน้นแนวปฏิบัติเพื่อแสวงหาความวิเวก ทำจิตใจให้สงบ พัฒนาจิตสู่พระนิพพาน ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งเป็น**พระคันถธุระ** คือพระภิกษุสงฆ์ที่มุ่งเน้นไปในทางปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา และศึกษาทางหนังสือ เพื่อแสวงหาความรู้สำหรับการสั่งสอนฆราวาส ทำให้พระคันถธุระ จึงมีแนวทางปฏิบัติธรรมไปในลักษณะการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมเป็นหลัก ดังนั้นการศึกษาพระไตรปิฎกจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อพระคันถธุระ จึงปรากฏการสร้างหอพระไตรปิฎกอยู่ในเขตพระคันถะธุระมากมาย ตัวอย่างเช่น วัดเทพธิดาราม มีการสร้างหอพระไตรปิฎก 2 หลัง ในหมู่กุฏิพระคันถธุระ ในหมู่กุฏิพระราชาคณะ

มาตราส่วน 1 : 2000

① พระวิหาร	■ เขตพุทธาวาส
② พระอุโบสถ	■ เขตสังฆาวาส
③ ศาลาการเปรียญ	■ หอพระไตรปิฎก
④ ศาลาราย	■ หองสมุด
⑤ หมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส)	
⑥ หมู่กุฏิพระราชาคณะ (รองเจ้าอาวาส)	
⑦ หมู่กุฏิพระคันถธุระ	
⑧ หมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ	

แผนผังที่ 5.17 ผังบริเวณวัดเทพธิดาราม

วัดเทพธิดาราม พบหอพระไตรปิฎก 2 หลัง ตั้งภายในหมู่กุฏิพระราชาคณะเจ้าอาวาสและหมู่กุฏิพระราชาคณะรองเจ้าอาวาส

3) **คตินิยมซึ่งสืบเนื่องมา** คตินิยมในการสร้างที่เก็บพระไตรปิฎกนี้คงมีมาแล้ว ตั้งแต่ครั้งแรกที่ใช้มีการจารึกพระธรรมลงบนวัสดุต่าง ๆ โดยจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเทศไทยก็มีการสร้างหอพระไตรปิฎกเรื่อยมา ลักษณะหอพระไตรปิฎกก็แตกต่างกันไปตามแต่ยุคตามแต่สมัย และจากความสำคัญของหอพระไตรปิฎกซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของพระธรรมทั้งหมดทำให้การสร้างหอพระไตรปิฎกมิได้เป็นเพียงใช้เป็นที่เก็บพระไตรปิฎกเท่านั้น แต่เป็นองค์ประกอบหลักของผังวัดที่จะทำให้อำนาจ ๆ นั้น มีความครบถ้วนในความหมายแห่งรัตนไตร

5.1.3 ลักษณะการวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกและหอสมุดเมื่อแบ่งตามช่วงเวลา

เมื่อศึกษาการวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกและหอสมุดจากช่วงระยะเวลาในการสร้างหรือปฏิสังขรณ์จะทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงไปของตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในแต่ละช่วงสมัยของกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์จากข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ และทางด้านกายภาพควบคู่กันไป โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 5.1

การวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกและหอสมุดในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2

ที่ตั้งของหอพระไตรปิฎกในช่วงเวลานี้พบตำแหน่งที่ตั้งทั้งในเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส แต่จากวัดที่เป็นกรณีศึกษาพบหอพระไตรปิฎกในเขตพุทธาวาสเป็นจำนวนมาก อาจเนื่องมาจาก หอพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ในการสร้างมีมูลเหตุมาจากคตินิยมที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยาหรือสร้างเพื่อการเฉลิมฉลองและการเฉลิมพระเกียรติ เช่น พระมณเฑียรธรรม และพระมณฑป วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังนั้นจึงพบหอพระไตรปิฎกในเขตพุทธาวาสมากกว่า ช่วงรัชกาลอื่น ๆ

ส่วนการวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในเขตสังฆาวาสนั้นมีคตินิยมที่ตั้งอยู่บริเวณมุมหนึ่งมุมใดของหมู่กุฏิ พระตำหนักหรือหมู่กุฏิพระราชคณะจากกรณีศึกษาพบจำนวนน้อยกว่าในสมัยรัชกาลที่ 3 มาก อาจเนื่องมาจากมีการปฏิสังขรณ์หอพระไตรปิฎกในช่วงรัชกาลที่ 3 มาก แต่การวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในเขตสังฆาวาส ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ก็ถือได้ว่าเป็นแบบแผนที่สืบทอดมาถึงที่ตั้งของหอพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ 3 นั่นเอง

ตารางที่ 5.1 ตารางการวิเคราะห์บริเวณของพระไตรปิฎกและหอสมุด

เวลาที่สร้าง/ เวลาที่ ปฏิสังขรณ์	ชื่อวัด	เขตที่ตั้ง			สถานที่ตั้ง	มูลเหตุที่สร้าง			หมายเหตุ
		๒๕๔๘	๒๕๔๙	๒๕๕๐		บุคคล/กษัตริย์	วัตถุประสงค์	ปี	
รัชกาลที่ 1	วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (หลังที่ 1)	✓			ทิศเหนือของพระอุโบสถ	✓			
	วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (หลังที่ 2)	✓			ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระอุโบสถ		✓	✓	
	วัดระฆังโฆสิตาราม (หลังที่ 1)	✓			ทิศตะวันออกของพระอุโบสถ		✓	✓	
	วัดระฆังโฆสิตาราม (หลังที่ 2)		✓		ด้านหน้าตำหนักแดง			✓	
	วัดสระเกศ			✓	ทิศเหนือของหมู่กุฏิพระตำหนัก			✓	
	วัดสุทัศน์ดาราม		✓		ด้านข้างพระอุโบสถ			✓	
รัชกาลที่ 2	วัดรัตนวาปีสุวาน	✓			ทิศเหนือของพระอุโบสถ			✓	
	วัดสังฆการีระจาย			✓	อยู่ในหมู่กุฏิพระราชคณะเจ้าอาวาส			✓	

ตารางที่ 5.1 ตารางการวิเคราะห์พื้นที่บริเวณของหอพระไตรปิฎกและหอสมุด (ต่อ)

เวลาที่สร้าง/ เวลาที่ ปฏิสังขรณ์	ชื่อวัด	เขตที่ตั้ง			สถานที่ตั้ง	มูลเหตุที่สร้าง			หมายเหตุ
		๒๕๕๐พื้นที่	๒๕๕๑เขต	๒๕๕๒เขต		บุคคล/บริษัท	รัฐบาล	๒๕๕๓อื่น	
รัชกาลที่ 3	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (หลังที่ 1)	✓			ทิศตะวันตกของพระอุโบสถ	✓			
	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (หลังที่ 2)		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฎิตำหนักวาศกรี		✓		
	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (หลังที่ 3)		✓		ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเขตสังฆาวาส		✓		
	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (หลังที่ 4)		✓		ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขตสังฆาวาส		✓		
	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (หลังที่ 1)		✓		ทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเขตสังฆาวาส		✓		
	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ (หลังที่ 1)		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฎิตำหนักสมเด็จพระสังฆราช		✓		
	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ (หลังที่ 2)		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฎิหมวดพระศรีสรรเพชญ์		✓		
	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ (หลังที่ 3)		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฎิหมวดพระธาดา		✓		
	วัดสุทัศนเทพวราราม		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฎิเจ้าอาวาส		✓		
	วัดอรุณราชวราราม (หลังที่ 1)		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฎิพระราชคณะเจ้าอาวาส		✓		
วัดอรุณราชวราราม (หลังที่ 2)		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฎิพระราชคณะรองเจ้าอาวาส		✓			

ตารางที่ 5.1 ตารางการวิเคราะห์พื้นที่บริเวณของหอพระไตรปิฎกและหอสมุด (ต่อ)

เวลาที่สร้าง/ เวลาที่ ปฏิสังขรณ์	ชื่อวัด	เขตที่ตั้ง			สถานที่ตั้ง	มูลเหตุที่สร้าง			หมายเหตุ
		พ.ศ.๒๕๓๖	พ.ศ.๒๕๓๗	พ.ศ.๒๕๓๘		ชุมชนโบราณ	ระบบชลประทาน	๒๕๓๘-๓๙	
รัชกาลที่ 3	วัดราชโอรสาราม		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฏิคณะเหนือ		✓		
	วัดชนะสงคราม (หลังที่ 1)		✓		ตั้งอยู่ด้านทางเข้าเขตสังฆาวาส		✓		
	วัดชนะสงคราม (หลังที่ 2)		✓		ตั้งอยู่ด้านทางเข้าเขตสังฆาวาส		✓		
	วัดสุวรรณาราม		✓		ตั้งอยู่ในหมู่พระราชาคณะ		✓		
	วัดราชวิเวก		✓		ตั้งอยู่ด้านหลังของพระตำหนักพระจอมเกล้า		✓		
	วัดหงส์รัตนาราม		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฏิคณะ 5		✓		
	วัดโมลีโลกยาราม		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฏิพระราชาคณะ		✓		
	วัดราชสีห์ทาราม		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฏิคณะ 7		✓		
	วัดมหรธรรณพาราม		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฏิคณะ 1		✓		
	วัดราชนันทดาราม		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฏิพระราชาคณะเจ้าอาวาส		✓		
วัดเทพธิดาราม (หลังที่ 1)		✓		ตั้งอยู่ในหมู่กุฏิพระราชาคณะเจ้าอาวาส		✓			

การวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกและหอสมุดในสมัยรัชกาลที่ 3

ในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้มีการปฏิสังขรณ์หอพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมากที่สุด อาจเนื่องจากหอพระไตรปิฎกครั้งที่สร้างในรัชกาลที่ 1 ส่วนใหญ่เป็นเครื่องไม้ และเมื่อถึงในช่วงรัชกาลที่ 3 ก็เกิดความชำรุดเสียหายจนต้องปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งหมด เช่น หมุกฎต่าง ๆ ถูกเปลี่ยนจากเครื่องไม้เป็นเครื่องก่อทั้งหมด ดังนั้นหมุกฎและหอพระไตรปิฎกที่รัชกาลที่ 3 ทำการปฏิสังขรณ์ จึงน่าจะยึดการวางผังตามตำแหน่งเดิมตามสมัยรัชกาลที่ 1

โดยจากการศึกษาพบหอพระไตรปิฎก ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาสเพียงแห่งเดียวคือพระมณฑป วัดพระเชตุพนฯ ส่วนวัดอื่น ๆ นั้นล้วนแล้วแต่มีการวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในเขตสังฆาวาสทั้งสิ้น โดยมีคตินิยมสร้างไว้ประจำคณะใหญ่ ซึ่งสืบทอดมาจากในช่วงรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 นั้นเอง

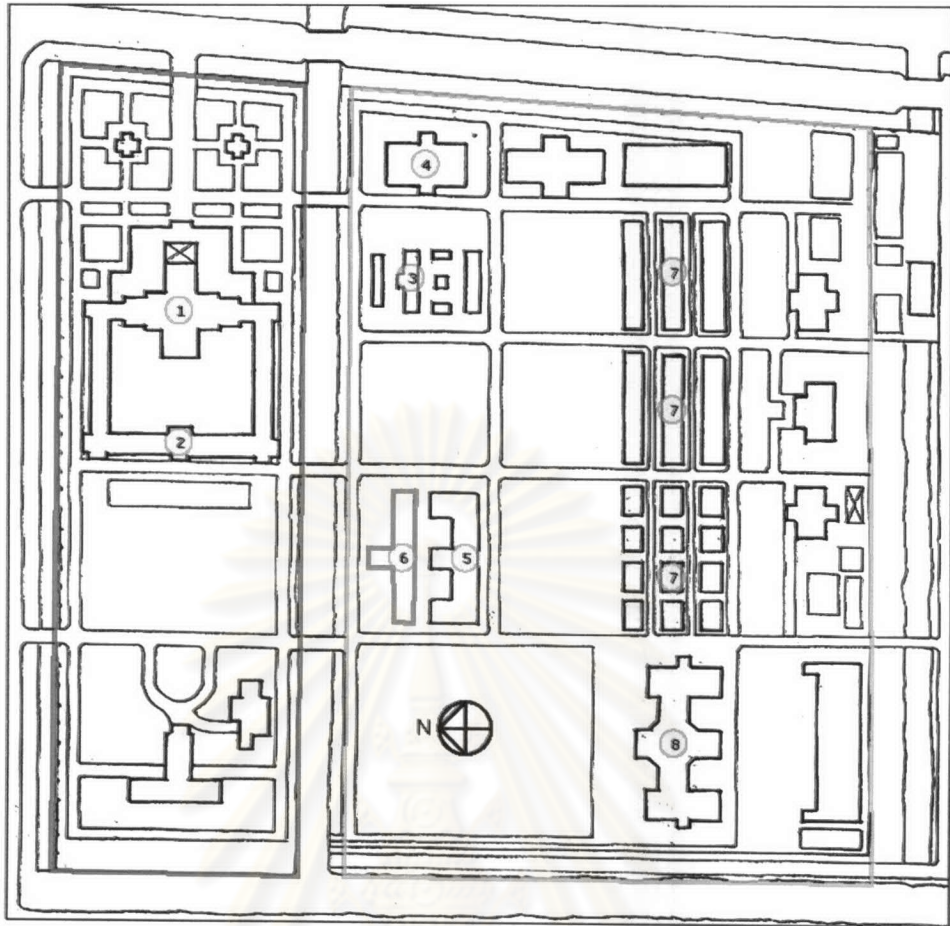
การวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกและหอสมุดในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5

ในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงเวลาที่หอพระไตรปิฎกมีการเปลี่ยนแปลงคติการสร้างไปอย่างมาก ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 3 ซึ่งมีผลต่อตำแหน่งที่ตั้งของหอพระไตรปิฎกด้วย แต่ยังคงมีการสร้างหอพระไตรปิฎก ตามคตินิยมเดิม เช่นเดียวกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคือสร้างในเขตพุทธาวาส และใกล้กับเขตสังฆาวาส ตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในลักษณะนี้ ได้แก่ หอพระไตรปิฎก วัดชัยชนะสงครามและหอพระไตรปิฎกวัดกัลยา ซึ่งหอพระไตรปิฎกทั้ง 2 หลังมีมูลเหตุในการสร้างจากการเกลี้ยพระเกียรติและเป็นอนุสรณ์

ส่วนหอพระไตรปิฎกที่นิยมสร้างในเขตสังฆาวาสมีจำนวนน้อยลง แต่ยังคงมีลักษณะของตำแหน่งที่ตั้งเหมือนสมัยรัชกาลที่ 3 ตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในลักษณะนี้ได้แก่ วัดโสมนัสวิหาร ซึ่งสร้างหอพระไตรปิฎกอยู่ในหมุกฎพระราชคณะเจ้าอาวาส ฯลฯ

ส่วนการจัดวางตำแหน่งของอาคารหอสมุด ที่สร้างขึ้นในสมัยนั้น มิได้เน้นความถึงเรื่องที่ตั้งในเขตพุทธาวาสหรือสังฆาวาสอีกต่อไป เพราะจากการเป็นเสมือนหอสมุดที่สร้างขึ้นใหม่และต้องการไว้ใช้เป็นสาธารณะประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป ดังนั้นที่ตั้งที่เหมาะสมจึงไม่จำเป็นต้องตั้งอยู่ในวัดอีกต่อไป ดังเห็นได้จากหอพุทธศาสนสังคหะ ที่เดิมตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาสของวัดเบญจมบพิตร ถูกโยกย้ายและรวมเข้ากับหอสมุดอื่น ไปตั้งอยู่ที่ริมถนนหน้าพระธาตุและเปลี่ยนเป็นหอสมุดวชิรญาณ

จากที่ตั้งของหอสมุดวชิรญาณที่ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า ตำแหน่งที่ตั้งของหอพระไตรปิฎกและหอสมุดนั้นแตกต่างกัน อาจเนื่องด้วยหอพระไตรปิฎกมีพระสงฆ์เท่านั้นที่เข้าไปใช้สอยจึงเหมาะแก่การอยู่ในเขตวัด แต่หอสมุดมีลักษณะเป็นอาคารสาธารณะ จึงอยู่ที่ใดก็ได้ที่เหมาะสมกับทั้งพระภิกษุสงฆ์และผู้ใช้ภายนอก อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากที่ตั้งของทั้งหอพระไตรปิฎกและหอสมุดก็จะเห็นได้ว่า ตำแหน่งที่ตั้งของทั้ง 2 เกิดจากการวางเพื่อให้ความสะดวกกับการใช้งานนั่นเอง

มาตราส่วน 1 : 1500

■ เขตพระาวาส	① พระอุโบสถ
■ เขตสังฆาวาส	② พระระระเบียง
■ หอพระโคจรปิฎก	③ พระที่นั่งทรงผนวช
■ หอสมุด	④ พระที่นั่งทรงธรรม
	⑤ กุฏิสมเด็จพระ
	⑥ หอพระพุทธศาสนสังคหะ
	⑦ ฌมกุฎี
	⑧ โจงเจียนวัดเบญจมบพิตร

ศูนย์วิจัยทางโบราณคดี
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนผังที่ 5.18 ผังบริเวณวัดเบญจมบพิตร

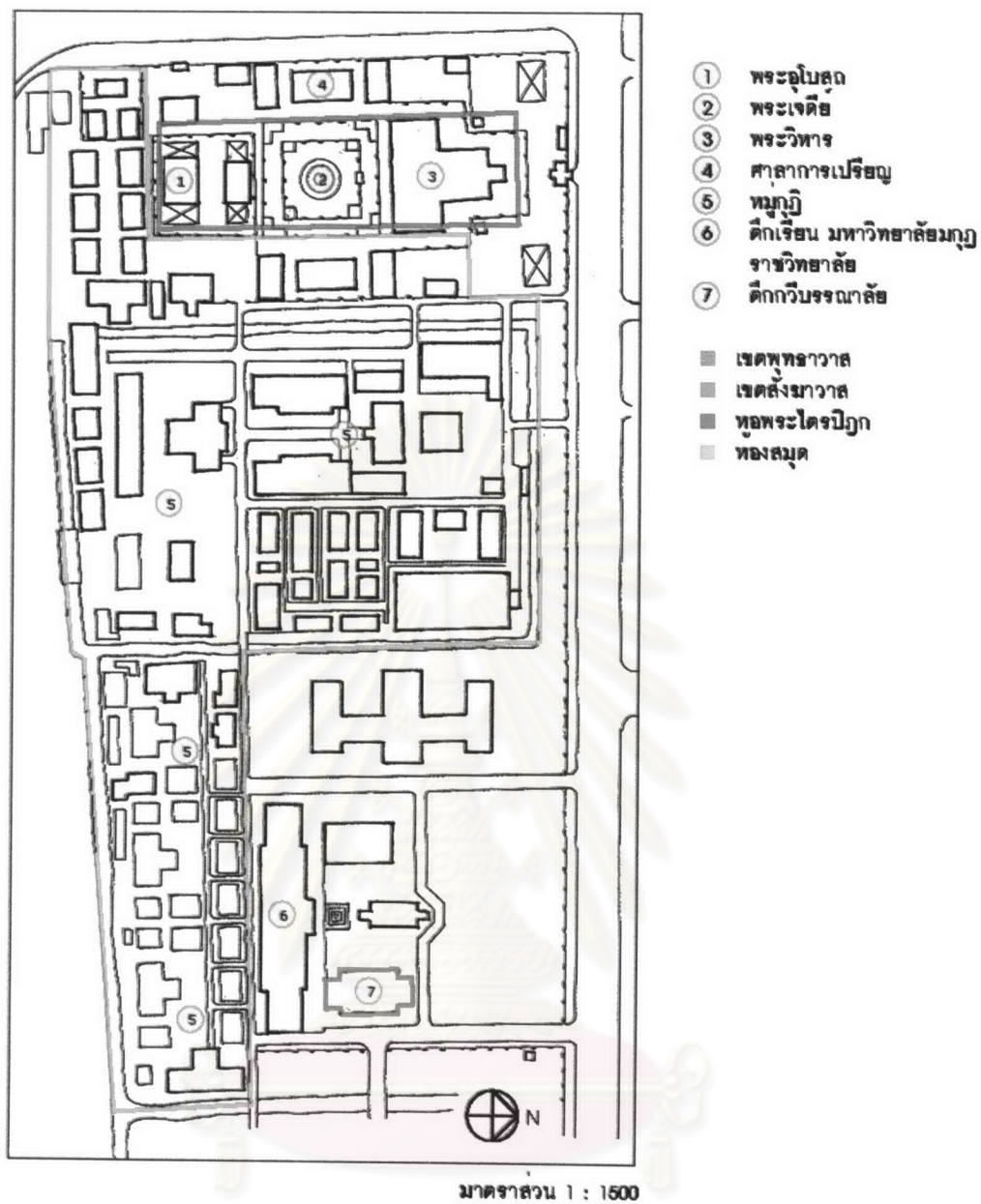
การวางตำแหน่งหอพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงปัจจุบัน

ที่ตั้งของหอพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงปัจจุบัน ยังคงมีการสร้างตามความนิยมเดิม เช่น หอพระไตรปิฎกวัดราชประดิษฐ์ฯ สร้างไว้ในเขตพุทธาวาสด้านหอพระไตรปิฎกวัดพระยาธรรมสร้าง ในหมู่กุฏิเจ้าอาวาส

ส่วนห้องสมุดโดยมากจะสร้างควบคู่ไปกับโรงเรียน เพื่อเป็นสถานที่ให้การศึกษา แต่ไม่ได้กำหนดให้ใช้เฉพาะพระภิกษุสงฆ์อย่างหอพระไตรปิฎกในอดีต ใช้เป็นสถานที่ที่บุคคลภายนอกที่สนใจเกี่ยวกับเรื่องทางศาสนา สามารถเข้าไปใช้ได้ จึงทำให้ในปัจจุบันมีห้องสมุดภายในวัดมากมายแต่โดยมากจะสร้างอยู่ในเขตธรณีสงฆ์ที่จัดตั้งเป็นโรงเรียน โดยมีข้อสังเกตคือวัดในเขตเมืองชั้นใน วัดหลวงหรือวัดขนาดใหญ่ มักจะมีห้องสมุดมากกว่าวัดที่อยู่ในเขตชั้นนอก ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นใหม่หรือวัดราษฎร์

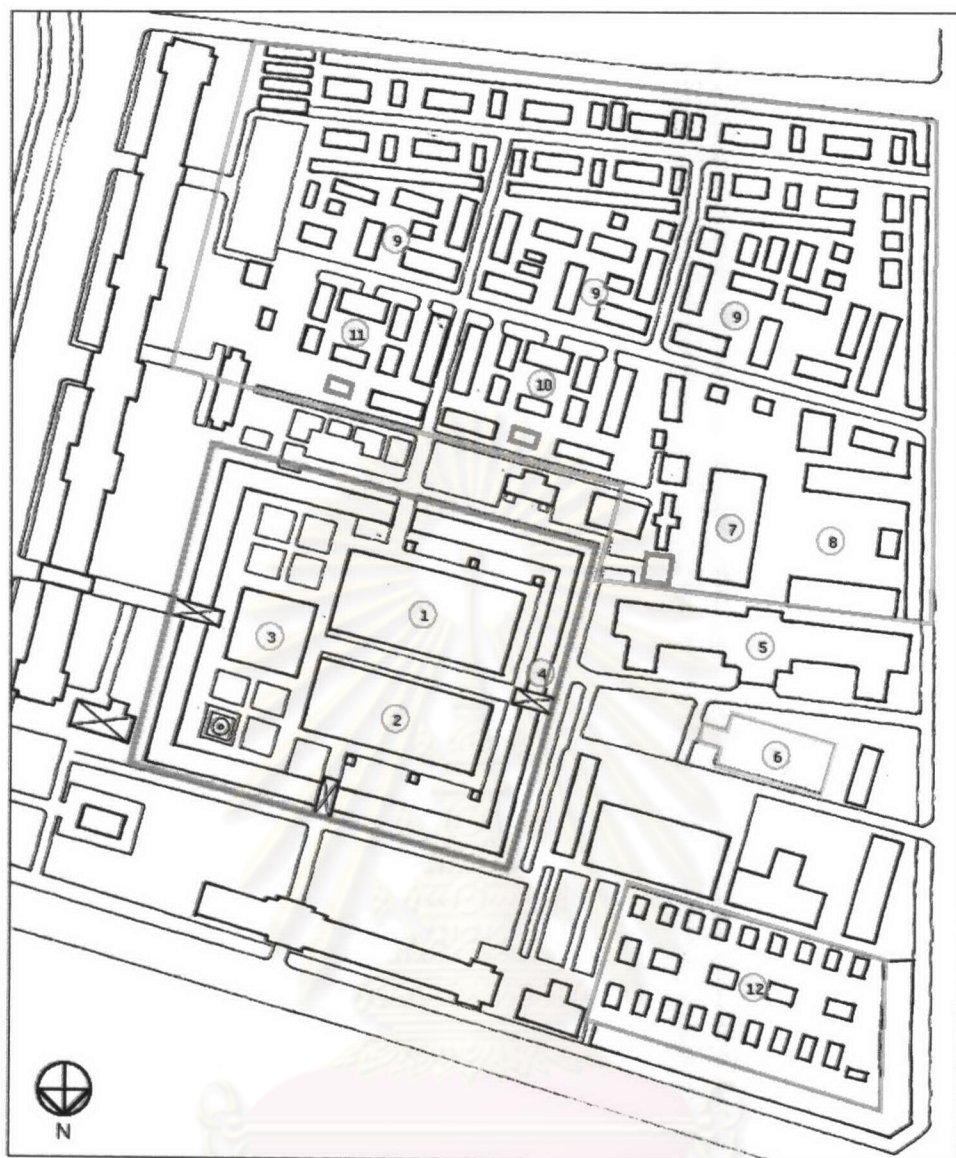
สำหรับห้องสมุดของมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น มิได้เป็นส่วนสำคัญของผังวัดแต่เป็นองค์ประกอบสำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อเป็นสถานที่ค้นคว้าและให้ข้อมูลข่าวสารแก่นิสิตภายในมหาวิทยาลัย ตลอดจนบุคคลภายนอกที่สนใจ ดังนั้นหลักเกณฑ์ในการเลือกที่ตั้งของห้องสมุดจึงแตกต่างจากหอพระไตรปิฎกในอดีต คือไม่มีความจำเป็นที่ต้องสร้างเป็นอาคารเฉพาะเพียงดังเช่นอดีต แต่ห้องสมุดในปัจจุบันอาจเป็นเพียงห้อง ๆ หนึ่งภายในอาคารเรียนก็ได้ เช่น หอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อยู่ภายในตึกกวีบรรณาลัย ทำให้ตำแหน่งของหอสมุดดังกล่าวมิได้เชื่อมต่อกับเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสอีกต่อไป แต่เป็นส่วนประกอบหนึ่งของอาคารเรียนของมหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนผังที่ 5.19 ผังบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร

ห้องสมุดอยู่ภายในตึกกวีบรรณาลัย ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับตึกเรียนของมหาวิทยาลัยมกุฎราชวิทยาลัย

มาตราส่วน 1 : 2000

① พระอุโบสถ	⑧ หมู่กุฏิพระตำหนัก	▨ เขตพุทธาวาส
② พระวิหาร	⑨ หมู่กุฏิพระคันถธุระ	▩ เขตสังฆาวาส
③ พระมณฑป	⑩ หมู่กุฏิหมวดพระศรีสรรเพชญ์	■ หอพระไตรปิฎก
④ พระระฆัง	⑪ หมู่กุฏิหมวดพระธาตุ	▨ หอสมุด
⑤ อาคารเรียนมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	⑫ หมู่กุฏิหมวดสลัก	
⑥ หอสมุด		
⑦ กุฏิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราชา		

แผนผังที่ 5.20 ผังบริเวณวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ส่วนหอสมุดกลางจะตั้งใกล้กับตึกเรียนของมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

5.2 การวิเคราะห์ผังพื้นหอพระไตรปิฎกและหอสมุด

ในการศึกษาลักษณะผังพื้นของหอพระไตรปิฎก เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะผังพื้นและพื้นที่ใช้สอยภายในอาคาร โดยสามารถแบ่งลักษณะการใช้งานได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1) **เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์** เป็นหอพระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับที่มีความสำคัญมาก ๆ หรือหาได้ยาก และจะนำออกมาใช้เมื่อมีเหตุจำเป็นเท่านั้น มิได้ให้นำไปศึกษาได้ทั่วไป แต่สร้างขึ้นเพื่อสักการบูชาเท่านั้น หอพระไตรปิฎกลักษณะนี้ อาจมีตู้พระธรรมเพียงใบเดียว ตั้งอยู่ภายในหอพระไตรปิฎก เช่น พระมณฑป วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่

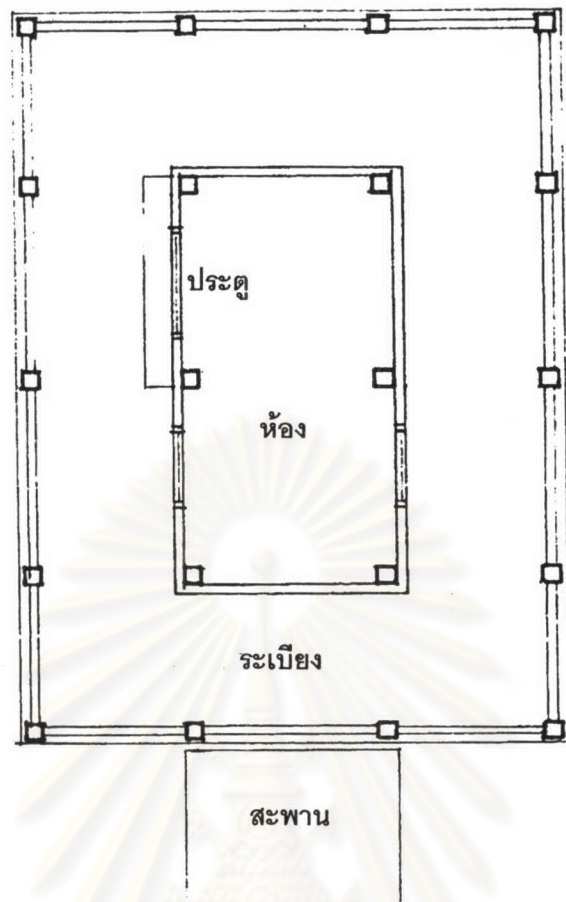
2) **ใช้เพื่อเก็บพระคัมภีร์** เป็นหอพระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสถานที่เก็บพระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญ แต่สามารถให้พระภิกษุสงฆ์เข้าไปแล้วยังออกมาศึกษาได้ อาจมีพื้นที่สำหรับนั่งอ่านได้บ้างแต่ไม่ได้จัดเป็นกิจลักษณะ

3) **เพื่อใช้เป็นห้องสมุด** คือหอพระไตรปิฎกหรือหอสมุดมีการแบ่งพื้นที่ภายใน ให้มีทั้งส่วนจัดเก็บพระคัมภีร์ และส่วนที่สามารถนั่งศึกษาได้ ดังนั้นผังพื้นของหอพระไตรปิฎกหรือหอสมุดแบบนี้จะมีขนาดใหญ่ เพื่อมีพื้นที่รองรับผู้เข้ามาใช้ได้ เช่น หอพระมณฑปเทียรธรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ฯลฯ

5.2.1 ลักษณะผังพื้นหอพระไตรปิฎกและหอสมุด

- 1) ผังพื้นแบบหอสูงและมีระเบียงรอบ
- 2) ผังพื้นแบบหอสูงและไม่มีระเบียงรอบ
- 3) ผังพื้นแบบเรือนไทย
- 4) ผังพื้นแบบเครื่องยอด
- 5) ผังพื้นแบบวิหาร
- 6) ผังพื้นแบบหอสมุด

1) **ผังพื้นแบบหอสูงและมีระเบียงรอบ** ผังพื้นลักษณะนี้มักเป็นหอพระไตรปิฎกขนาดเล็กเพียง 1-2 ห้อง มีระเบียงสามารถเดินได้ อยู่โดยรอบห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า มักมีประตูเข้าออกทางเดียว มีหน้าต่างขนาดเล็กกระหว่างเสา ในหอพระไตรปิฎกที่เป็นเครื่องไม้มักปลูกสร้างอยู่กลางน้ำ ดังนั้นบริเวณระเบียงจะมีการเปิดราวระเบียงด้านหนึ่งให้เป็นที่พาดสะพาน เช่น หอพระไตรปิฎกวัดอัปสรสวรรค์ ฯลฯ

มาตราส่วน 1 : 50

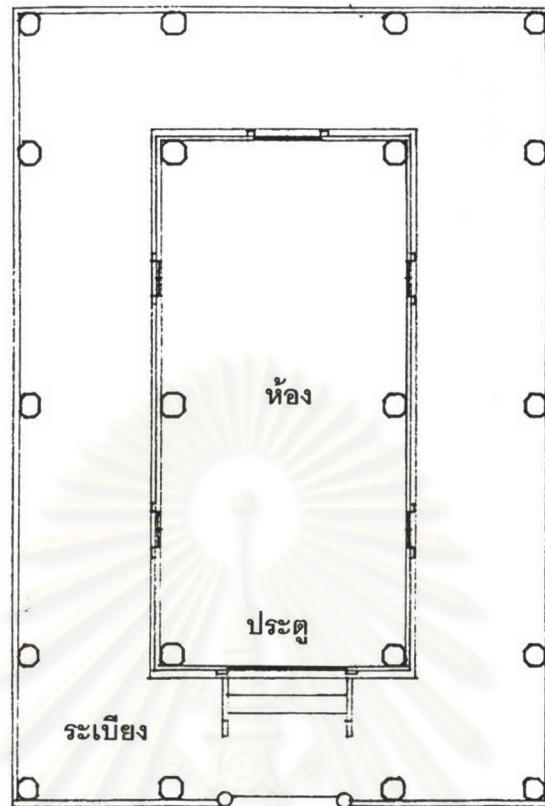
แผนผังที่ 5.21 ผังพื้นหอพระไตรปิฎกวัดดุสิตาราม

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $1.40 \times 2.70 = 3.78$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎก เพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เป็นหอพระไตรปิฎก ตั้งอยู่กลางน้ำ จึงมีสะพานเข้าจากทางด้านหน้า ส่วนพื้นที่ห้องสูงกว่าระเบียงจึงมีการทำบันได หน้าประตู มีระเบียงขนาดเล็กเดินได้โดยรอบ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาตราส่วน 1 : 75

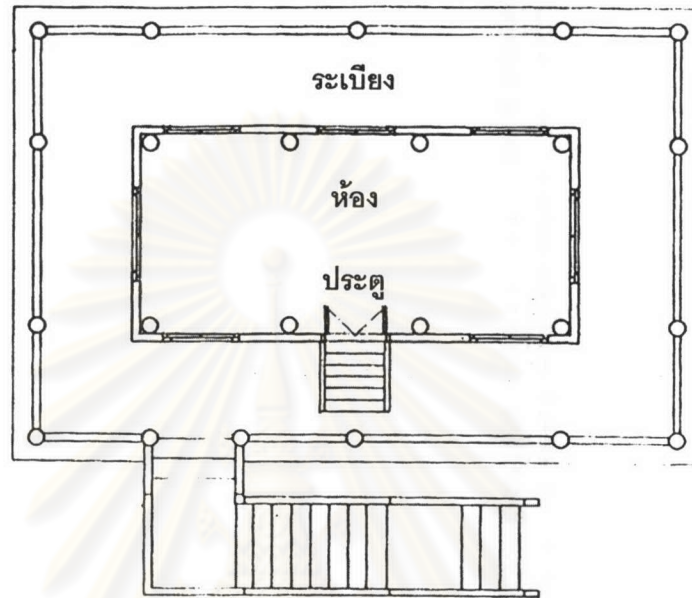
แผนผังที่ 5.22 ผังพื้นหอพระไตรปิฎกวัดอัมพรสวรรค์

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $2.50 \times 5.25 = 13.125$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎก เพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เป็นหอพระไตรปิฎกตั้งอยู่กลางสระน้ำ แต่ไม่มีสะพานทางเข้าสู่หอพระไตรปิฎก การจะเข้าไปใช้จึงน่าจะเป็นการพาดสะพานไม้ระหว่างผังและระเบียง เมื่อใช้เสร็จก็ชักสะพานออก มีระเบียงโดยรอบ ห้องเก็บพระไตรปิฎกอยู่สูงกว่าระเบียง จึงมีบันไดหน้าประตู

ส่วนในหอพระไตรปิฎกที่ปลูกสร้างอยู่บนพื้นดิน มักมีฐานสูงจนมีลักษณะเหมือนเป็นอาคาร 2 ชั้น พบทั้งที่เป็นเครื่องไม้และเครื่องก่อ โดยมากมีขนาดเล็ก แต่เพราะมีฐานสูงขึ้นจึงมีการทำบันไดขึ้น จากด้านล่าง บันไดพบทั้งอยู่ด้านหน้า ด้านข้าง และอยู่ด้านในระเบียง

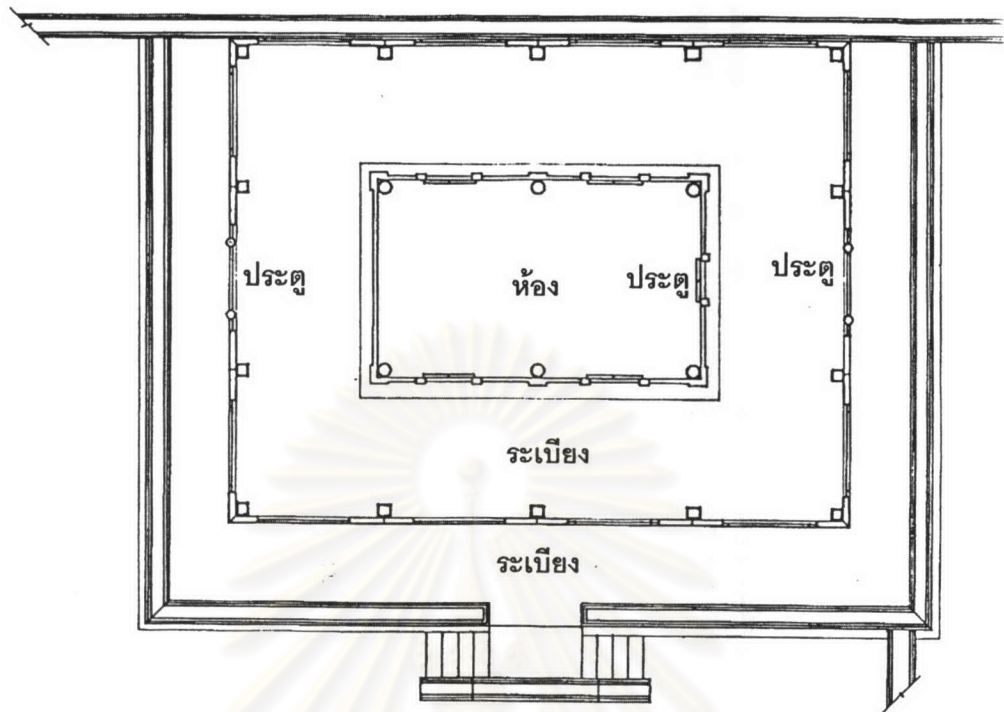
มาตราส่วน 1 : 100

แผนผังที่ 5.23 ผังพื้นหอพระไตรปิฎกวัดระฆัง

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $2.50 \times 5.5 = 13.75$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎกเพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เป็นหอพระไตรปิฎกที่มีฐานด้านล่างสูงจึงมีการทำบันไดเป็นทางขึ้นไว้ด้านข้าง ส่วนที่เป็นห้องสูงกว่าระเบียงยังมีการทำบันไดทางขึ้นไว้ด้านข้าง ส่วนที่เป็นห้องมีการเจาะประตูเข้าทางด้านข้างมีหน้าต่าระหว่างเสา และมีระเบียงสามารถเดินได้รอบ

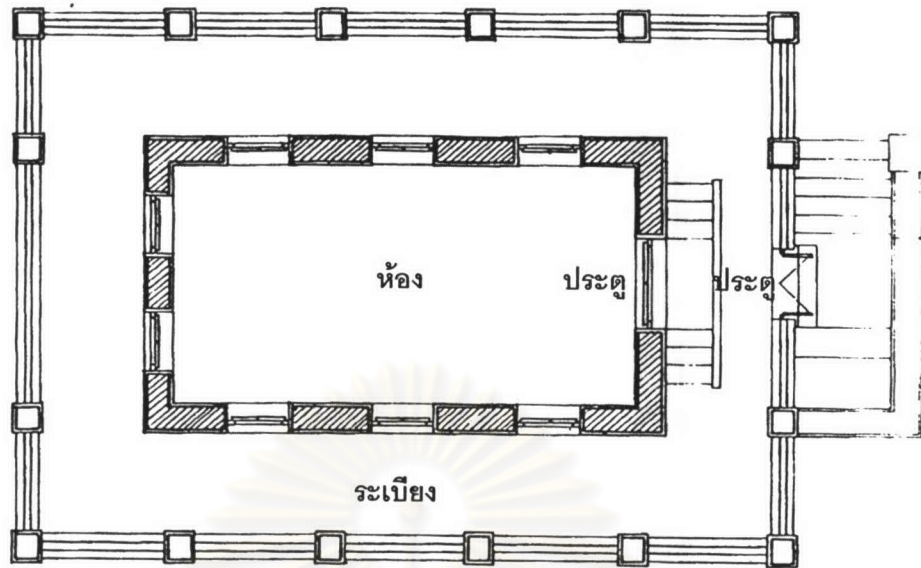
มาตราส่วน 1 : 100

แผนผังที่ 5.24 ผังพื้นหอพระไตรปิฎกวัดสระเกศฯ

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $3 \times 4.75 = 14.25$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎก เพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เป็นหอพระไตรปิฎกที่มีพื้นฐานด้านล่างสูง มีการทำบันไดขึ้นด้านข้าง ส่วนระเบียงแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนระเบียงเชื่อมต่อกับกำแพงของหมู่กุฏิ และระเบียงส่วนด้านใน ส่วนที่เป็นห้องมีประตูเข้าออกทางด้านหน้า หน้าต่างอยู่ระหว่างเสา พื้นห้องยกสูงจึงมีบันไดขึ้นจากระเบียงภายในไปสู่ด้านห้อง บริเวณประตู

มาตราส่วน 1 : 100

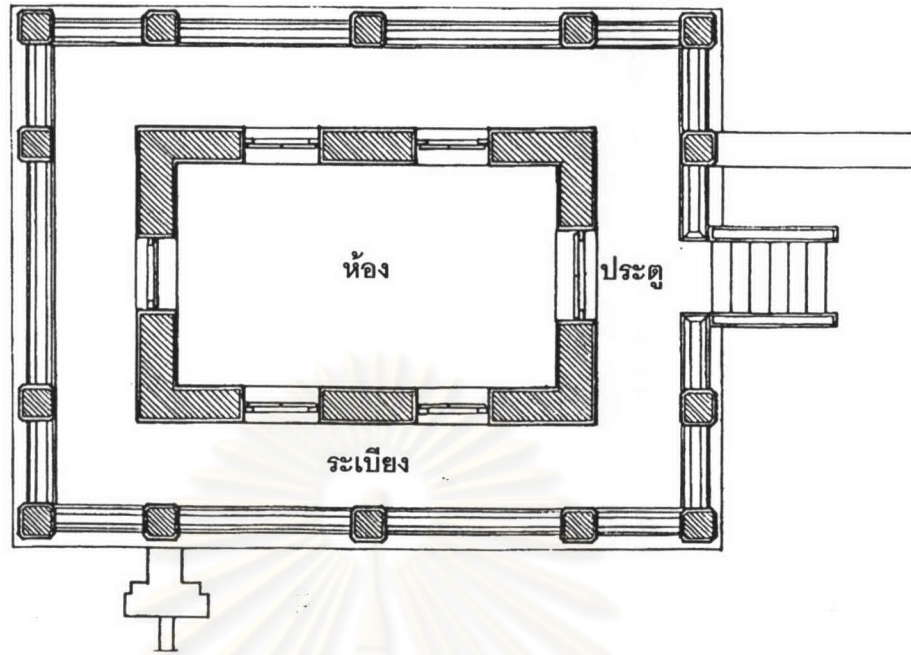
แผนผังที่ 5.25 ผังพื้นหอพระไตรปิฎกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $3.2 \times 6 = 19.2$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎก เพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เป็นหอพระไตรปิฎกที่มีฐานด้านล่างสูงจึงมีการทำบันไดขึ้นทางด้านหน้าสู่ระเบียง ส่วนที่เป็นห้องมีประตูเข้าออกทางด้านหน้า มีหน้าต่างระหว่างช่องเสา และมีระเบียงสามารถเดินได้รอบ พื้นห้องยกสูงจึงมีบันไดขึ้นจากระเบียงสู่ห้องบริเวณหน้าประตู

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาตราส่วน 1 : 100

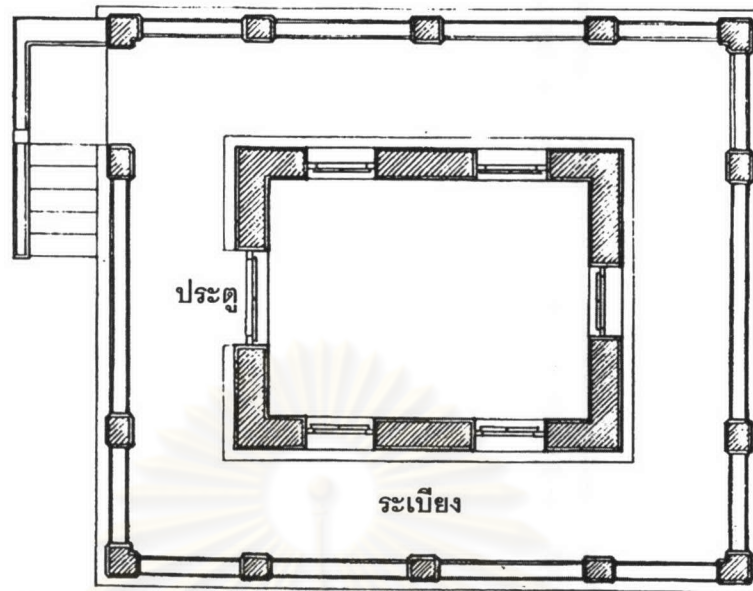
แผนผังที่ 5.26 ผังพื้นหอพระไตรปิฎกวัดอรุณราชวราราม

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $2.75 \times 4.75 = 13$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎก เพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เป็นหอพระไตรปิฎกที่มีฐานด้านล่างสูงจึงมีการทำบันไดขึ้นทางด้าน สุระเบียง ส่วนที่เป็นห้องมีประตูเข้าออกทางด้าน มีหน้าต่างระหว่างช่องเสา และมีระเบียงสามารถเดินได้รอบ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาตราส่วน 1 : 100

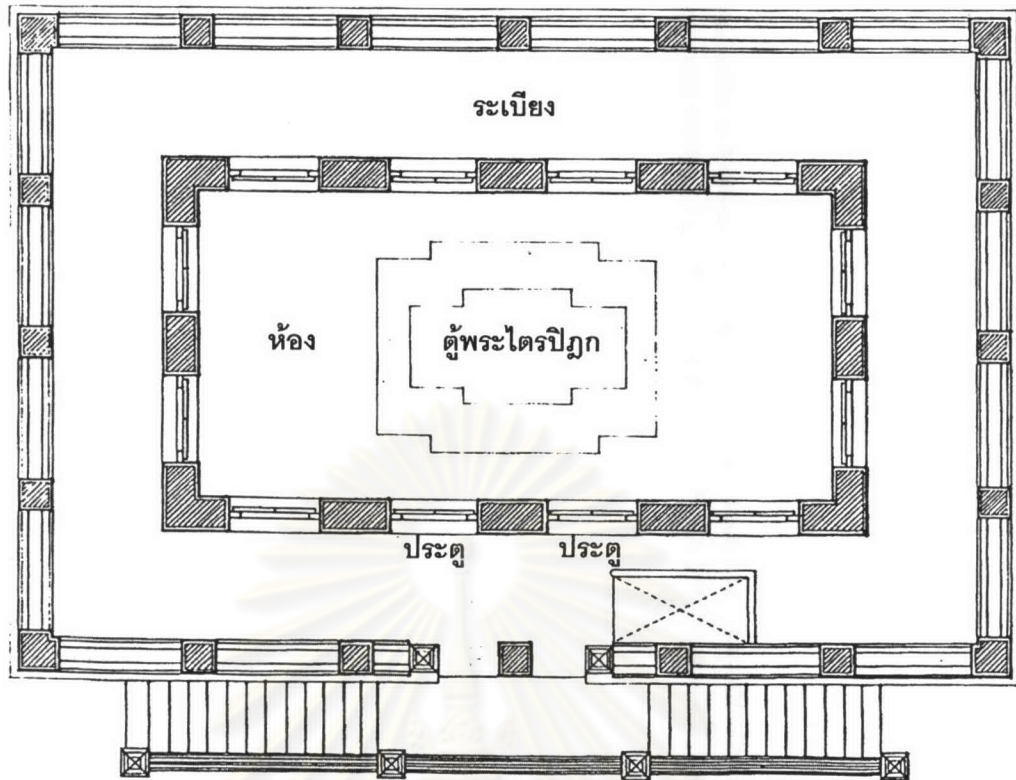
แผนผังที่ 5.27 ผังพื้นหอพระไตรปิฎกวัดราชนั้ดดาราม

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $3 \times 4 = 12$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎก เพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เป็นหอพระไตรปิฎกที่มีฐานด้านล่างสูง จึงมีการทำบันไดขึ้นทางด้านหน้าสู่ระเบียงส่วนที่เป็นห้องมีประตูเข้าออกทางด้านหน้ามีหน้าต่างอยู่ระหว่างช่องเสา มีระเบียงสามารถเดินได้รอบ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาตราส่วน 1 : 100

แผนผังที่ 5.28 ผังพื้นหอพระไตรปิฎกวัดกัลยาณมิตร

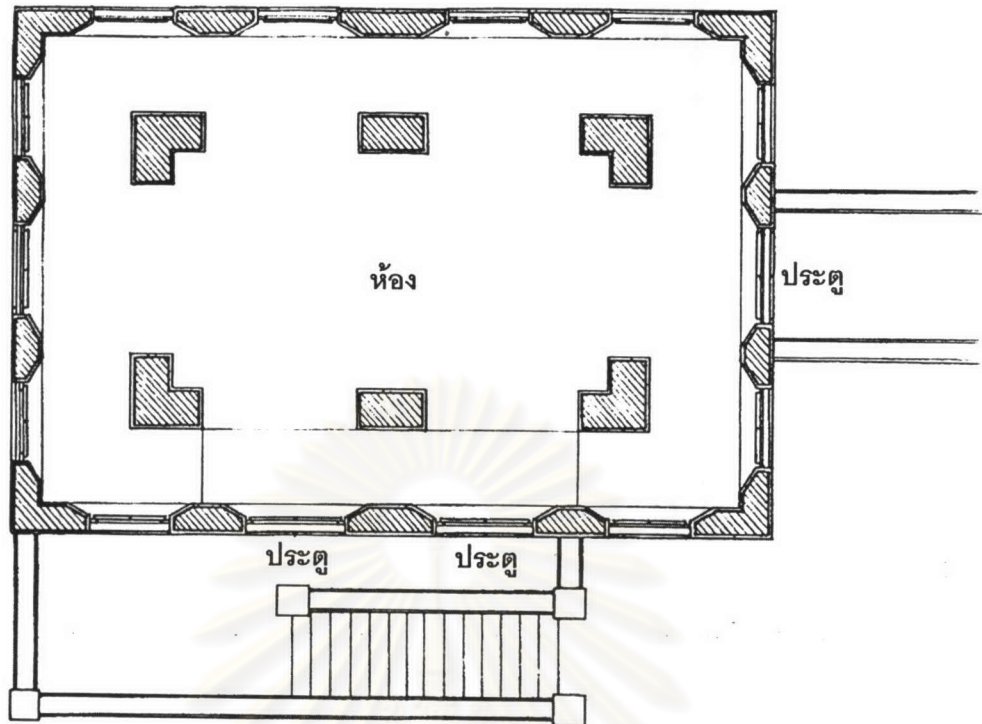
ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $4.50 \times 9.00 = 40.50$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎก เพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เป็นหอพระไตรปิฎกที่มีฐานด้านล่างสูง บ้านใต้ไม่อยู่ภายในระเบียง เมื่อมีการบูรณะและมีการต่อเติมจึงมีการสร้างบ้านใต้ขึ้นคร่าวใหม่เพื่อความสะดวก ประตูทางเข้าออกด้านข้างหน้าต่างระหว่างช่วงเสา และมีระเบียงสามารถเดินได้รอบ พื้นห้องยกสูงจึงมีบันไดขึ้นวางระเบียงสู่ห้องบริเวณหน้าประตู

2) ผังพื้นแบบหอสูงไม่มีระเบียงรอบ ผังพื้นลักษณะนี้มักเป็นหอพระไตรปิฎกขนาดเล็ก ยาว 1 – 2 ห้อง ผังมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีประตูเข้าออกทางเดียว มีหน้าต่างขนาดเล็กอยู่ระหว่างเสา โดยมากพบเป็นหอพระไตรปิฎกอยู่ในหมู่กุฏิเครื่องก่อ และมักมีฐานสูงจึงมีการทำบันไดขึ้นจากด้านล่าง บันไดพบทั้งอยู่ด้านหน้าและด้านข้าง

สำหรับผังพื้นแบบหอสูงไม่มีระเบียง มีลักษณะคล้ายกับแบบหอสูงแบบมีระเบียงแตกต่างกัน เพียงผนังจะอยู่ช่วงเสานอกของอาคาร อาจเนื่องความต้องการพื้นที่ใช้งานมากขึ้น แต่ยังคงต้องการให้ขนาดเล็กเพื่อให้อยู่ในหมู่กุฏิอย่างเหมาะสม

มาตราส่วน 1 : 100

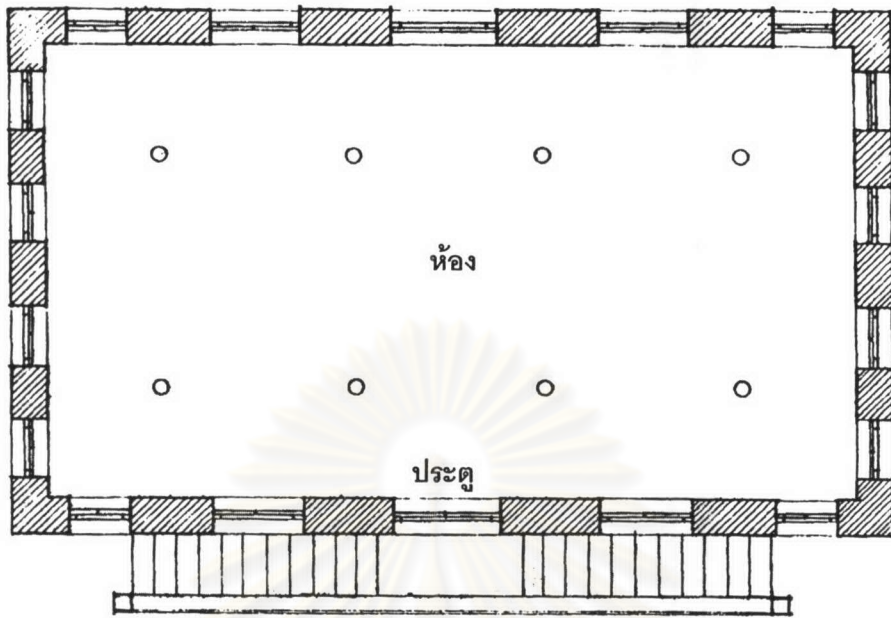
แผนผังที่ 5.29 ผังพื้นวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $9 \times 6 = 54$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎก เพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เป็นหอพระไตรปิฎกที่มีฐานด้านล่างสูง จึงมีการทำบันไดทางขึ้นไว้ด้านข้าง มีการยกพื้นเล็กน้อยให้สูงกว่าระเบียงด้านหน้า ด้านล่างมีการทำสะพานเชื่อมเข้าสู่อาคาร มีประตูทางเข้า 3 ทางและผนังมีช่องหน้าต่างเว้นเป็นระยะ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาตราส่วน 1 : 100

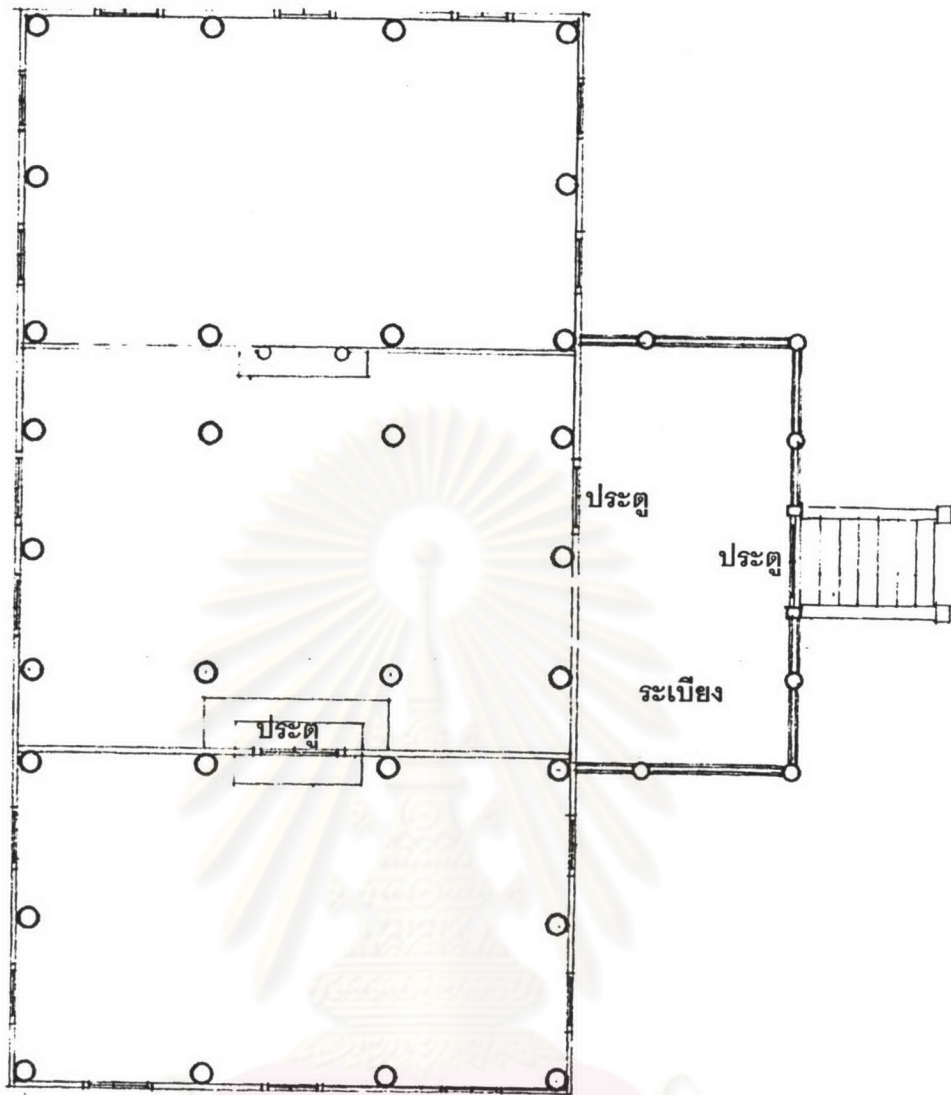
แผนผังที่ 5.30 ผังพื้นวัดโสมนัสวิหาร

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก $10.75 \times 6.20 = 66.65$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎก เพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เป็นหอพระไตรปิฎกที่มีฐานด้านล่างสูง จึงมีการทำบันไดทางขึ้นไว้ด้านข้าง สู่ประตูด้านข้างของหอ ผังมีช่องหน้าต่างเว้นเป็นระยะ และมีเสาดั้งรับโครงสร้างหลังคาอยู่ภายใน

3) ผังพื้นแบบเรือนไทย ผังพื้นลักษณะนี้ เป็นหอพระไตรปิฎกเครื่องไม้ มีขนาด 3 ห้อง ลักษณะอาคารเหมือนเรือนไทยทั่วไป คือมีประตูเข้าออกทางเดียว มีหน้าต่างระหว่างเสา และผนังเป็นฝาไม้ ใต้ถุนสูง จากกรณีศึกษาพบหอพระไตรปิฎกลักษณะนี้เพียงแค่ 3 แห่ง ได้แก่ วัดระฆังโฆสิตาราม วัดโมลีโลกยาราม และวัดราชสิทธิาราม

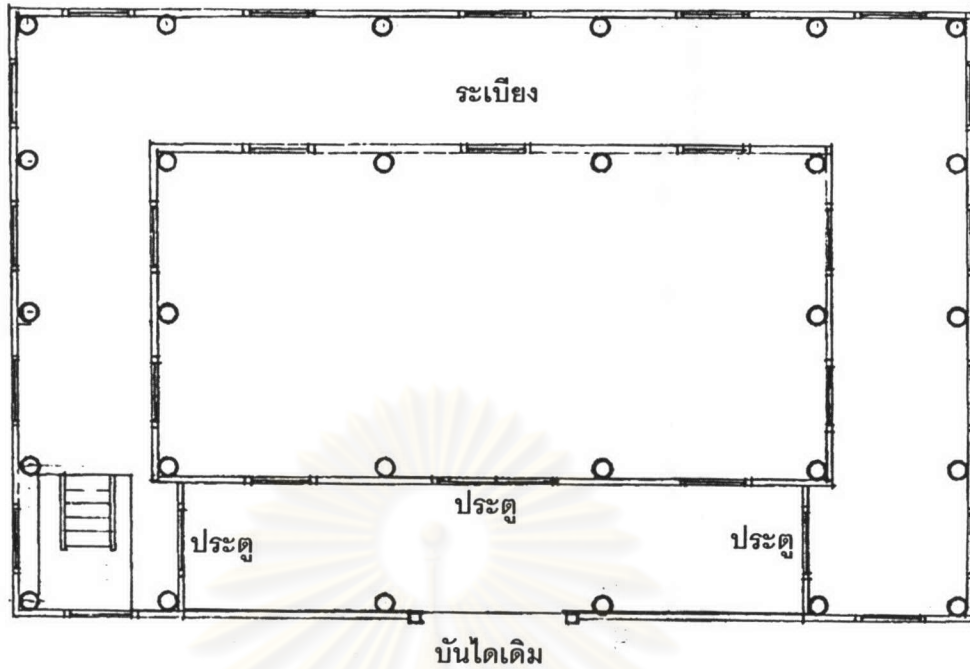
มาตราส่วน 1 : 100

แผนผังที่ 5.31 ผังพื้นวัดระฆังโฆสิตาราม

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $14.20 \times 7.30 = 103$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎก เพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เนื่องจากเป็นหมู่เรือนไทยที่มีการปรับเปลี่ยนจากพระตำหนักมาเป็นหอพระไตรปิฎกจึงมีลักษณะผังพื้นแตกต่างจากเรือนไทยทั่วไปคือมีเรือน 3 หลังต่อกัน เป็นเรือนแฝด 3 หลัง มีบันไดและระเบียงทางเข้าอยู่ทางด้านหน้า ผังเป็นฝาไม้ประทุนและมีหน้าต่างระหว่างเสา

มาตราส่วน 1 : 100

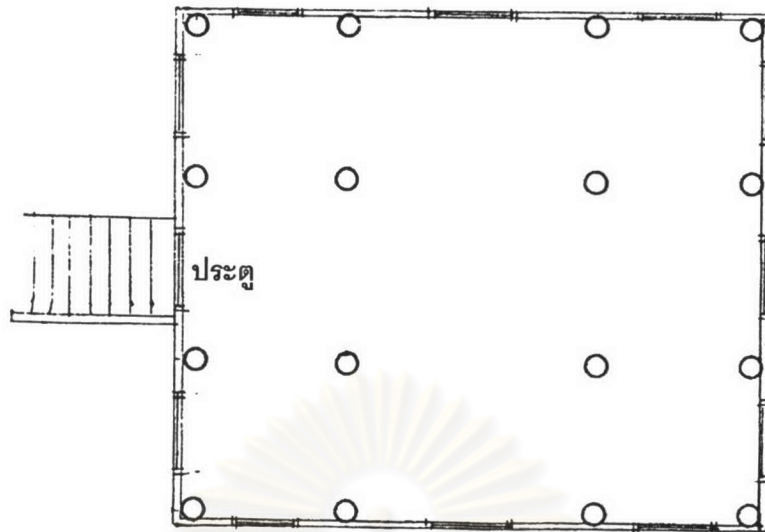
แผนผังที่ 5.32 ผังพื้นวัดวัดโมลีโลยาราม

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $8.50 \times 4.20 = 35.70$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎก เพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เป็นเรือนไทยขนาดใหญ่ มีระเบียง เดินได้โดยรอบบันไดเดิมขึ้นทางด้านหน้า ผังมีทั้งส่วนระเบียงและห้องด้านใน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาตราส่วน 1 : 75

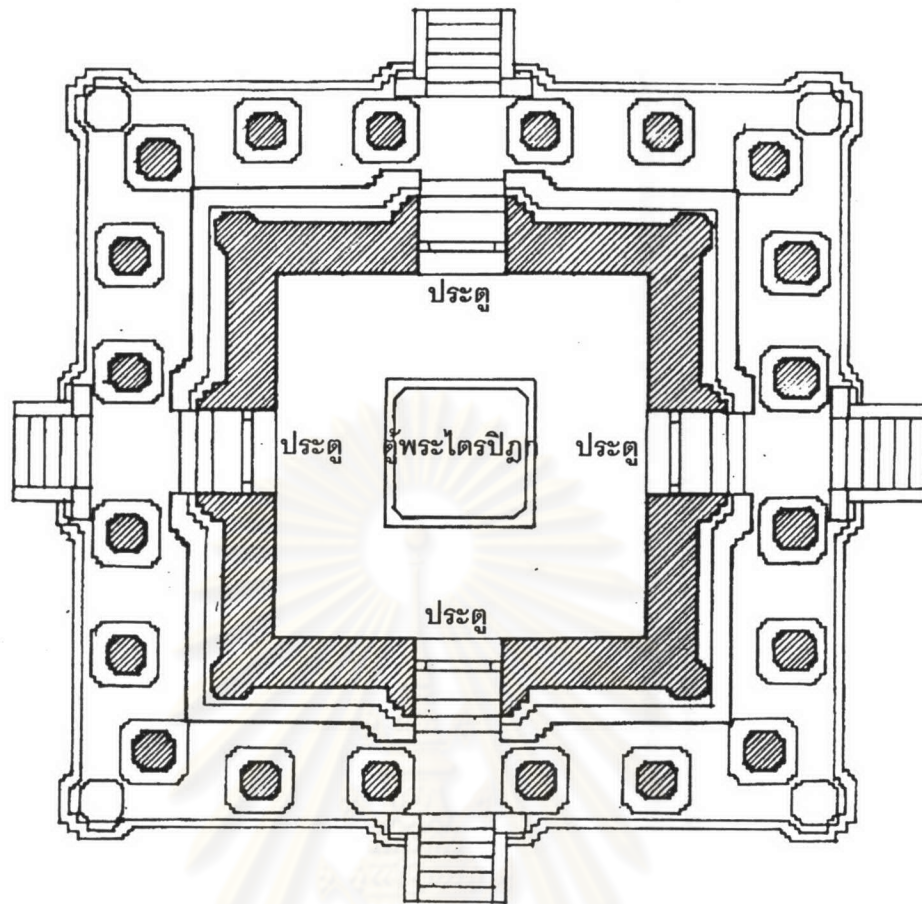
แผนผังที่ 5.33 ผังพื้นวัดราชสิทธิาราม

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $5.50 \times 5.00 = 27.50$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎก เพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์

ลักษณะผังพื้น เป็นหอพระไตรปิฎกเรือนเดี่ยว ยกพื้นได้สูงมีบันไดขึ้นทางด้านหน้า ผังเป็นฝาไม้ปะกนและมีหน้าต่างระหว่างเสา

4) ผังพื้นแบบเครื่องยอด ผังพื้นลักษณะนี้จะพบเฉพาะหอพระไตรปิฎกที่มีรูปทรงอาคารแบบปราสาทเครื่องยอด โดยส่วนยอดนั้นอาจใช้เป็นยอดมงกุฎ ยอดปราสาท หรือยอดทรงนุชบกอย่างใดอย่างหนึ่ง พบหอพระไตรปิฎกลักษณะนี้จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ พระมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระมณฑปวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และหอพระไตรปิฎกปราสาทยอดปราสาทวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม

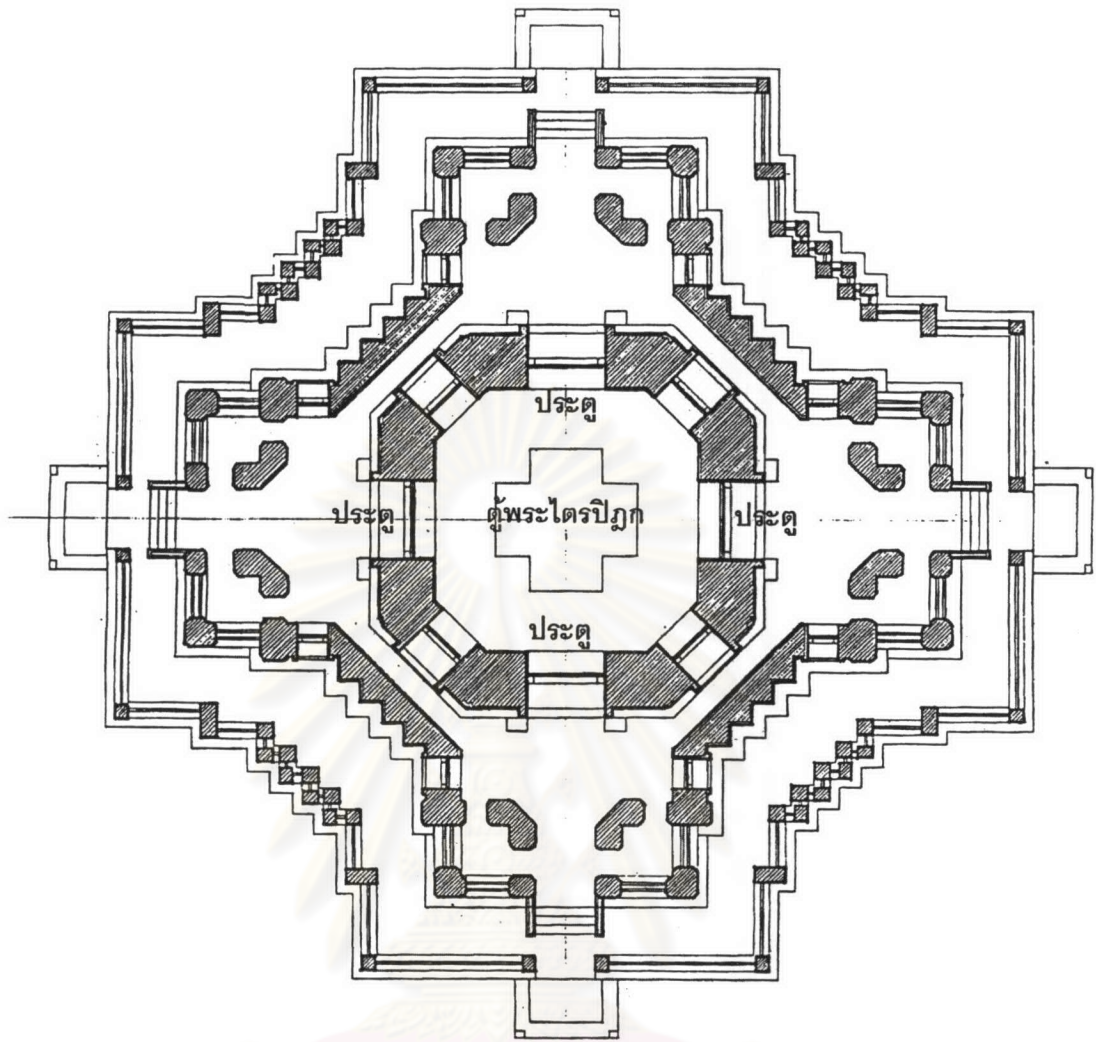
มาตราส่วน 1 : 150

แผนผังที่ 5.34 ผังพื้นพระมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $7.25 \times 7.25 = 52.50$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์

ลักษณะผังพื้น พระมณฑปตั้งอยู่ในฐานประทักษิณ ลักษณะผังพื้นของอาคารเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีบันไดทางขึ้นทั้ง 4 ทิศ บนฐานปัทม์ขององค์พระมณฑปมีเสาเหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสองอยู่โดยรอบอาคาร และมีประตูทางเข้าทั้ง 4 ทิศ ตรงกลางห้องประดิษฐานตู้พระไตรปิฎก

มาตราส่วน 1 : 150

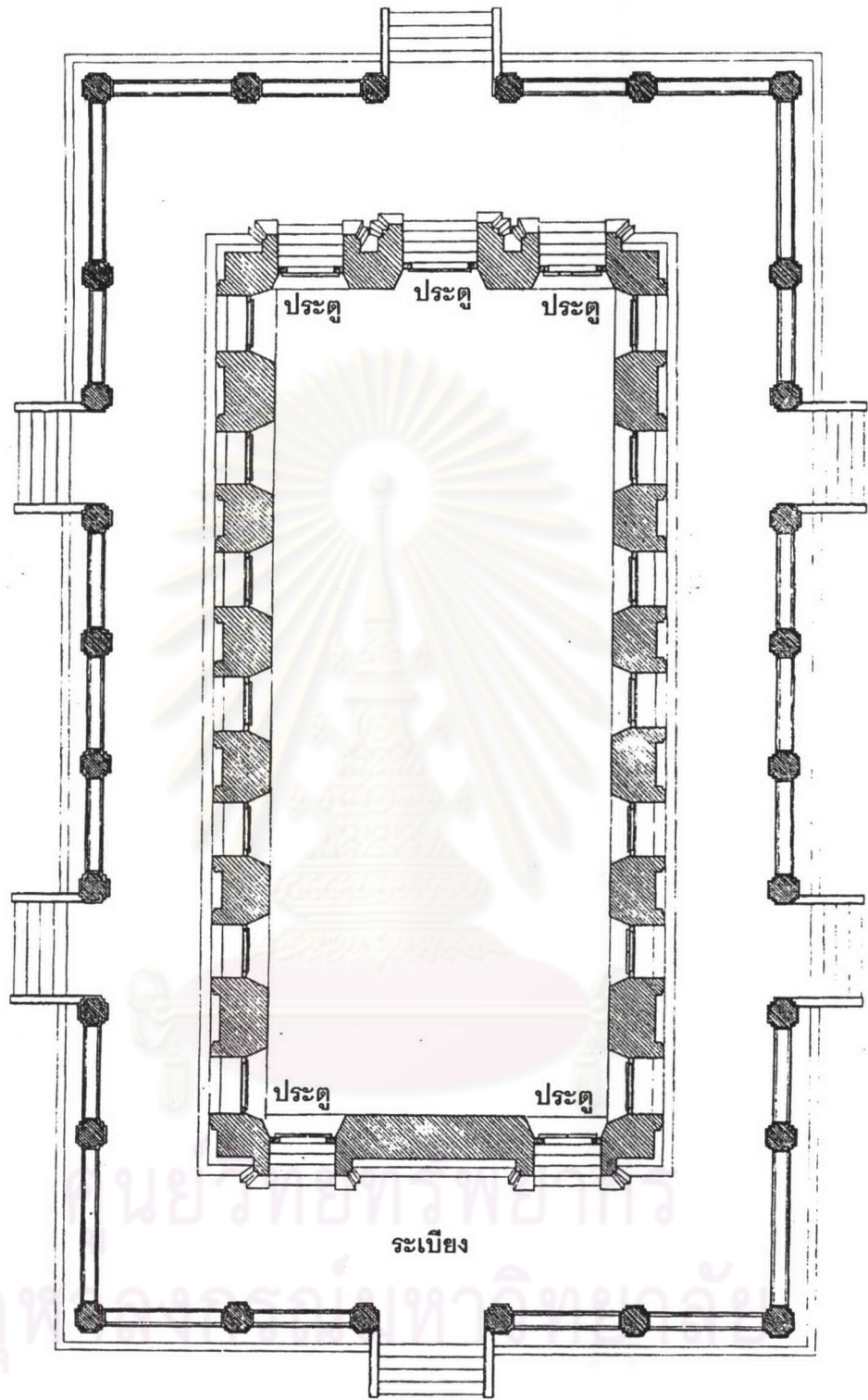
แผนผังที่ 5.35 ผังพื้นพระมณฑปวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $6 \times 6 = 36$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นหอพระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์

ลักษณะผังพื้น ลักษณะผังพื้นของพระมณฑป เป็นจตุรมุขและมีบันไดทางขึ้นทั้ง 4 ด้าน
 สู่ระเบียงรอบอาคารผนังของพระมณฑป แบ่งออกเป็น 2 ชั้น ชั้นแรกเป็นจตุรมุขและย่อไม้มุมยี่สิบ
 ส่วนผนังชั้นในเป็น 8 เหลี่ยม และมีประตูทางเข้าทั้ง 4 ทิศ

5) ผังพื้นแบบวิหาร ผังพื้นลักษณะนี้จะมีลักษณะและพื้นที่ขนาดใกล้เคียงกับโบสถ์หรือวิหาร
 อาจมีระเบียงหรือมุขด้านหน้าและหลัง อาจมีประตูเข้าได้หลายทาง พบหอพระไตรปิฎกและหอสมุด
 ลักษณะนี้เพียง 2 วัด ได้แก่ หอพระมณฑปเทียรธรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หอสมุดมหาวิทยาลัย
 จุฬาลงกรณ์ ราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

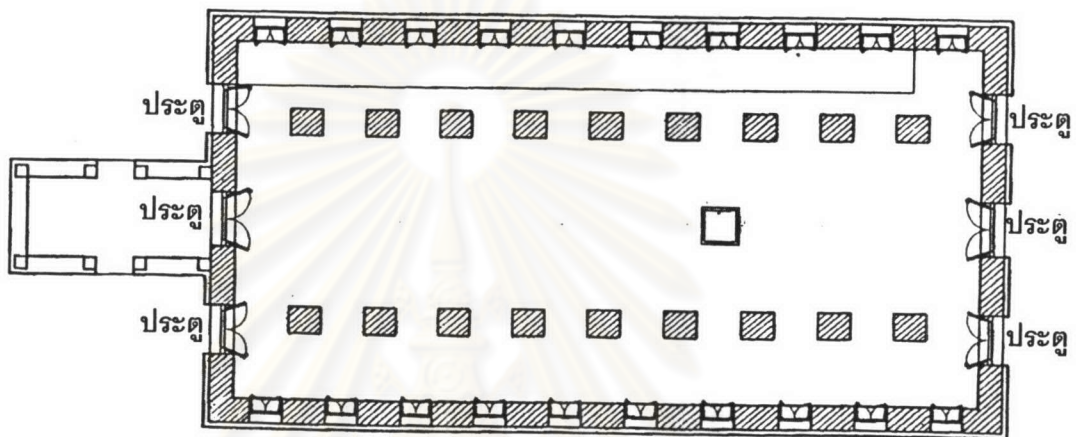
มาตราส่วน 1 : 150

แผนผังที่ 5.36 ผังพื้นหอพระมณฑลเทียรธรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $19.50 \times 8.00 = 156$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน หอพระมณฑปธรรม มีลักษณะการใช้งานคล้ายกับหอสมุดและโรงเรียนไปพร้อม ๆ กัน เพราะนอกจากจะมีการประดิษฐานตู้เก็บพระไตรปิฎกแล้ว รัชกาลที่ 1 ได้ทรงโปรดฯ ให้ราชบัณฑิตบอหนังสือพระภิกษุสามเณรอีกด้วย

ลักษณะผังพื้น ผังพื้นของหอพระมณฑปธรรมเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีระเบียงโดยรอบ มีบันไดทางขึ้นสู่ระเบียงทั้ง 4 ทิศ รอบนอกของระเบียงตั้งเสาหอนและเสานางจรัส ส่วนที่เป็นห้องมีประตูทางเข้าทางด้านหน้าและด้านหลัง ส่วนผนังด้านข้างมีช่องหน้าต่างเว้นเป็นระยะ

มาตราส่วน 1 : 250

แผนผังที่ 5.37 ผังพื้นหอสมุดมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

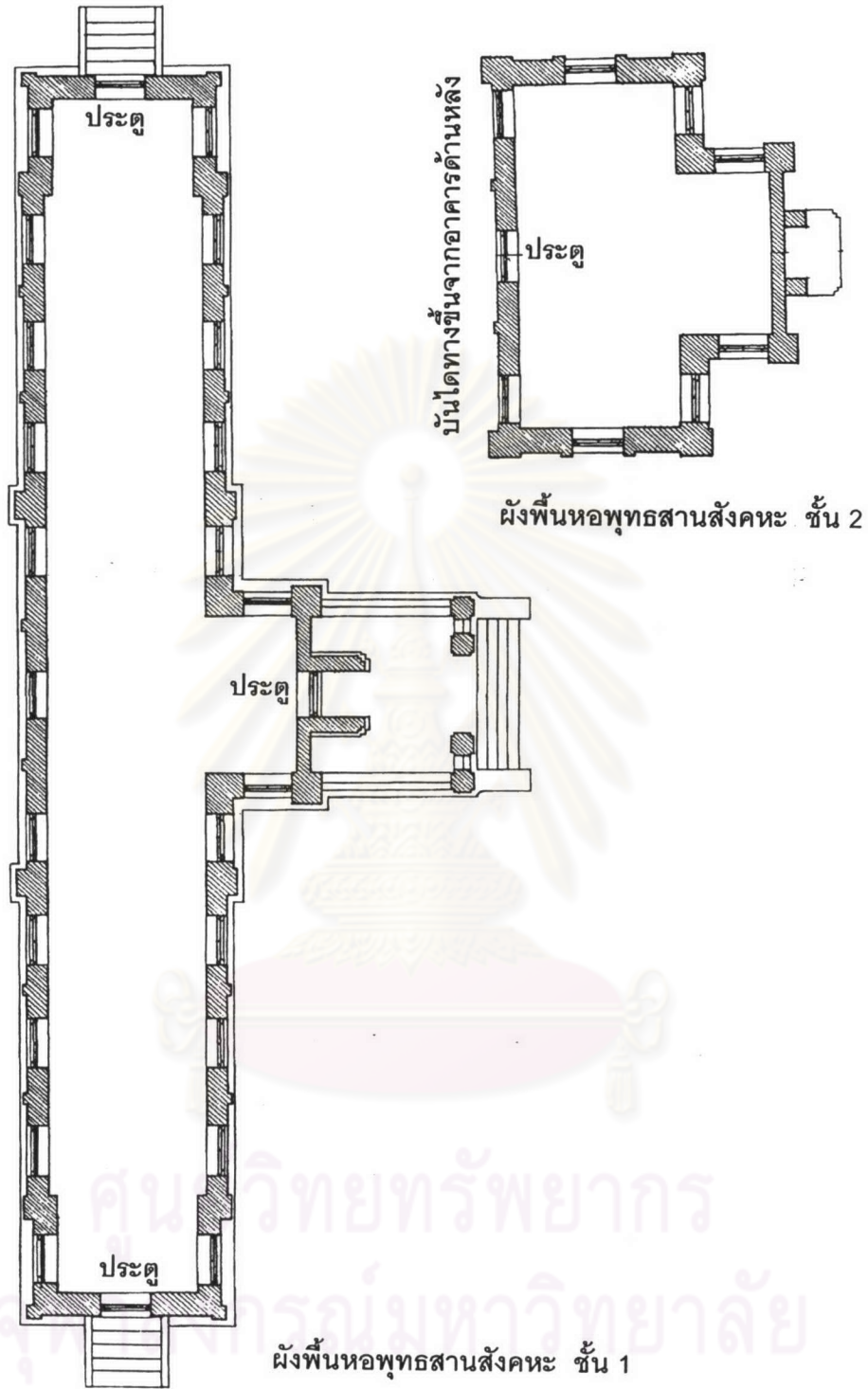
ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = $27.50 \times 13.50 = 370$ ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน เป็นอาคารเก่าที่มีการปรับเปลี่ยนการใช้งานให้เป็นหอสมุดแบบสากลคือ มีการจัดเก็บหนังสือแบบและมีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ภายในหอสมุด

ลักษณะผังพื้น อาคารเป็นศาลาการเปรียญแต่ถูกเปลี่ยนการใช้งานเป็นหอสมุด ผังพื้นของอาคารจึงเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าและมีมุขอยู่ด้านหน้า และมีศาลาขวางอยู่ด้านหลัง มีประตูทางเข้าที่ด้านหน้าและด้านหลังส่วนผนังด้านข้างมีช่องหน้าต่างเว้นเป็นระยะภายในมีเสาร่วมในอาคาร

6) ผังพื้นแบบหอสมุด ผังพื้นลักษณะนี้มักเป็นหอสมุด ที่มีความต้องการพื้นที่ในการจัดเก็บหนังสือและพื้นที่สำหรับนั่งอ่านหนังสือ อาจเป็นห้องอยู่ในอาคารใหญ่ หรือสร้างเป็นอาคารเฉพาะสำหรับใช้เป็นหอสมุด จากกรณีศึกษาพบหอสมุดลักษณะนี้ ได้แก่

- หอพุทธศาสนสังคหะ วัดเบญจมบพิตร
- หอสมุด มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มาตราส่วน 1 : 200

แผนผังที่ 5.38 ผังพื้นที่หอพุทธศาสนสังคหะ วัดเบญจมบพิตร

ขนาดห้องเก็บพระไตรปิฎก = 218.25 ตารางเมตร

ลักษณะการใช้งาน วัตถุประสงค์เดิมในการสร้าง เพื่อใช้เป็นห้องสมุด เพื่อจัดเก็บพระไตรปิฎก และหนังสือต่าง ๆ แต่ปัจจุบันถูกเปลี่ยนแปลงการใช้

ลักษณะผังพื้น เป็นอาคาร 2 ชั้น ซึ่งมีผังพื้นเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว และมีมุขเป็นประตูทางเข้าหลักอยู่ทางด้านหน้า ส่วนปีกทั้ง 2 ข้างมีประตูทางเข้าอยู่ทางด้านข้างอาคาร ปัจจุบันมีการต่อเติมเชื่อมกับอาคารกุฏิสมเด็จพระสังฆราชด้านหลัง และทำบันไดทางขึ้นชั้น 2 ด้านหลัง

มูลเหตุของความนิยมสร้างหอพระไตรปิฎกที่มีลักษณะผังพื้นแบบหอสูงและมีระเบียงรอบ

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบถึงรูปแบบผังพื้นหอพระไตรปิฎกและหอสมุดแล้วจะพบว่าลักษณะเด่นของการวางผังพื้น คือ หอพระไตรปิฎก มักทำเป็นหอสูงมีห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก ขนาด 2 ช่วงเสา พื้นห้องยกสูงและมีระเบียงล้อมรอบจากวัดที่เป็นกรณีศึกษาพบผังพื้นลักษณะนี้ถึง 23 วัดด้วยกัน หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นผังพื้นที่เป็นแบบแผนของหอพระไตรปิฎก มูลเหตุของการวางผังพื้นเช่นนี้ก็มักจะมาจากสาเหตุดังต่อไปนี้

1) ป้องกันแดดกันฝน จากหอพระไตรปิฎกมีขนาดเล็กและภายในห้องเก็บตู้พระไตรปิฎกจึงควรกันแดดกันฝนได้ดี ดังนั้นจึงต้องมีระเบียงโดยรอบ เพื่อชักหลังคา ยื่นยาวออกมา ประโยชน์อีกทางหนึ่งซึ่งได้จากการมีระเบียงคือ ผังภายนอกของหอพระไตรปิฎกจึงมักมีการประดับตกแต่งได้อย่างงดงาม เช่น ที่วัดพระเชตุพนฯ หอพระไตรปิฎกภายในหมู่พระตำหนักवासกรี มีการตกแต่งภายนอกด้วยการประดับกระจกสี ฯลฯ

2) เป็นที่ศึกษาพระไตรปิฎก เนื่องจากภายในหอพระไตรปิฎกบรรจุตู้พระไตรปิฎกอีกทั้งมีขนาดแคบและค่อนข้างมืดทึบ ดังนั้นระเบียงโดยรอบนี้ยังประโยชน์สำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่จะใช้เป็นบริเวณนั่งอ่านพระคัมภีร์ได้เป็นอย่างดี

5.2.2 ลักษณะผังพื้นหอพระไตรปิฎกและหอสมุดเมื่อแบ่งตามช่วงเวลา

เมื่อศึกษาถึงระยะเวลาในการสร้างหรือปฏิสังขรณ์หอพระไตรปิฎกและหอสมุด จะทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงไปของลักษณะผังพื้นและลักษณะของการใช้งานภายในอาคาร ซึ่งเป็นการวิเคราะห์จากข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ และทางด้านกายภาพควบคู่กันไปโดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 5.2 ตารางการวิเคราะห์ลักษณะผังพื้นที่พระไตรปิฎกและหอสมุด

เวลาที่สร้าง/ เวลาที่ ปฏิสังขรณ์	ชื่อวัด	ลักษณะผังพื้น						ลักษณะการใช้ งาน			หมายเหตุ	
		๓๐รูปเรขาคณิต	๓๐รูปเรขาคณิต	๓๐รูปเรขาคณิต	๓๐รูปเรขาคณิต	๓๐รูปเรขาคณิต	๓๐รูปเรขาคณิต	๒๕๖๐	๒๕๖๐	๒๕๖๐		
รัชกาลที่ 3	วัดราชโอรสาราม	✓						✓				
	วัดชนะสงคราม (หลังที่ 1)	✓						✓				
	วัดชนะสงคราม (หลังที่ 2)	✓						✓				
	วัดสุวรณาราม	✓						✓				
	วัดราชวิจิตร	✓						✓				
	วัดหงส์รัตนาราม	✓						✓				
	วัดโมลีโลกยาราม						✓					
	วัดราชสิทธิาราม						✓					
	วัดมหรณพาราม	✓							✓			
	วัดราชน์ดดาราม	✓							✓			
	วัดเทพธิดาราม (หลังที่ 1)	✓							✓			

ผังพื้นหอพระไตรปิฎกและหอสมุดในสมัยรัชกาลที่ 1 และ 2

ผังพื้นหอพระไตรปิฎกในช่วงเวลานี้โดยมากเป็นผังพื้นแบบหอสูงทำเป็นห้องขนาดเล็ก สำหรับเป็นที่เก็บตู้พระไตรปิฎกและมีระเบียงล้อมรอบห้องเพื่อกันแดดกันฝน แต่จะมีเพียงบางวัดเท่านั้นที่จะมีผังอาคารเป็นแบบอื่น เช่น หอพระมณฑปธรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เนื่องจากมีการใช้เป็นที่เรียนที่ศึกษาจึงต้องการพื้นที่มากกว่าหอพระไตรปิฎกทั่ว ๆ ไป

ผังพื้นหอพระไตรปิฎกและหอสมุดในสมัยรัชกาลที่ 3

หอพระไตรปิฎกในรัชกาลที่ 3 มีลักษณะเหมือนในรัชกาลที่ 1 และ 2 คือการทำเป็นห้องขนาดเล็กและมีระเบียงล้อมรอบ จะเห็นได้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นผังพื้นของหอพระไตรปิฎกจะมีขนาดเล็ก อาจเนื่องมาจากภายในวัดมีจำนวนพระผู้เรียนเป็นจำนวนน้อย ซึ่งจะอาศัยเรียนกันตามวิหาร ศาลาการเปรียญหรือตามกุฏิ มิได้ให้เข้ามานั่งอ่านพระคัมภีร์กันภายในหอพระไตรปิฎก ดังนั้นการทำพื้นที่ภายในหอพระไตรปิฎก จึงใช้เพียงแค่ตั้งตู้เก็บพระคัมภีร์เท่านั้น ขนาดดังกล่าวจึงเพียงพอต่อการใช้สอยแล้ว

ผังพื้นหอพระไตรปิฎกและหอสมุดในรัชกาลที่ 4 - 5

ในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 หอพระไตรปิฎกส่วนใหญ่ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยนี้ก็ยังคงรักษาผังพื้นที่เป็นแบบแผนของหอพระไตรปิฎกไว้ คือการทำเป็นห้องขนาดเล็ก เพื่อเก็บพระไตรปิฎกจะมีเพียงวัดเบญจมบพิตรเท่านั้นที่มีการสร้างหอธรรมประจำวัดที่มีรูปแบบและการใช้พื้นที่ซึ่งแตกต่างออกไปจากหอพระไตรปิฎก

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากพระราชประสงค์ในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรที่จะทรงวัดการศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาชั้นสูงในวัดเบญจมบพิตร ที่ทรงเรียกว่า "คอเลข" ซึ่งหมายถึง "วิทยาลัย" จึงได้ทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งหอธรรมประจำวัด (เป็นหอสมุด มิใช่หอไตรเช่นวัดอื่น ๆ) ขึ้นรองรับ เพื่อเป็นที่ศึกษาค้นคว้าในระดับสูงต่อไป¹⁰⁸ จากสาเหตุดังกล่าว ทำให้ผังพื้นของหอพุทธศาสนสังคหะ แตกต่างจากหอพระไตรปิฎกที่เคยมีมา โดยจัดทำเป็น 2 ชั้น และทำเป็นห้องสมุดรวบรวมพระไตรปิฎกและหนังสือต่างๆ อีกทั้งยังให้พระภิกษุสามเณรสามารถเข้าไปใช้สอยได้ ดังเช่น หอสมุดในปัจจุบัน

¹⁰⁸ ชลธีร์ ธรรมวรางกูร และทรงวิทย์ แก้วศรี. ประวัติวัดเบญจมบพิตร. อมรินทร์พริ้นติ้ง. กรุงเทพฯ 2543 หน้า 227.

ผังพื้นหอพระไตรปิฎกและหอสมุดในสมัยรัชกาลที่ 6 - ปัจจุบัน

ในการสร้างหอพระไตรปิฎกในช่วงเวลานี้ ในบางวัดยังคงมีการสร้างหอพระไตรปิฎกขนาดเล็ก และมีระเบียงรอบอยู่ ทำให้พบผังพื้นที่เป็นแบบแผนของหอพระไตรปิฎกบ้าง แต่จากระบบการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไป และพระที่มาบวชเรียนมีจำนวนมากขึ้น จึงเกิดการสร้างอาคารเรียนและห้องสมุดควบคู่กันไป หอพระไตรปิฎกที่เป็นห้องขนาดเล็ก จึงหมดความสำคัญลง ในสมัยรัชกาลที่ 6 จนถึงปัจจุบันจึงเป็นการใช้ผังพื้นที่มีความเหมาะสมกับการเป็นที่จัดเก็บหนังสือและมีพื้นที่สามารถนั่งอ่านนั่งศึกษาได้มากกว่าจะมีรูปแบบตามแบบแผนของหอพระไตรปิฎกในอดีต เช่น หอสมุดของมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ และหอสมุดของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศ

5.3 การวิเคราะห์รูปแบบหอพระไตรปิฎกและหอสมุด

ลักษณะ รูปแบบของหอพระไตรปิฎก เกิดจากมูลเหตุในการสร้าง รวมถึงความสัมพันธ์กับผังอาคาร โดยการสร้างหอพระไตรปิฎก ตามธรรมเนียมเดิมนิยมปลูกสร้างกลางสระน้ำ โดยทั่วไปมีลักษณะแบบเรือนเครื่องไม้ ตกแต่งด้วยเครื่องล่ายอง ยกพื้นสูงมีลักษณะเป็นหอ และนิยมตั้งอยู่ในที่ซึ่งโดดเด่นและเป็นสง่า เช่น มุมของหมู่กุฏิ ฯลฯ แต่จากการศึกษากรณีศึกษาพบว่า หอพระไตรปิฎกมิได้มีลักษณะดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่มีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งเมื่อแยกแยะออกโดยลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและโครงสร้าง สามารถแยกออกได้เป็น 5 ลักษณะดังต่อไปนี้

- 1) ลักษณะเป็นหอสูง
- 2) ลักษณะเป็นเรือนไทย
- 3) ลักษณะเป็นวิหาร
- 4) ลักษณะเป็นอาคารเครื่องยอด
- 5) ลักษณะเป็นหอสมุด

5.3.1 รูปแบบของหอพระไตรปิฎกและหอสมุด

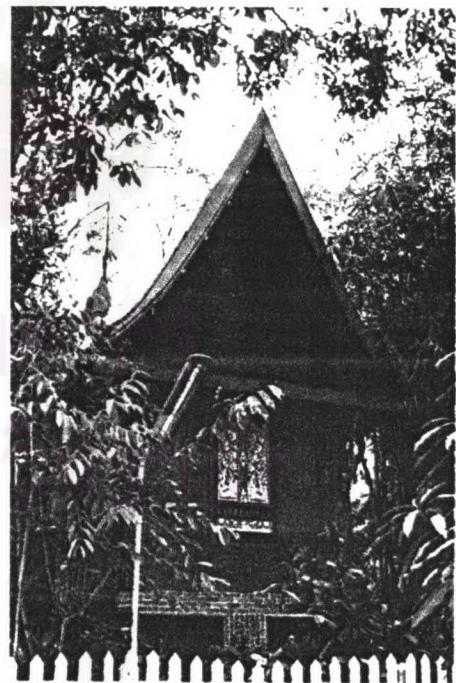
1) ลักษณะเป็นหอสูง โดยมากจะพบเป็นหอพระไตรปิฎกขนาดเล็ก แต่มีฐานด้านล่างหรือมีการยกพื้นอาคารให้สูง จึงมีลักษณะเป็น"หอสูง" รูปทรงอาคารเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 1-2 ห้อง โดยมาหลังคาของหอจะเป็นทรงคฤห์ และมีกันสาดยื่นยาวเพื่อคลุมระเบียง ซึ่งตัวห้องจะยกพื้นให้สูงชันกว่าพื้นระเบียง โดยจากวัสดุในการก่อสร้างและโครงสร้างของอาคารสามารถแบ่งหอพระไตรปิฎกที่เป็นหอสูงออกได้เป็น 3 ลักษณะดังต่อไปนี้

1.1) หอพระไตรปิฎกเครื่องไม้ เป็นอาคารที่ปลูกสร้างด้วยไม้ทั้งเรือน แต่จากการบูรณะอาจมีการเปลี่ยนเสาด้านล่างเป็นปูนบ้าง แต่ก็ยังคงจัดเป็นอาคารเครื่องไม้อยู่ โดยมักปลูกสร้างในที่ที่มีน้ำขังตลอดปี พบตั้งอยู่ทั้งในเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ลักษณะอาคารได้ดูโล่ง ส่วนด้านบนเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาว 1 - 2 ห้อง มีทั้งที่มีระเบียงรอบและไม่มีระเบียง มีประตูเข้าออกทางเดียว ซึ่ง

อาคารจะไม่มีส่วนสัมผัสพื้นดินโดยทรงตกแต่งใช้สะพานไม้พาดระหว่างฝั่งและกระเบื้อง เมื่อใช้เสร็จแล้ว จึงชักสะพานออก ส่วนหลังคามีทั้งมุขเดียว และลดมุขหน้า - หลัง ส่วนดับสุดท้ายชักกันสาดยื่นยาว ออกคลุมกระเบื้องกันแดดกันฝน โดยมากหลังคามนิยมทำเป็นแบบประเพณีนิยม คือ มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบ ประดับด้วยซ้อผ้า ไบระกา หางหงส์ และหน้าบันมีลวดลาย อาคารตัวอย่างของหอพระไตรปิฎกเครื่องไม้ ได้แก่ วัดอัปสรสวรรค์ ซึ่งหอพระไตรปิฎกเครื่องไม้มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

ภาพที่ 5.1 หอพระไตรปิฎกวัดอัปสรสวรรค์

ภาพที่ 5.2 หอพระไตรปิฎกวัดทองธรรมชาติ ภาพที่ 5.3 หอพระไตรปิฎกวัดนรารอดสุนทรภะ

ภาพที่ 5.4 หอพระไตรปิฎกวัดดุสิตาราม

ภาพที่ 5.5 หอพระไตรปิฎกวัดรัชดาภิเษราชูฐาน

ภาพที่ 5.6 หอพระไตรปิฎกวัดสังข์กระจาย

ภาพที่ 5.7 หอพระไตรปิฎกวัดราชาธิวาส

หอพระไตรปิฎกเครื่องไม้มีลักษณะดังต่อไปนี้

ส่วนฐาน : โดยมากปลูกสร้างในน้ำ ฐานด้านล่างของหอพระไตรปิฎกไม้ จึงเป็นได้ถุนโล่ง และมีเสาสูงต้องอยู่กลางน้ำ จากการบูรณะจึงสันนิษฐานว่า โดยมากจะมีการเปลี่ยนจากเสาไม้เป็นเสาคอนกรีตเสริมเหล็ก

ภาพที่ 5.8 เสาและบันไดของหอพระไตรปิฎก
สังข์กระเจาย

ภาพที่ 5.9 เสาได้ถุนของหอพระไตรปิฎกวัด
ราชาธิราช

มีการบูรณะทำให้เปลี่ยนจากเสาและบันไดไม้เป็นคอนกรีต

ส่วนตัวเรือน ส่วนตัวเรือนของหอพระไตรปิฎกไม้ประกอบด้วยผนัง นิยมทำเป็นฝาปะกนไม้ อย่างเรือนไทย ในบางหลังพบเป็นฝาไม้ตีขีด ไม่มีการประดับตกแต่ง ส่วนหน้าต่าง และประตู เป็นบานเปิดคู่แบบไทย กรอบเชิงหน้าต่างและตัวบานเป็นไม้ไม่มีการตกแต่ง พบเพียงที่วัดนรนาถสุนทรภักการาม เท่านั้น ที่ประตูหน้าต่างเป็นลายแกะสลักไม้ปิดทอง ส่วนเสาของอาคารมักเป็นเสาไม้กลมแทรกตามผนัง

หอพระไตรปิฎกที่มีระเบียง ส่วนที่เป็นห้องจะยกสูงกว่าระเบียงและส่วนระเบียงก็จะมีขนาดไม่กว้างนัก เพียงแค่พอเดินได้รอบ โดยมากเป็นพื้นไม้ ส่วนทางขึ้นสู่หอพระไตรปิฎกเดิมคงจะใช้การพาดไม้ระหว่างฝั่งกับหอแต่ในปัจจุบันโดยมากมีการถมสระและทำบันไดขึ้นแทน ส่วนราวระเบียงขึ้นมักเป็นราวไม้เตี้ยๆ

ส่วนหลังคา หอพระไตรปิฎกเป็นอาคารขนาดเล็ก หลังคาที่พบจึงมักเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันลาดเอียงยาว สำหรับหอพระไตรปิฎกไม้ พบหลังคาลักษณะซ้อน 2 ชั้น 2 แห่ง ได้แก่ วัดสังข์กระเจาย

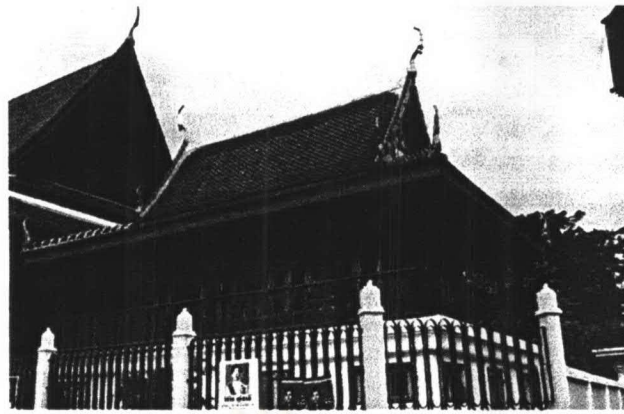
และ วัดอัปสรสวรรค์ ส่วนโครงสร้างหลังคาเป็นไม้ มุงด้วยกระเบื้องเคลือบ ส่วนการประดับตกแต่ง โดยมากจะเป็นเครื่องลายอง ไม้ประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์

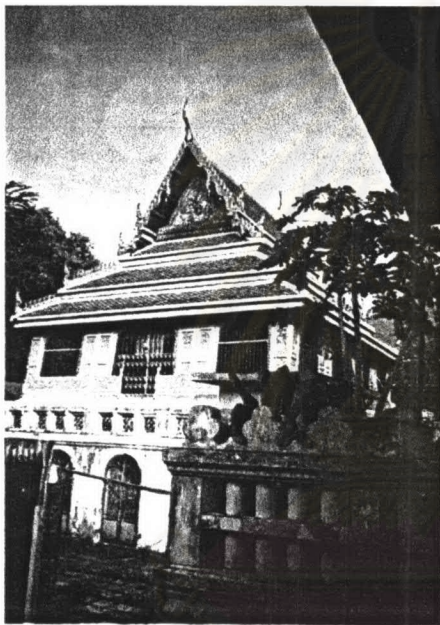
ภาพที่ 5.10 หลังคาหอพระไตรปิฎกวัดสังข์จาย

หอพระไตรปิฎกเป็นหลังคาซ้อน 2 ชั้น ซึ่งเป็นลักษณะหลังคาที่พบเป็นจำนวนน้อย

1.2) หอพระไตรปิฎกครึ่งตึกครึ่งไม้ หอพระไตรปิฎกครึ่งตึกครึ่งไม้ มีลักษณะเหมือนหอพระไตรปิฎกเครื่องไม้ เพียงแต่ฐานด้านล่างของอาคารทำเป็นเสาหรือกำแพงก่ออิฐถือปูน ส่วนเรือนชั้นบนจนถึงหลังคาเป็นเครื่องไม้ โดยหอพระไตรปิฎกตั้งอยู่ในหมู่กุฏิในเขตสังฆาวาส ลักษณะอาคารเป็น 2 ชั้นได้ถุนสูง บริเวณใต้ถุนอาจปล่อยโล่งหรือก่อเป็นห้อง และมีบันไดขนาดเล็กขึ้นสู่ด้านบน ส่วนด้านบนและหลังคามีลักษณะเหมือนหอพระไตรปิฎกเครื่องไม้ การสร้างหอพระไตรปิฎกหอพระไตรปิฎกในลักษณะนี้เพื่อแก้ปัญหาของหอพระไตรปิฎกเครื่องไม้ ซึ่งปลูกสร้างในน้ำ ทำให้โครงสร้างด้านล่างผุกร่อนได้ง่าย อีกทั้งสระที่ตั้งหอพระไตรปิฎกอาจเน่าเสียได้ง่ายและต้องใช้พื้นที่เป็นบริเวณกว้างในการขุดสระทำให้ไม่สะดวก รวมถึงสะพานพาดจากฝั่งไปยังหอ มีขนาดเล็ก ทำให้ไม่ลำบากต่อการเข้าไปให้สอยภายใน ดังนั้นการสร้างหอพระไตรปิฎกบนบกจึงสะดวกกว่า และเพื่อป้องกันปลวก มอดจากพื้นดินจึงเปลี่ยนฐานด้านล่างจากเครื่องไม้เป็นเครื่องก่อ และพัฒนาเป็นหอพระไตรปิฎกเครื่องก่อต่อไป อาคารตัวอย่างของหอพระไตรปิฎกครึ่งตึกครึ่งไม้ ได้แก่

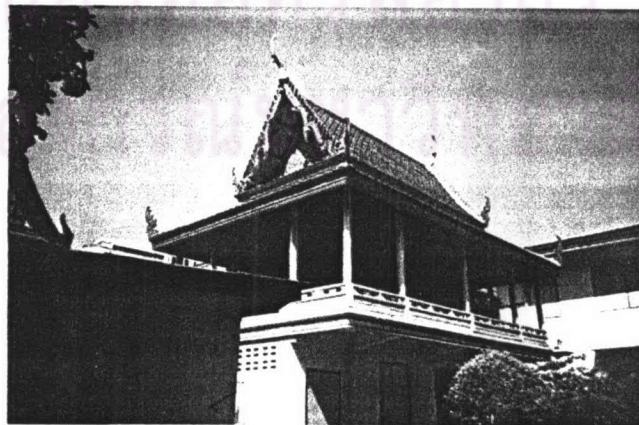
ภาพที่ 5.11 หอพระไตรปิฎกวัดระฆังโฆสิตาราม

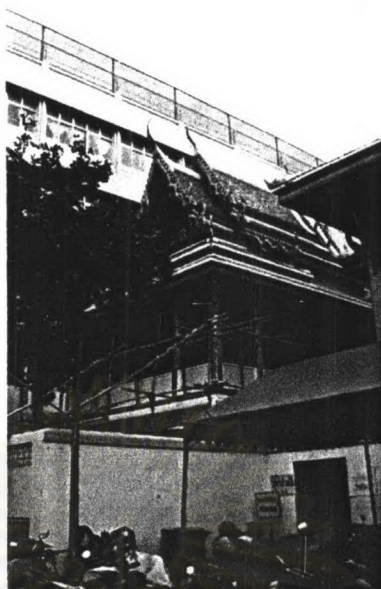
ภาพที่ 5.12 หอพระไตรปิฎกวัดสระเกศ

ภาพที่ 5.13 หอพระไตรปิฎกวัดหงส์รัตนาราม

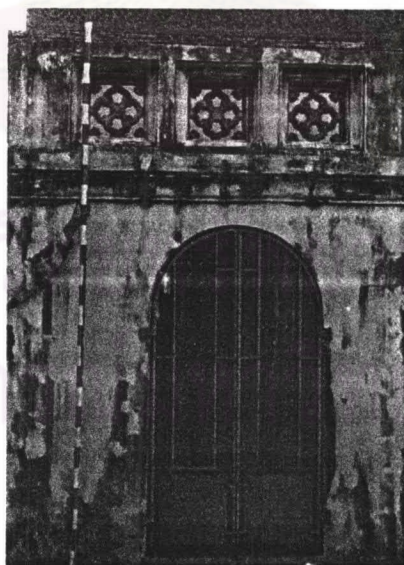
ภาพที่ 5.14 หอพระไตรปิฎกวัดสังเวช

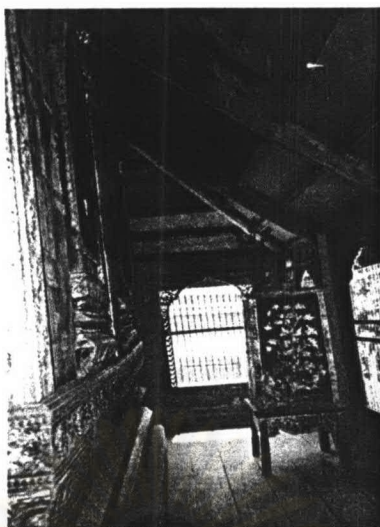
ภาพที่ 5.15 หอพระไตรปิฎกวัดชัยชนะสงคราม

หอพระไตรปิฎกครึ่งตึกครึ่งไม้ดังต่อไปนี้

ส่วนฐาน : ฐานของหอพระไตรปิฎกครึ่งตึกครึ่งไม้ ที่พบโดยมากจะเป็นฐาน คสล. ซึ่งสันนิษฐานว่าจะเป็นการต่อเติมภายหลังจากการบูรณะซึ่งจะต่อเติมฐานเป็นห้องสำหรับเป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุ พบเพียงวัดเดียวเท่านั้นที่ยังคงเป็นรูปแบบเดิมคือ วัดสระเกศทำเป็นฐานที่มีช่องโค้ง

ภาพที่ 5.16 ฐานของหอพระไตรปิฎกวัดสระเกศ
เป็นฐานก่ออิฐรับน้ำหนักที่ทำเป็นช่องโค้ง

ภาพที่ 5.17 ระเบียงภายในหอพระไตรปิฎกวัดสระเกศฯ
เป็นระเบียงไม่กว้างนัก เพียงพอเดินได้รอบ

ส่วนตัวเรือน ผนังพทังที่เป็นฝาไม้เรียบและฝาไม้ปะกน แต่ในบางวัด เช่น วัดสระเกศฯ จะมีการเขียนจิตรกรรมฝาผนัง ส่วนประตูและหน้าต่าง เป็นบานเปิดคู่แบบไทย ตัวบานประตูหน้าต่าง มักประดับตกแต่งด้วยลายรดน้ำ ส่วนเสาอาคารมักใช้เป็นเสาไม้กลม ส่วนในหอพระไตรปิฎกที่มี ระเบียง ส่วนระเบียง จะมีขนาดไม่กว้างมากนัก เพียงแค่พอเดินได้รอบ และมีราวระเบียงไม้เดี่ยว ส่วนทางขึ้นหอ มักทำเป็นบันไดก่ออิฐขึ้นจากทางด้านล่าง

ส่วนหลังคา หอพระไตรปิฎกเป็นอาคารขนาดเล็ก หลังคาที่พบจึงมักเป็นหลังคาชั้นเดียว มีกันสาดยื่นยาว จะมีที่แตกต่างกันไปบ้าง เช่น วัดสระเกศฯ จะเป็นหลังคาชั้นเดียวแต่มีปีกนกกันสาด 4 ตับ ส่วนโครงสร้างหลังคาเป็นไม้ มุงด้วยกระเบื้องเคลือบ ส่วนการประดับตกแต่ง โดยมากจะเป็น เครื่องลายองไม้ประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์

ภาพที่ 5.18 หลังคาหอพระไตรปิฎกวัดระฆัง
เป็นหลังคาชั้นเดียวและมีกันสาดยื่นยาว

1.3) หอพระไตรปิฎกเครื่องก่อ

หอพระไตรปิฎกเป็นเครื่องก่อจะมีโครงสร้างอาคารตั้งแต่ฐานด้านล่างจนถึงส่วนตัวเรือนชั้นบน เป็นก่ออิฐถือปูน แต่โครงสร้างเครื่องบนหลังคาจะเป็นโครงสร้างไม้ สำหรับหอพระไตรปิฎกแบบเครื่องก่อนั้น เป็นหอพระไตรปิฎกซึ่งนิยมตั้งอยู่เขตสังฆาวาส โดยเป็นส่วนหนึ่งของกุฏิ โดยมีขนาดใกล้เคียงกับหอพระไตรปิฎกซึ่งเป็นเครื่องไม้ สร้างบนพื้นราบ ลักษณะอาคารจะเป็น 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นได้ฤณ อาจยกสูงเล็กน้อย หรือยกฐานสูงลอย ในปัจจุบันมักพบหอพระไตรปิฎกประเภทนี้มีการบูรณะและสร้างเพิ่มเติมโดยชั้นล่างมักทำเป็นที่พักอาศัยนอนของพระภิกษุสงฆ์ หรือไว้เก็บของ ด้านล่างจะมีบันไดขนาดเล็กขึ้นสู่ด้านบน

ส่วนชั้นบน เป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก ยาว 1 - 2 ห้อง มีทั้งมีระเบียงโดยรอบและไม่มี ระเบียงมีประตูเข้าออกทางเดียว ส่วนหลังคานั้น มีทั้งมุขเดี่ยวและลดมุขหน้า-หลัง ตับสุดท้ายมักยื่นยาวคลุมระเบียงโดยส่วนเครื่องปิดเครื่องมุงนั้น มีทั้งที่เป็นแบบบันลมนหน้าจั่ว ตกแต่งด้วยปูนปั้น และแบบประดับด้วยช่อฟ้าใบระกาหางหงส์และนิยมมุงกระเบื้องด้วยกระเบื้องดินเผา ตัวอย่างหอพระไตรปิฎกเครื่องก่อ ได้แก่

ภาพที่ 5.19 หอพระไตรปิฎกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามหลังที่ 1 และหลังที่ 2

ภาพที่ 5.20 หอพระไตรปิฎกวัดมหาธาตุ ภาพที่ 5.21 หอพระไตรปิฎกวัดสุทัศนเทพวราราม

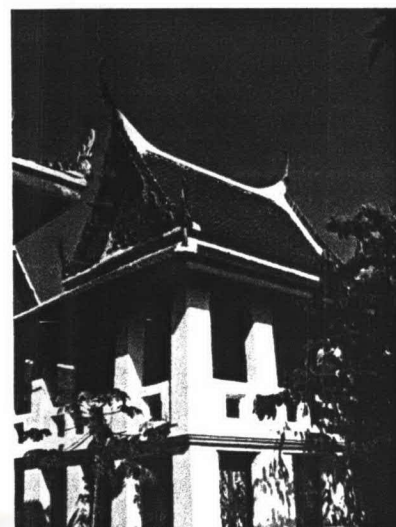
ภาพที่ 5.22 หอพระไตรปิฎกวัดอรุณราชวราราม หลังที่ 1 และหลังที่ 2

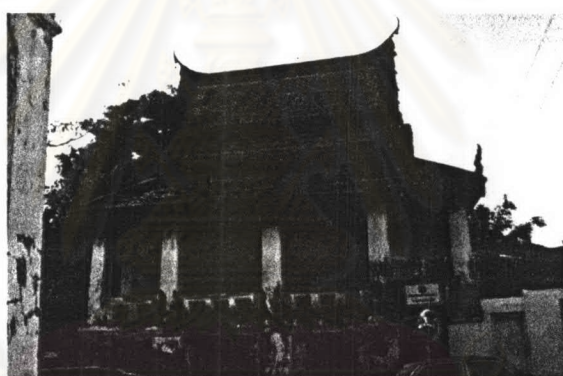
ภาพที่ 5.23 หอพระไตรปิฎกวัดราชโอรส

ภาพที่ 5.24 หอพระไตรปิฎกวัดชนะสงคราม หลังที่ 1 และหลังที่ 2

ภาพที่ 5.25 หอพระไตรปิฎกวัดสุวรรณาราม ภาพที่ 5.26 หอพระไตรปิฎกวัดมหรณพาราม

ภาพที่ 5.27 หอพระไตรปิฎกวัดราชนัสดาราม

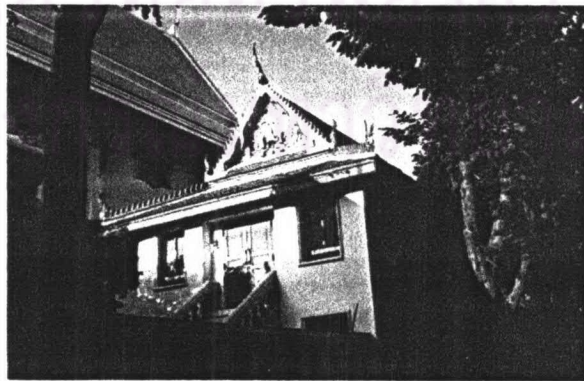
ภาพที่ 5.28 หอพระไตรปิฎกวัดหน้

ภาพที่ 5.29 หอพระไตรปิฎกวัดกัลยาณมิตร

ภาพที่ 5.30 หอพระไตรปิฎกวัดโสมนัส ภาพที่ 5.31 หอพระไตรปิฎกวัดพิชัยญาติการาม

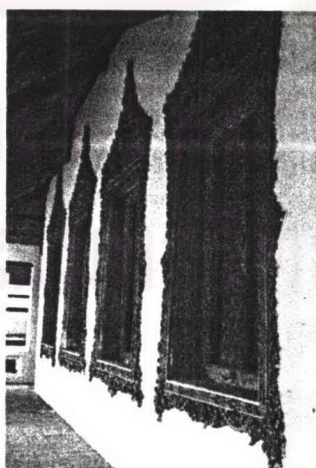
ภาพที่ 5.32 หอพระไตรปิฎกวัดมกุฏกษัตริยาราม

ภาพที่ 5.33 หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดาราม หลังที่ 1 และหลังที่ 2

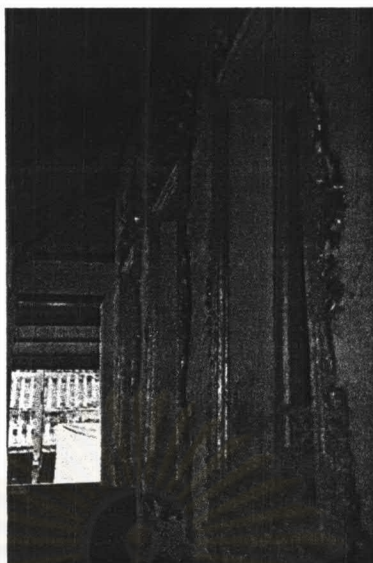
ส่วนฐาน ฐานของพระไตรปิฎก เครื่องก่อโดยมากจะเป็นเสาหรือกำแพงก่ออิฐ ฉาบ ปูนทาสีขาว ด้านล่างเป็นบัวคว่ำ ด้านบนเป็นบัวหงาย ปรากฏทั้งที่ทำเป็นห้องสำหรับพักอาศัย และเป็นฐานโล่งมิได้มีการใช้สอยถ้าเป็นลักษณะของฐานซึ่งเป็นเสาก็จะเป็นเสาสี่เหลี่ยม

ส่วนตัวเรือน ส่วนผนัง จะเป็นผนังก่ออิฐทาสีขาว แต่มีหลาย ๆ แห่งที่มีการประดับตกแต่ง เช่น ที่วัดโพธิ์ หอพระไตรปิฎกในหมู่กุฎิตำหนักวาศกรี มีการตกแต่งผนังภายนอก เป็นการประดับกระจกสี ส่วนภายในเป็นภาพจิตรกรรม ส่วนประตูและหน้าต่าง ในส่วนของซุ้มประตูและหน้าต่างในหอพระไตรปิฎกเครื่องก่อจะนิยมการประดับตกแต่งด้วยปูนปั้นลายพฤษชาติ และปิดทองประดับกระจกสี ถ้าไม่มีซุ้มประตูหรือซุ้มหน้าต่างก็จะมีการปิดทองบริเวณกรอบเช็ดหน้า ส่วนตัวบานประตูและหน้าต่างนิยมทำเป็นลายรดน้ำ ส่วนเสาอาคารจะเป็นเสาปูนสี่เหลี่ยม ส่วนหอพระไตรปิฎกที่มีระเบียง ส่วนระเบียงจะมีราวระเบียงเตี้ย ทำเป็นบัวหลังเจียดและกรุกกระเบื้องปูของจีน และจะมีการทำบันไดทางขึ้นเป็นบันไดก่ออิฐขึ้นจากด้านล่าง

ภาพที่ 5.34 ภาพที่ ซุ้มประตูหน้าต่างวัดกัลยา

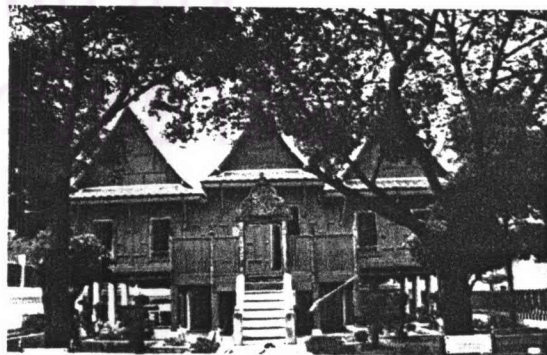
เป็นซุ้มประตูลายปูนปั้นลวดลายพฤษชาติและมีพระมหามงกุฎบนพานแว่นฟ้าเป็นลายประธาน

ภาพที่ 5.35 ชุ่มหน้าต่างหอพระไตรปิฎกวัดอรุณ
เป็นชุ่มหน้าต่างลายปูนปั้นลวดลายพฤกษชาติ

ส่วนหลังคา หลังคามักเป็นหลังคาชั้นเดียวมีกันสาดยื่นยาว พบเพียงบางหลังที่มีการซ้อนชั้นหลังคา เช่น วัดหนัง และวัดมหาธาตุ และลักษณะโดยรวมแล้วไม่นิยมซ้อนชั้นหลังคา ส่วนโครงสร้างหลังคาเป็นไม้ มุงด้วยกระเบื้องเคลือบ ส่วนการประดับตกแต่ง พบ 2 ลักษณะ ได้แก่ ตกแต่งด้วยเครื่องลายองไม้ ประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และลักษณะที่ 2 เป็นปั้นลมหน้าจั่วประดับตกแต่งด้วยปูนปั้น

2) **ลักษณะเป็นเรือนไทย** : หอพระไตรปิฎกลักษณะนี้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเรือนเก่าที่มีผู้ศรัทธานำมาถวายวัด เพื่อใช้ทำเป็นหอพระไตรปิฎก เนื่องจากรูปแบบของหอพระไตรปิฎกลักษณะนี้มีได้สอดคล้องกับอาคารโดยรอบและพบเป็นจำนวนน้อย ได้แก่

ภาพที่ 5.36 หอพระไตรปิฎกวัดโมลีโลกยาราม ภาพที่ 5.37 ตำนกจันท์นวัตระฆังโมลิตาราม

ภาพที่ 5.38 หอพระไตรปิฎกวัดราชสิทธิาราม

3) ลักษณะเป็นวิหาร : หอพระไตรปิฎกลักษณะนี้จะเป็นอาคารขนาดใหญ่ และมีลักษณะคล้ายวิหารหรือโบสถ์ ซึ่งมีลักษณะดังกล่าว ก็จะสอดคล้องกับผังพื้นที่ขนาดใหญ่ที่ต้องการพื้นที่เป็นที่จัดเก็บพระไตรปิฎกและเป็นที่ศึกษานั่งอ่านพระธรรม พระคัมภีร์ หอพระไตรปิฎกลักษณะนี้พบเพียง 2 แห่ง ได้แก่

ภาพที่ 5.39 หอพระมณฑิยธรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภาพที่ 5.40 หอสมุดมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์
ราชวิทยาลัย

4) ลักษณะเป็นอาคารเครื่องยอด หมายถึงหอพระไตรปิฎกซึ่งมีรูปทรงของส่วนหลังคาเป็นแบบเครื่องยอด โดยส่วนยอดนั้นจะมีลักษณะเป็นแบบปราสาทเครื่องยอด มักสร้างในเขตพุทธาวาส จากกรณีศึกษาพบหอพระไตรปิฎกที่มีรูปทรงอาคารแบบเครื่องยอด 3 แห่งด้วยกัน ได้แก่

ภาพที่ 5.41 พระมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นหอพระไตรปิฎกทรงมณฑป ที่มีผังอาคารเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตัวเรือนของพระมณฑปเป็นก่ออิฐถือปูน ส่วนยอดนั้นเป็นโครงสร้างไม้ หลังคาต่อซ้อนกันเป็นทรงมณฑป

ภาพที่ 5.42 พระมณฑปวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พระมณฑปวัดพระเชตุพน ฯ เป็นหอพระไตรปิฎกรูปทรงอาคารแบบปราสาทเครื่องยอด โดยส่วนยอดนั้นเป็นยอดดมงกุฎ ผังอาคารเป็นจัตุรมุข และมีโครงสร้างเป็นเครื่องก่อ

ภาพที่ 5.43 หอพระไตรปิฎก วัดราชประดิษฐ์

หอพระไตรปิฎกวัดราชประดิษฐ์ เป็นหอพระไตรปิฎกรูปทรงอาคารแบบปราสาทเครื่องยอด โดยส่วนยอดเป็นยอดปราสาทและมีโครงสร้างเป็นเครื่องก่อ

หอพระไตรปิฎกเครื่องยอดนั้น มักมีมูลเหตุในการสร้างมาจากความต้องการให้เป็นที่ประดิษฐานพระไตรปิฎกมีความสำคัญอย่างมาก ดังนั้นจึงมีการประดับตกแต่งเพื่อเป็นฐานอนุศักดิ์ของอาคารมากกว่าหอพระไตรปิฎกประเภทอื่น ๆ

5) ลักษณะเป็นหอสมุด : อาคารลักษณะนี้จะปลูกสร้างเพื่อตอบสนองต่อความต้องการใช้พื้นที่เป็นหอสมุดที่เก็บหนังสือและที่สำหรับอ่านหนังสือ จึงเป็นอาคารขนาดใหญ่และไม่มีรูปแบบเป็นแบบแผนอย่างหอพระไตรปิฎกที่เป็นหอขนาดเล็ก รูปแบบของอาคารปรับเปลี่ยนไปตามการใช้งานได้แก่

ภาพที่ 5.44 หอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สรุปรูปแบบที่เด่นชัดของหอพระไตรปิฎกแบบหอสูงและมูลเหตุในการสร้าง

จากกรณีศึกษาทั้งหมดจะพบว่า หอพระไตรปิฎกแบบหอสูง เป็นลักษณะที่พบมากที่สุด โดยหอพระไตรปิฎกลักษณะนี้จะตั้งอยู่ในหมู่กุฏิในเขตสังฆาวาส ดังนั้นรูปแบบโดยรวมอาจเหมือนกับอาคารหลังอื่น ๆ ภายในหมู่กุฏิ แต่จะมีการตกแต่งให้โดดเด่นกว่าเพื่อแสดงถึงฐานานุศักดิ์ของอาคาร ทำให้แต่ละองค์ประกอบของอาคารมีรูปแบบที่เด่นชัด โดยสามารถแบ่งออกเป็นส่วนตัวดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ฐานหรือเสา เนื่องจากเป็นอาคารที่มีฐานสูง ในบางหลังฐานสูงมากจนมีลักษณะเป็นอาคาร 2 ชั้น ส่วนฐานหรือเสาอาจอยู่ในน้ำหรือบนดินก็ได้ ถ้าอยู่ในน้ำนิยมทำเป็นเสาและได้ถูกลงโล่ง ถ้าอาคารตั้งบนดิน จะเป็นฐานรับน้ำหนักระบบผนังก่ออิฐ ผสมกับเสาที่เป็นซุงไม้ ลักษณะฐานมักเป็นบัวคว่ำ บัวหงาย และจากฐานสูง ทำให้ต้องมีบันไดหรือสะพานทางขึ้นสู่หอพระไตรปิฎก

ในการทำฐานสูงก็เนื่องมาจาก ต้องการป้องกันความชื้นจากดินและแมลงต่างๆ ที่จะเข้าไปทำลายพระไตรปิฎก

ส่วนที่ 2 ระเบียง ระเบียงรอบๆ ของหอพระไตรปิฎกจะมีความกว้างเพียงแคเดินได้ ดังนั้นจึงมีขนาดไม่กว้างนัก ซึ่งในส่วนเสาของระเบียง ก็จะเป็นเสาที่รองรับโครงหลังคาในชั้นกันสาดนั่นเอง

ส่วนที่ 3 พื้นระเบียงและพื้นห้อง ส่วนพื้นห้องจะมีความสูงมากกว่าพื้นระเบียงเสมอ ดังนั้นจึงมีการทำบันได หรือลูกทาบ เพื่อขึ้นสู่ห้องเก็บพระไตรปิฎก การยกพื้นห้องสูงกว่าระเบียงเนื่องมาจากป้องกันน้ำฝนที่สาดและนองอยู่ที่ระเบียงไม่ให้ไหลเข้าไปเปียกในส่วนห้องเก็บได้

ส่วนที่ 4 ช่องเสา ผนังของอาคารหอพระไตรปิฎกจะมีช่องเสาเป็น 2 ช่อ หรือเป็นช่อคู่เสมอ นับเป็นอาคารเดียวในสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ที่นิยมทำช่องเสาเป็นเลขคู่ สาเหตุน่าจะมาจากการต้องการพื้นที่เก็บไม่มากนัก และเมื่อตั้งอยู่ในหมู่กุฏิก็จะมีพื้นที่จำกัด ทำให้การสร้างหอพระไตรปิฎกใหญ่ๆ จึงไม่เหมาะสมนัก

ส่วนที่ 5 ผนัง โดยมากผนังหอพระไตรปิฎกไม่ค่อยมีการตกแต่งมากนัก ถ้าจะมีการตกแต่งภายนอกก็จะเป็นการปิดกระจกลี ทำเป็นลวดลาย ส่วนภายในก็จะมีการวาดจิตรกรรมฝาผนังบาง แต่พบเป็นจำนวนน้อย

ส่วนที่ 6 ชุ่มประตูและชุ่มหน้าต่าง ชุ่มประตูของหอพระไตรปิฎกไม่มีรูปแบบแน่ชัด เนื่องจากในบางหลังก็มีชุ่มประตูและชุ่มหน้าต่าง แต่บางหลังก็ไม่มีการประดับตกแต่ง เป็นเพียงแค่การปิดทองกรอบเข็ดหน้าหรือการทาสีเท่านั้น ส่วนตัวบานของประตูหน้าต่างจะเป็นบานประตูแบบไทย

ส่วนที่ 7 หลังคา ลักษณะหลังคาส่วนมาก จะทำเป็นหลังคาชั้นเดียวแล้วมีหลังคากันสาด ถ้าจะมีการซ้อนชั้นก็จะมีหลังคาเพียงแค่ 2 ชั้น การทำหลังคาเพียงชั้นเดียว เนื่องจากอาคารมีขนาดเล็ก ดังนั้น จึงไม่เหมาะที่หลังคาจะมีลักษณะซับซ้อนมากนัก โครงหลังคาเป็นโครงไม้รับกระเบื้องดินเผาขนาดเล็ก

ส่วนที่ 8 เครื่องลำยอง เพื่อให้หอพระไตรปิฎกมีความโดดเด่นกว่าอาคารอื่นๆ ในหมู่พระกุฏิ ซึ่งนิยมทำเครื่องลำยองเป็นช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ และประดับด้วยกระจกลี นอกจากการประดับตกแต่งดังกล่าวแล้ว อีกลักษณะที่นิยมคือการใช้บันลมนหน้าจั่วประดับตกแต่งด้วยปูนปั้น

ส่วนที่ 9 หน้าบัน โดยมากจะทำเป็นลวดลายพฤกษชาติ แต่ในหลายๆ วัด มีการใช้พระราชลัญจกรพระมหากษัตริย์องค์ที่สร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์มาประดับตกแต่งเป็นส่วนประธานของหน้าบัน

5.3.2 ลักษณะรูปแบบหอพระไตรปิฎกและหอสมุดเมื่อแบ่งตามช่วงเวลา

เนื่องจากรูปแบบของหอพระไตรปิฎกและหอสมุดจะแปรผันตามพื้นที่ใช้สอยภายในของอาคาร ส่วนหอพระไตรปิฎกนั้น รูปแบบโดยรวมแล้ว ก็จะมีลักษณะที่เป็นแบบแผนเพียงอย่างเดียวคือเป็นอาคารขนาดเล็กที่เป็นหอสูง จะมีรูปแบบแตกต่างบ้างในบางหลัง ซึ่งสามารถสรุปรูปแบบของหอพระไตรปิฎกและหอสมุดได้ดังตารางต่อไปนี้

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5.3 ตารางการวิเคราะห์รูปแบบหอพระไตรปิฎกและหอสมุด

เวลาที่สร้าง/ เวลาที่ ปฏิสังขรณ์	ชื่อวัด	ผังบริเวณ			ผังอาคารและรูปแบบ				วัสดุ		การใช้สอย			ที่ตั้ง		
		๒๕๕๓	๒๕๕๔	๒๕๕๕	๕เหลี่ยม	๒๐๓๓	๒๐๓๔	๒๐๓๕	๒๐๓๖	๒๐๓๗	๒๐๓๘	๒๐๓๙	๒๐๔๐	๒๐๔๑	๒๐๔๒	๒๐๔๓
รัชกาลที่ 6 - ปัจจุบัน	วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม	✓				✓			✓			✓			✓	๒๕
	วัดมกุฏกษัตริยาราม		✓										✓			๒๕
	วัดพระยาทำ		✓										✓			๒๕
	วัดคูหาสวรรค์	✓												✓		๒๕
	วัดบวรนิเวศวิหาร													✓		๒๕
	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์													✓		๒๕

รูปแบบหอพระไตรปิฎกและหอสมุดในสมัยรัชกาลที่ 1 และ 2

หอพระไตรปิฎกในสมัยนี้พบเป็นเครื่องไม้มีลักษณะเป็นหอสูง มักพบอยู่ภายในสระน้ำในเขตพุทธาวาสหรือระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ซึ่งรูปแบบของหอพระไตรปิฎกนี้ จะเป็นรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม เป็นเรือนเครื่องลำยอง อันแสดงถึงฐานานุศักดิ์ของอาคาร โดยสันนิษฐานว่ารูปแบบหอพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ 1 และ 2 น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากสมัยอยุธยา

รูปแบบหอพระไตรปิฎกและหอสมุดในสมัยรัชกาลที่ 3

หอพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ 3 มีรูปแบบเฉพาะตัวอย่างมาก อาจเนื่องมาจากมีการบูรณะปฏิสังขรณ์หอพระไตรปิฎกและหมู่กุฏิเป็นจำนวนมาก และเพื่อให้อาคารหอพระไตรปิฎกมีรูปแบบสอดคล้องกับหมู่กุฏิทั่วไป เช่น มีการทำซุ้มประตูหน้าต่าง มีการปิดทองที่กรอบหน้าต่าง และหลังคามักตกแต่งด้วยช่อฟ้าใบระกาและหางหงส์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นรูปแบบหอพระไตรปิฎกที่พบมากที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์

รูปแบบหอพระไตรปิฎกและหอสมุดในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5

ถือได้ว่าเป็นช่วงสมัยของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของหอพระไตรปิฎก จากรูปแบบหอสูงขนาดเล็ก เป็นอาคารขนาดใหญ่ที่มีการใช้คอนกรีตอย่างห้องสมุดปัจจุบัน แต่อาคารหอสมุดที่เกิดขึ้นก็ได้มีรูปแบบชัดเจนเป็นแบบแผนอย่างหอพระไตรปิฎกในอดีต เพียงแค่สร้างเป็นอาคารใหญ่กว่าที่เคยมีมา เช่น หอพุทธศาสนสังคหะ วัดเบญจมบพิตร แต่ยังคงรักษารูปแบบไทยประเพณีไว้

รูปแบบหอพระไตรปิฎกและหอสมุดในสมัยรัชกาลที่ 6 จนถึงปัจจุบัน

จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเห็นว่า ในรัชกาลอื่น ๆ มีการสร้างวัดเป็นจำนวนมากแล้ว จุดประสงค์หนึ่งก็คือการทำนุบำรุงการศึกษาในปัจจุบัน แต่เมื่อการศึกษาในปัจจุบัน ความแตกต่างจากอดีต ทำให้จึงควรหันมาให้ความสำคัญกับโรงเรียนมากขึ้น จึงเกิดการสร้างโรงเรียนขึ้นแทนวัด จากสาเหตุดังกล่าววัดภายในจึงมีการสร้างหอสมุดขึ้นมากมาย โดยรูปแบบของหอสมุดนั้นก็มิได้มีรูปแบบแน่ชัด เป็นเพียงอาคารที่สามารถรองรับต่อประโยชน์ใช้สอยเท่านั้น ดังนั้นอาคารหอสมุด จึงอาจเป็นเพียงห้องๆ หนึ่งในอาคารเรียนเท่านั้น เช่น หอสมุดมหามงกุฎราชวิทยาลัย เป็นห้องอยู่ในอาคารกวีบรรณาลัย หรืออาจมีการปรับปรุงเอาอาคารเก่ามาทำเป็นหอสมุดใหม่ เช่น หอสมุดมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ในวัดมหาธาตุฯ

5.4 การวิเคราะห์อาคารตัวอย่าง

จากการศึกษาพัฒนาการของหอพระไตรปิฎกและหอสมุด จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันสถาบันการศึกษาจำเป็นต้องมีอาคารหอสมุด ที่จะสามารถรองรับผู้ใช้จำนวนมาก ซึ่งควรจะเป็นหอสมุดที่มีการจัดระบบห้องสมุดแบบสากล และมีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศที่เหมาะสมเข้ามาให้ความสะดวกแก่ผู้มาใช้หอสมุดอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจากกรณีศึกษาข้างต้น ยังไม่มีหอสมุดใดมีความสมบูรณ์เพียงพอที่เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการออกแบบหอสมุดได้ ดังนั้นจึงทำการศึกษกรณีศึกษาประเภทหอสมุดเพิ่มอีกเป็นจำนวน 4 แห่ง ได้แก่

กรณีอาคารตัวอย่างประเภทหอสมุด

กรณีศึกษาที่ 1	:	หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ณ อาคารศาลาการเปรียญบรมมหาสุรสิงหนาท
วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพฯ
กรณีศึกษาที่ 2	:	ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ตั้งอยู่ภายในอาคารกวีบรรณาลัย
วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ
กรณีศึกษาที่ 3	:	สำนักบรรณสารการพัฒนา
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพฯ
กรณีศึกษาที่ 4	:	หอสมุดปรีดี พนมยงค์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ

5.4.1 หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติหอสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เปิดดำเนินการเมื่อใดนั้นยังไม่มีหลักฐานปรากฏ เพียงแต่พบรายงานการประชุมคณะกรรมการบริหาร พ.ศ.2495 ถึงการแบ่งส่วนงานของมหาวิทยาลัย ห้องสมุดเป็นเพียงงานแผนกหนึ่ง โดยใช้ชื่อว่า "งานแผนกห้องสมุด" ต่อมาในปี พ.ศ.2499 มหาวิทยาลัยได้ออกระเบียบข้อบังคับว่าด้วยกิจการห้องสมุดประกอบด้วย 4 หมวด ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นการดำเนินการห้องสมุดอย่างมีรูปแบบ

ในปี พ.ศ.2505 มหาวิทยาลัยได้บูรณะปฏิสังขรณ์ ศาลาการเปรียญบรมมหาสุรสิงหนาท เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงย้ายห้องสมุดมาตั้งที่ศาลาการเปรียญแทน โดยใช้ชื่อว่า "หอสมุดกลาง"

ในปี พ.ศ.2512 มหาวิทยาลัยได้มีการปรับปรุงส่วนงานในสำนักงานเลขาธิการใหม่ หอสมุดกลางได้ยกฐานะขึ้นเป็น "กองห้องสมุด" ต่อมาในปีพ.ศ.2526 ได้รับความยกฐานะจากกองห้องสมุดเป็น "สำนักหอสมุดกลาง"

ในปี พ.ศ.2540 หอสมุดได้ปรับปรุงโครงสร้างให้เหมาะสมกับงานและความเจริญเติบโตทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology) ดังนั้นโครงสร้างของหอสมุด จึงได้รับการปรับเปลี่ยนเป็น "สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ"

รูปแบบสถาปัตยกรรมของหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 หอสมุดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งอยู่ภายในศาลาการเปรียญวรสารสิงหนาท ซึ่งมีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนชั้นเดียวตั้งอยู่บนบัวฐาน หลังคาซ้อน 2 ชั้นมีปีกนกลด 3 ตับ มีมุขลดด้านหน้าได้มุขลดเป็นเฉลียงกว้าง และเป็นทางเข้าของหอสมุด ส่วนหลังคาประดับตกแต่งด้วยช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ หน้าบันชั้นมุขลดเป็นลวดลายเทพนมในกรอบทรงดอกบัว ส่วนหน้าบันชั้นบนเป็นลวดลายพฤกษชาติ ส่วนตัวเรือนเป็นผนังก่ออิฐประตูและหน้าต่างเป็นบานเปิดคู่อย่างไทย

ลักษณะของหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ลักษณะทั่วไป อาคารหอสมุดตั้งอยู่ใกล้กับอาคารเรียน เนื่องจากเป็นอาคารที่ดัดแปลงจากศาลาการเปรียญซึ่งมีพื้นที่น้อย ห้องสมุดเปิดให้บริการทั้งนักศึกษาภายในและบุคคลภายนอก โดยมีการให้บริการตอบคำถาม บริการช่วยค้นคว้า บริการถ่ายเอกสาร และบริการยืมคืนแก่นักศึกษาภายในมหาวิทยาลัย

ลักษณะการจัดหนังสือและที่นั่ง ระบบการจัดหนังสือเป็นระบบตัวอักษ การจัดหนังสือจะอยู่บริเวณเสาและผนังด้านข้างอาคาร ส่วนการจัดที่นั่งภายในห้องสมุดสำหรับพระภิกษุนั้นไม่มีการจัดบริเวณแยกระหว่างพระภิกษุและฆราวาส โดยการจัดที่นั่งจัดไว้บริเวณกลางอาคารให้มองเห็นได้อย่างทั่วถึง

ลักษณะการใช้แสงสว่าง เนื่องจากเป็นอาคารที่ดัดแปลงจากศาลาการเปรียญ ช่องเปิดที่นำแสงเข้าสู่อาคารจึงมีน้อย การให้แสงสว่างจึงใช้ไฟฟ้า ซึ่งภายในห้องสมุดเลือกใช้การให้แสงสว่างแบบ Direct Light โดยใช้โคมไฟแบบห้อยจากเพดาน

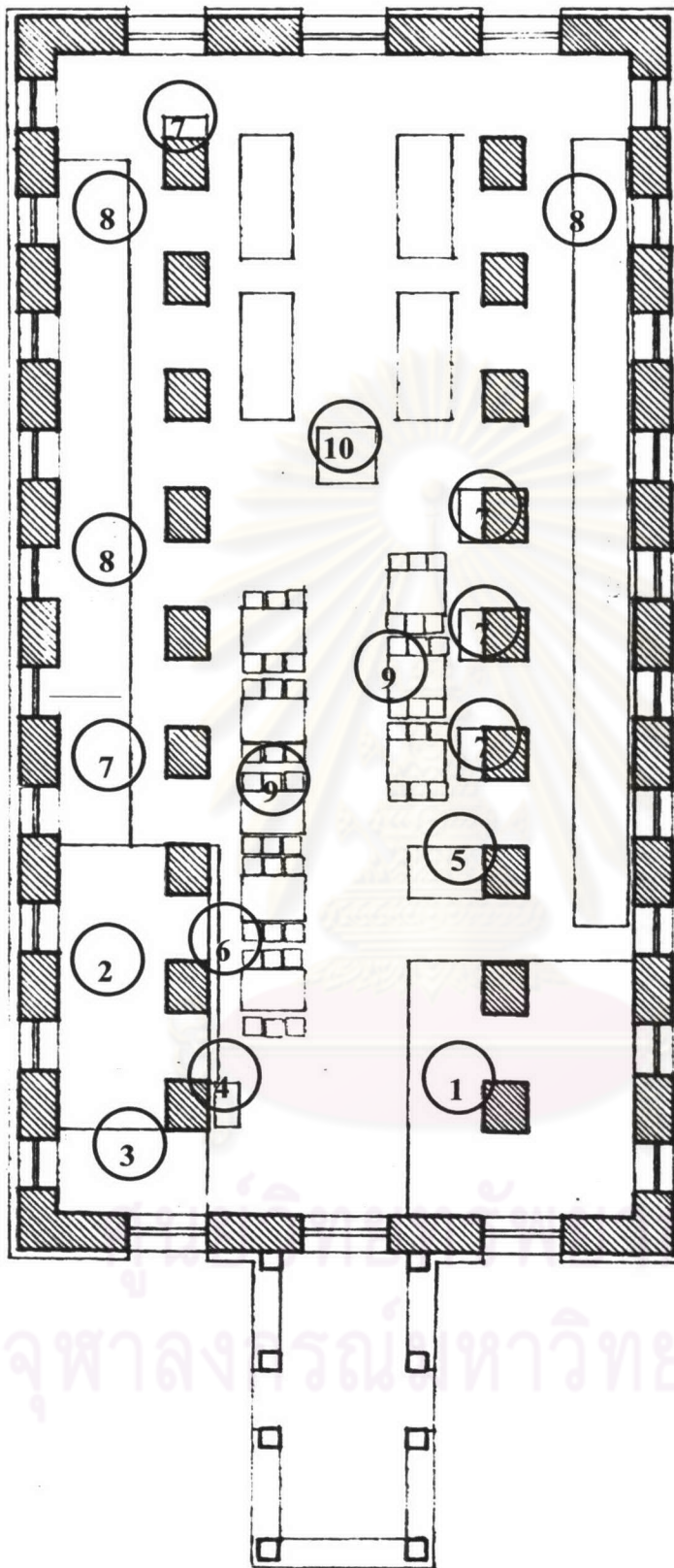
ลักษณะระบบปรับอากาศ ใช้การระบายอากาศจากธรรมชาติไม่มีระบบปรับอากาศ

ภาพที่ 5.45 หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

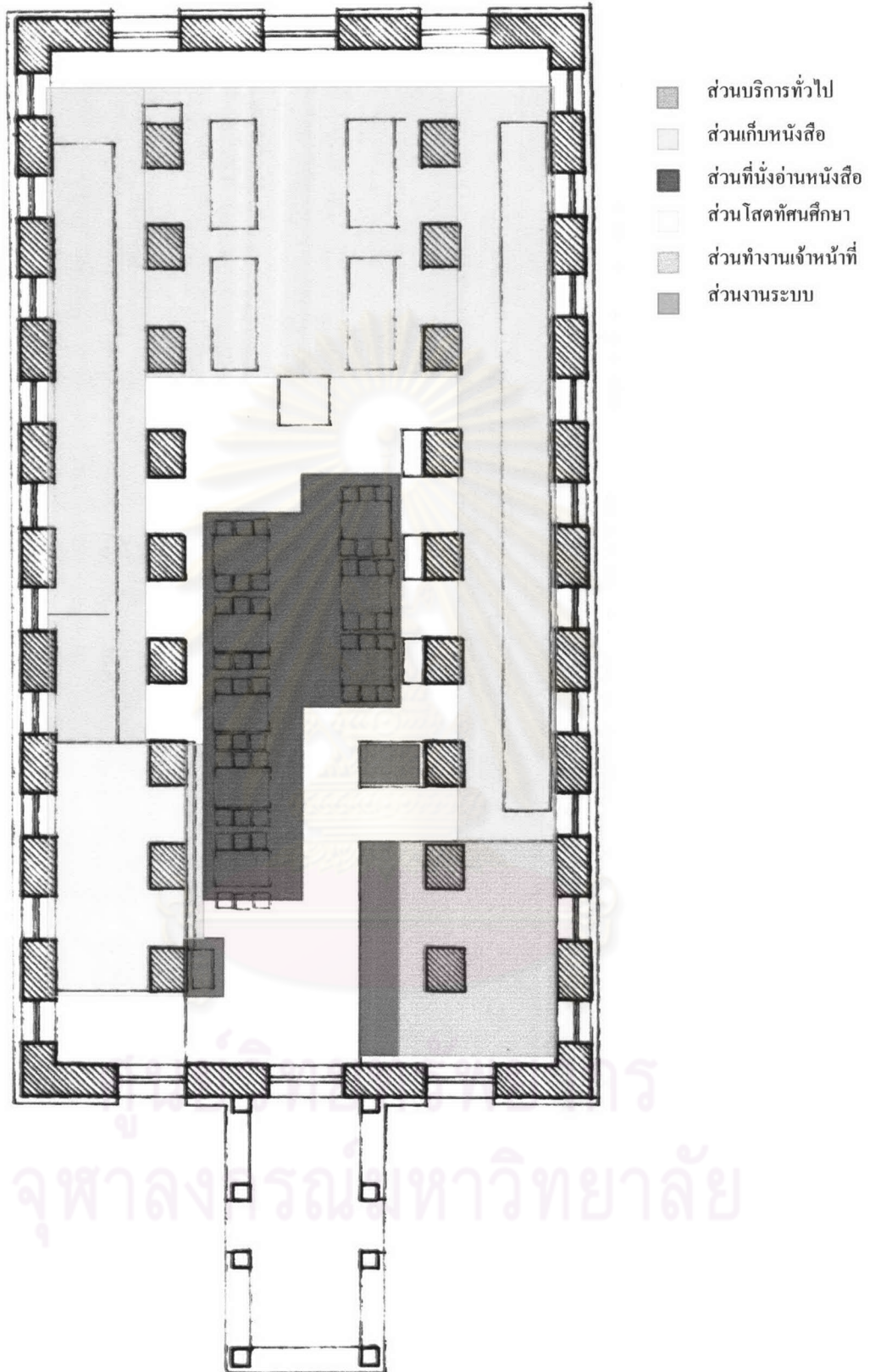

ภาพที่ 5.46 ภายในหอสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

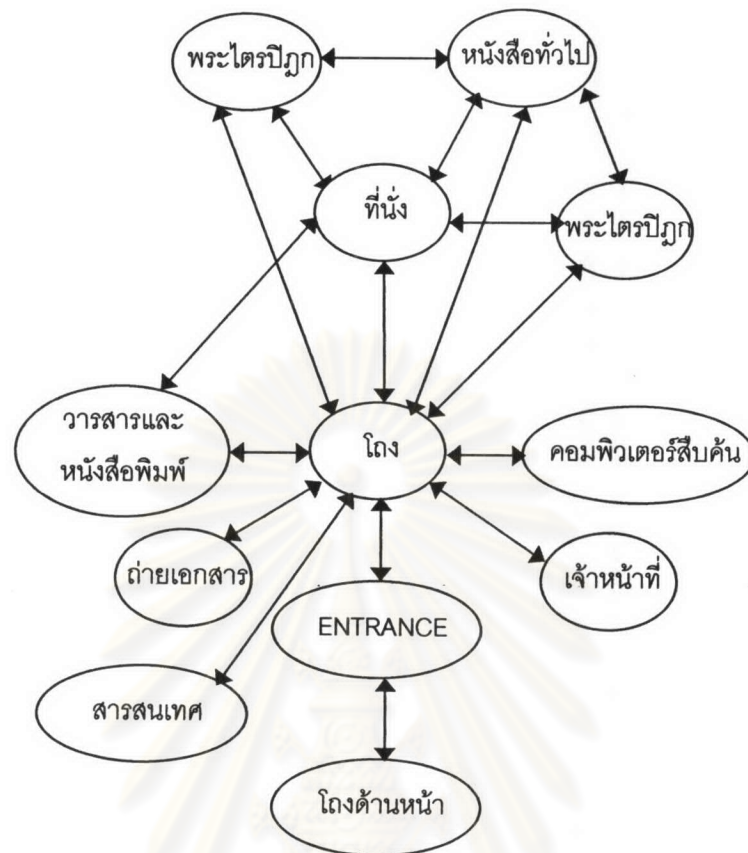

1. ส่วนบรรณารักษ์
2. ส่วนโสตทัศนศึกษา
3. ส่วนเก็บของ
4. ถ่ายเอกสาร
5. คอมพิวเตอร์สืบค้นข้อมูล
6. ตู้เก็บวารสารทั่วไป
7. ตู้เก็บพระไตรปิฎก
8. ตู้เก็บหนังสือทั่วไป
9. ที่นั่งอ่านหนังสือ
10. บุษบก

แผนผังที่ 5.39 แผนผังหอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แผนผังที่ 5.40 แสดงการใช้พื้นที่ภายในหอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 5.3 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในหอสมุด มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

5.4.2 หอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นวิทยาลัยสงฆ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ ในรัชกาลที่ 5 ทั้งนี้หอสมุดของมหาวิทยาลัยนั้นไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีการจัดตั้งขึ้นเมื่อใด เดิมใน พ.ศ. 2438 หอสมุดตั้งอยู่ภายในวัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมามีการสร้างหอสมุดขึ้นตรงข้ามกับวัดบวรวิหารในปี พ.ศ.2455 ซึ่งใช้เป็นทั้งสถานที่เรียนและหอสมุด ชื่อว่าหอสมุดมหามกุฏราชวิทยาลัย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2488 มีการจัดตั้งองค์การศึกษาขึ้นใหม่ มีชื่อว่า "สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย" หอสมุดจึงเปลี่ยนชื่อเป็น "หอสมุดสภาการศึกษา"

เมื่อวันที่ 29 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2508 มหามกุฏราชวิทยาลัยได้ย้ายเข้ามาที่อาคารสร้างใหม่ในวัดบวรนิเวศวิหาร ห้องสมุดก็ย้ายตามเข้ามาด้วย ตัวอาคารที่มีชื่อว่า หอสมุดมหามกุฏราชวิทยาลัยจึงกลายเป็นสำนักงานของพุทธสมาคมไทยแห่งประเทศไทย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 จำนวนนักศึกษาเพิ่มมากขึ้น ห้องที่ให้นักศึกษาเรียนมีไม่เพียงพอคณะกรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย จึงตกลงให้ซ่อมแซมห้องสมุดเดิม ซึ่งอยู่ภายในตึกกวีบรรณาลัย ให้ทำเป็นสองชั้นโดยขุดลงทำเป็นชั้นใต้ดิน ชั้นบนทำเป็นห้องเรียนและห้องคอมพิวเตอร์ และชั้นใต้ดินเป็นห้องสมุด

และในปี พ.ศ. 2540 ห้องสมุดสภาการศึกษา ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย” ตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2540 ที่ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2540

รูปแบบสถาปัตยกรรมของห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยตั้งอยู่ภายในชั้นใต้ดินของตึกกวีบรรณาลัย ซึ่งเป็นตึกเรียนของมหาวิทยาลัย รูปแบบของตึกกวีบรรณาลัยเป็นสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ มีลักษณะตึกเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 3 ชั้น ส่วนหลังคาเป็นหน้าจั่วปีกนก ประดับตกแต่งด้วยเครื่องลายทองซึ่งเป็นลายปูนปั้น หน้าบันเป็นพระราชลัญจกร พระเกี้ยว นอกจากสวนหลังคาแล้วลักษณะด้านล่างของอาคารเป็นอาคารแบบสากล ไม่มีส่วนประดับตกแต่งแบบสถาปัตยกรรมไทย

ลักษณะของห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ลักษณะทั่วไป ห้องสมุดมีขนาดเล็กตั้งอยู่ใต้ห้องคอมพิวเตอร์และสำนักงาน ส่วนห้องเรียนอยู่ชั้นบน ห้องสมุดเปิดให้บริการทั้งนักศึกษาภายในและบุคคลภายนอก โดยมีบริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้า บริการถ่ายสำเนาเอกสาร และบริการยืมคืนหนังสือแก่นักศึกษาภายในมหาวิทยาลัย

ลักษณะการจัดหนังสือและที่นั่ง ระบบการหนังสือเป็นระบบดิจิทัล การจัดที่นั่งภายในห้องสมุดสำหรับพระภิกษุชั้นไม่มีการจัดบริเวณแยกระหว่างพระภิกษุและฆราวาส โดยรวมแล้วมีลักษณะเหมือนห้องสมุดสากลทั่วไป

ลักษณะการให้แสงสว่าง เนื่องจากเป็นห้องใต้ดินจึงมีเพียงการให้แสงสว่างจากไฟฟ้า ซึ่งภายในห้องสมุด เลือกใช้การให้แสงสว่างแบบ Direct Light

ลักษณะระบบปรับอากาศ ห้องสมุดมีลักษณะแยกส่วนจากห้องอื่นของอาคาร จึงมีการใช้ระบบปรับอากาศแบบ Split type

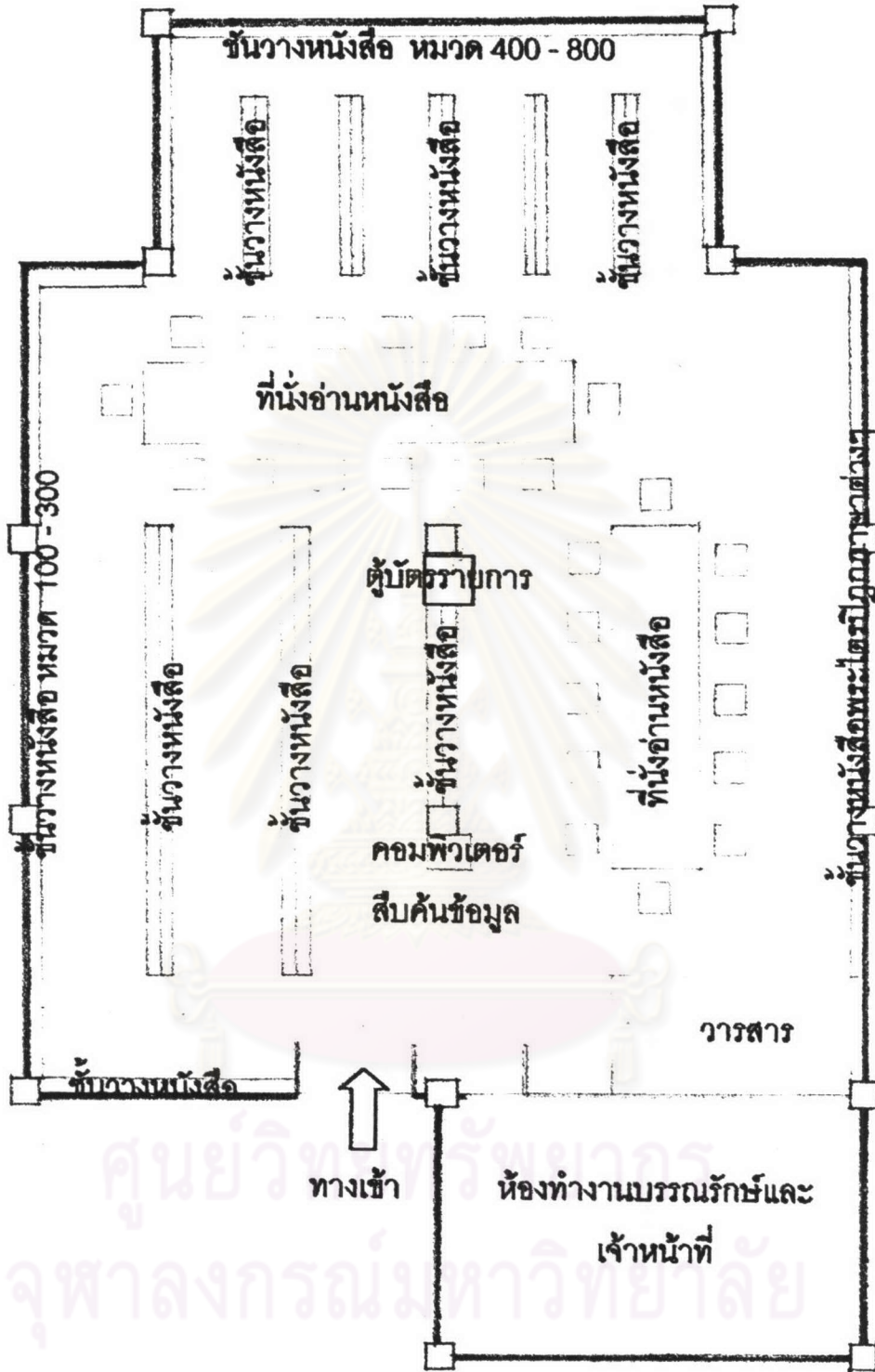

ภาพที่ 5.47 หอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

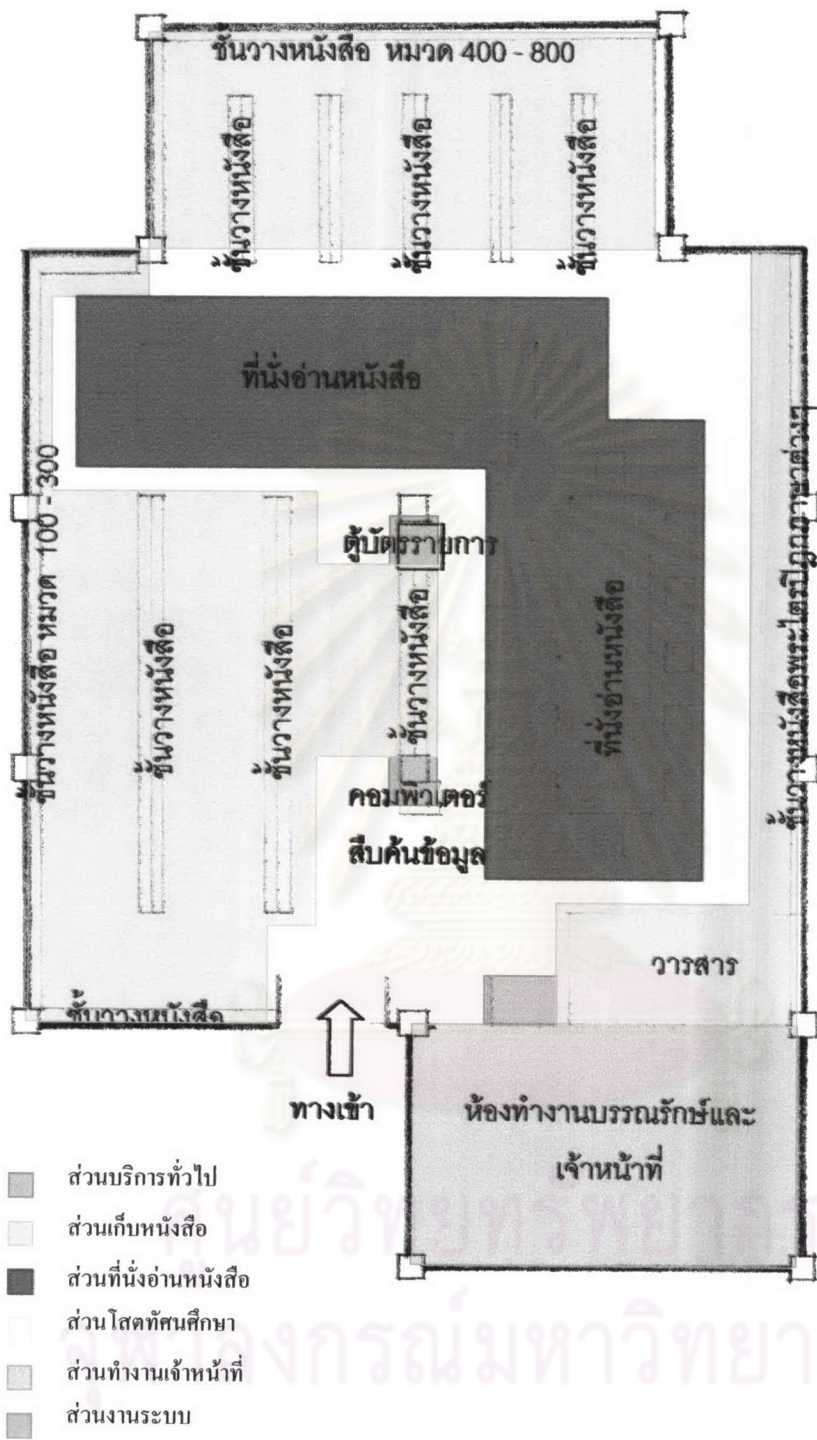

ภาพที่ 5.48 ภายในหอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

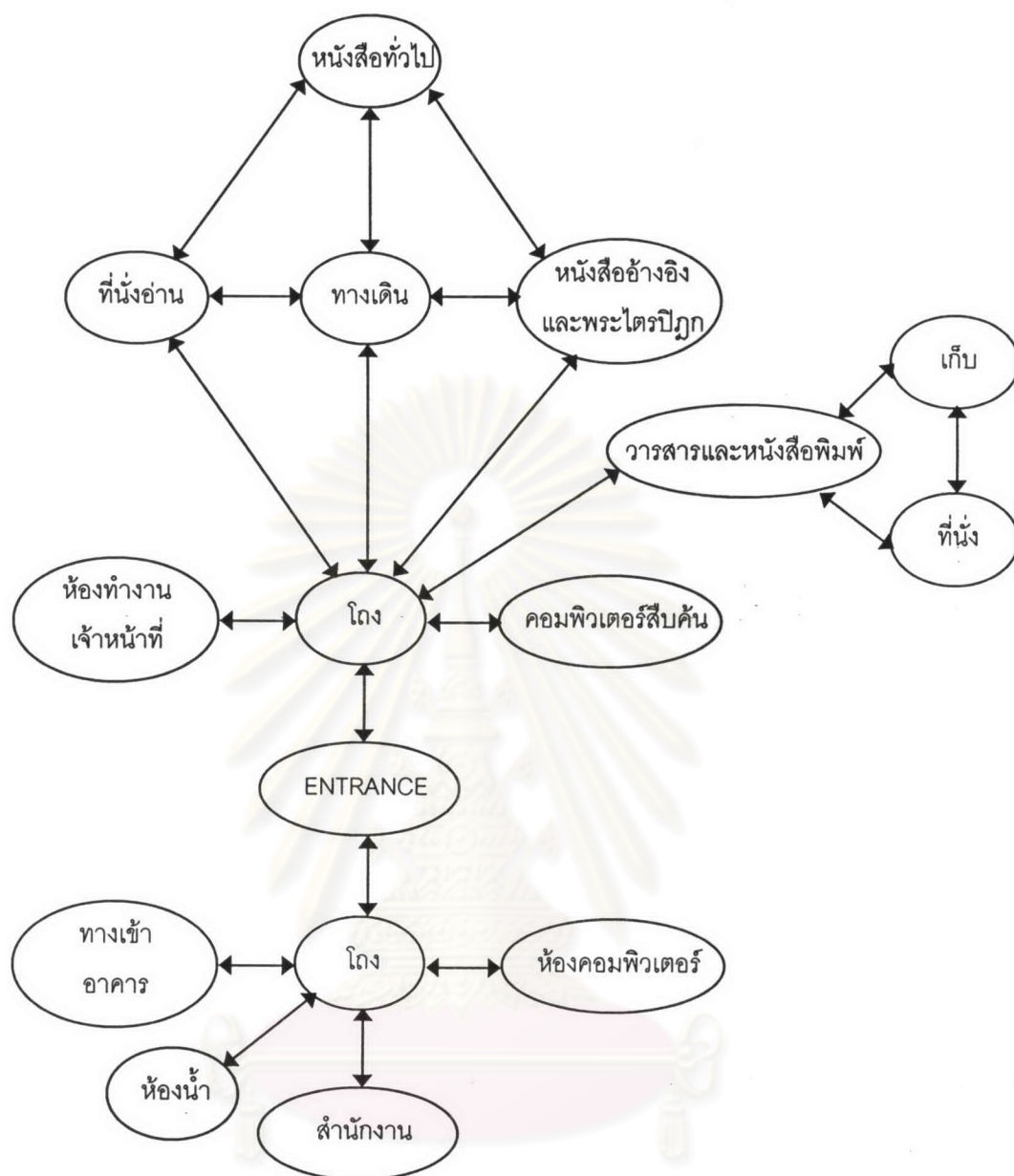
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนผังที่ 5.41 แผนผังหอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

แผนผังที่ 5.42 แสดงการใช้พื้นที่ภายในหอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 5.4 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในหอสมุด
มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

5.4.3 หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประวัติสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมการจัดตั้งมหาวิทยาลัย วิชา-ธรรมศาสตร์และการเมือง ในปี พ.ศ. 2477 โดยมีฐานะเป็นเพียงแผนกหนึ่งของฝ่ายธุรการ เรียกว่า แผนกตำราและห้องสมุด ตั้งอยู่บริเวณตึกโดมชั้น 2 เปิดให้บริการ ครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2479 ต่อมาเปลี่ยนสถานภาพเป็น แผนกห้องสมุด สังกัดกองบริการการศึกษา และเปลี่ยนเป็นกองห้องสมุด ในปี พ.ศ. 2504 สังกัดสำนักงานเลขานุการ

ในปี พ.ศ. 2519 ได้รับการยกสถานภาพขึ้นเป็น สำนักหอสมุด ชั้นตรงต่อรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการบริหารงานแบบเป็นศูนย์รวม ประกอบด้วยห้องสมุดคณะและสถาบัน 7 แห่ง ได้แก่ ห้องสมุดคณะนิติศาสตร์ ห้องสมุดคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี ห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ ห้องสมุดคณะเศรษฐศาสตร์ ห้องสมุดคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ห้องสมุดแผนกอิสระวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชนและห้องสมุดสถาบันไทยคดีศึกษา และในปี พ.ศ. 2529 เมื่อมหาวิทยาลัยได้ขยายวิทยาเขตแห่งใหม่ไปที่ศูนย์รังสิต สำนักหอสมุดได้จัดตั้งห้องสมุดสาขาเพิ่มอีก 2 แห่ง คือ ห้องสมุดศูนย์รังสิต และห้องสมุดสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา

เมื่อวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2540 สำนักหอสมุดได้ย้ายมาอยู่ในอาคารใหม่ ที่ชื่อว่า "อาคารธรรมศาสตร์ 60 ปี" เป็นอาคารอเนกประสงค์ สูง 7 ชั้น อยู่ชั้นใต้ดิน 3 ชั้นและเหนือดิน 4 ชั้น ก่อสร้างด้วยเงินงบประมาณแผ่นดินและเงินบริจาคได้จากกองทุนพันบาท ซึ่งศิษย์เก่าและผู้มีจิตศรัทธาได้ร่วมบริจาคเพื่อสร้างอาคารให้เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสครบรอบ 60 ปีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยชั้นใต้ดินคือ ห้องสมุดธรรมศาสตร์ หรือห้องสมุดกลางซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น หอสมุดปรีดี พนมยงค์

รูปแบบสถาปัตยกรรมของหอสมุดปรีดี พนมยงค์

หอสมุดปรีดี พนมยงค์ ตั้งอยู่ภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งมีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยร่วมสมัย เนื่องจากอาคารอยู่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อมิให้เป็นการบดบังมุมมองและต้องการพื้นที่ใช้สอยภายในโครงการเป็นพื้นที่มาก อาคารจึงจำเป็นต้องทำลงไปเป็นชั้นใต้ดินจำนวน 3 ชั้น และเป็นอาคารบนดินอีก 4 ชั้น สำหรับรูปแบบของอาคารเพื่อให้มีความกลมกลืนกับตึกเก่าและเพื่อให้มีความหมายของเมืองเก่า จึงมีส่วนของอาคารที่ลอกเลียนมาจากกำแพงเมือง

สำหรับส่วนห้องสมุดนั้นอยู่ภายในชั้นใต้ดินของอาคารทั้ง 3 ชั้น ตรงกลางอาคารเจาะเป็น Court เพื่อให้แสงเข้าสู่อาคาร ส่วนบริหารและสำนักงานอยู่บนอาคารชั้นที่ 1-4

ลักษณะของหอสมุดปรีดี พนมยงค์

ลักษณะทั่วไป หอสมุดปรีดี พนมยงค์เป็นห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนและการวิจัย โดยการจัดหาสงวนรักษาและให้บริการทรัพยากรสารสนเทศแก่บุคลากรของมหาวิทยาลัยและบุคคลภายนอก

ลักษณะการจัดหนังสือและที่นั่ง มีการจัดเก็บหนังสือในระบบห้องสมุดรัฐสภาอเมริกัน (U.S. Library of Congress Classification) โดยจัดชั้นหนังสือออกจากที่นั่งเป็นสัดส่วน การจัดโต๊ะที่นั่งมีหลากหลายรูปแบบ ทั้งแบบโต๊ะรวม ที่นั่งเดี่ยว และแบบชุดรับแขก

ลักษณะการให้แสงสว่าง การให้แสงสว่างภายในห้องสมุด มีทั้งลักษณะไฟฟ้าส่องสว่างและแสงสว่างจากธรรมชาติ การเลือกใช้ไฟฟ้าส่องสว่างแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือในส่วนอ่านหนังสือจะมีการติดไฟไว้ใต้โต๊ะเพดาน แต่ในส่วนชั้นหนังสือจะใช้ลักษณะเป็นโคมห้อยจากเพดาน และให้ผู้ใช้เปิดปิดด้วยตนเอง ส่วนแสงสว่างจากธรรมชาติได้จาก Court บริเวณกลางอาคาร

ลักษณะการปรับอากาศ เป็นอาคารขนาดใหญ่ใช้ระบบปรับอากาศแบบระบบน้ำเย็นหมุนเวียนส่วนกลาง (Central chilled water system) โดยภายในห้องสมุดมีห้องควบคุมระบบอากาศ (Air handing unit room) จำนวน 3 ห้องต่อ 1 ชั้น

ภาพที่ 5.49 ภายในหอสมุดปรีดี พนมยงค์

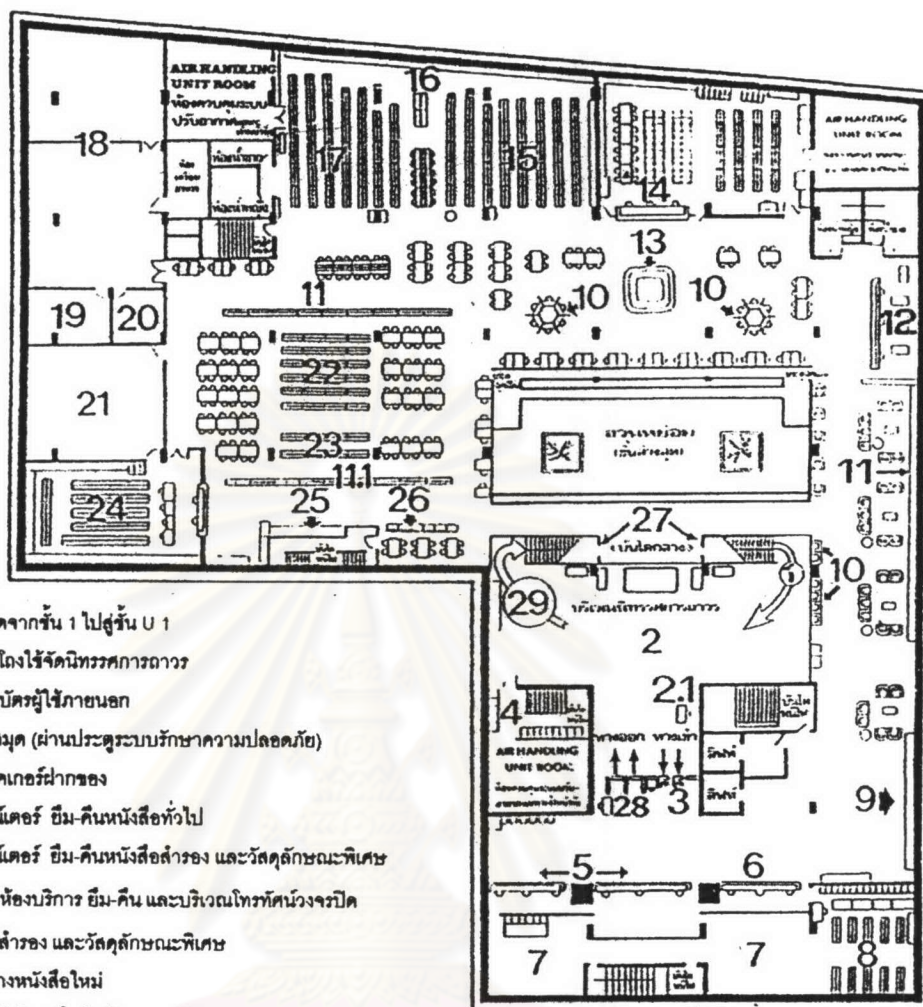
ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 5.50 ด้านหน้าอาคารหอสมุดปรีดี พนมยงค์

ภาพที่ 5.51 COURT ภายในอาคารห้องสมุดปรีดี พนมยงค์

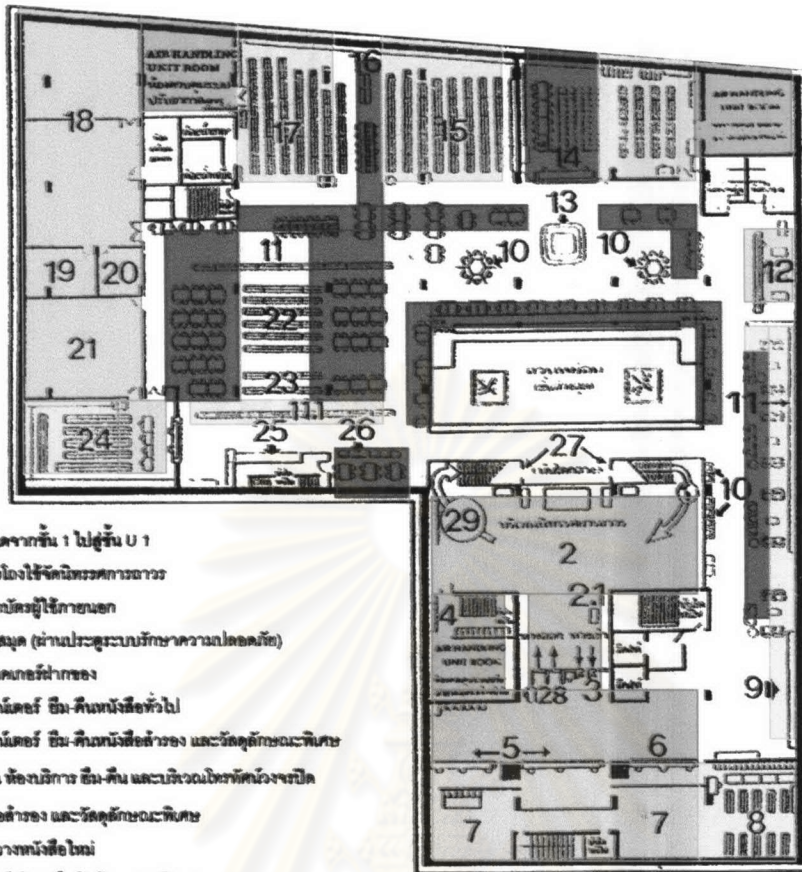

1. ทางลงบันไดจากชั้น 1 ไปสู่ชั้น U 1
2. บริเวณห้องโถงใช้จัดนิทรรศการถาวร
 - 2.1 โต๊ะทำบัตรผู้ใช้ภายนอก
3. ทางเข้าหอสมุด (ผ่านประตูระบบรักษาความปลอดภัย)
4. ห้องเก็บเปลือกเกอร์ฝากรอง
5. บริเวณเคาน์เตอร์ ยืม-คืนหนังสือทั่วไป
6. บริเวณเคาน์เตอร์ ยืม-คืนหนังสือสารอง และวัสดุลักษณะพิเศษ
7. ห้องทำงาน ห้องบริการ ยืม-คืน และบริเวณโทรทัศน์วงจรปิด
8. ห้องหนังสือสารอง และวัสดุลักษณะพิเศษ
9. บริเวณชั้นวางหนังสือใหม่
10. คอมพิวเตอร์บริการสืบค้นข้อมูลสารนิเทศ
11. บริเวณชั้นวางหนังสือวารสารฉบับภาษาไทย
 - 11.1 บริเวณชั้นวางหนังสือวารสารฉบับภาษาต่างประเทศ
12. เคาน์เตอร์บริการถ่ายเอกสาร
13. เคาน์เตอร์บริการช่วยค้นคว้า
14. เคาน์เตอร์บริการและห้องเก็บวัสดุลักษณะพิเศษ
15. ชั้นวางหนังสืออ้างอิงภาษาไทย
16. ตู้บัตรรายการ หนังสืออ้างอิง และดัชนีต้นเรื่อง
17. ชั้นวางหนังสืออ้างอิงภาษาต่างประเทศ
18. ห้องทำงานบริการช่วยค้นคว้า
19. ห้องประชุม
20. หัวหน้าห้องสมุด
21. ห้องทำงานวารสาร
22. ชั้นวารสารเอ็นเต็มภาษาไทย
23. ชั้นวารสารเอ็นเต็มภาษาต่างประเทศ
24. บริการวารสารและหนังสือพิมพ์ย้อนหลัง
25. ตู้ดัชนีวารสารและหนังสือพิมพ์
26. ชั้นวางหนังสือพิมพ์ปัจจุบัน
27. ทางลงบันไดไปสู่ชั้น U 2
28. ทางออก (จุดตรวจกระเป๋า)
29. ทางลงบันไดไป 1

แผนผังที่ 5.43 แผนผังหอสมุดปริติ พนมยงค์ ชั้นใต้ดิน U1

(ที่มา : หอสมุดปริติ พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. แผนผังหอสมุดปริติ พนมยงค์. กรุงเทพฯ :

(ม.ป.ท., ม.ป.ป. (อัตสำเนา))

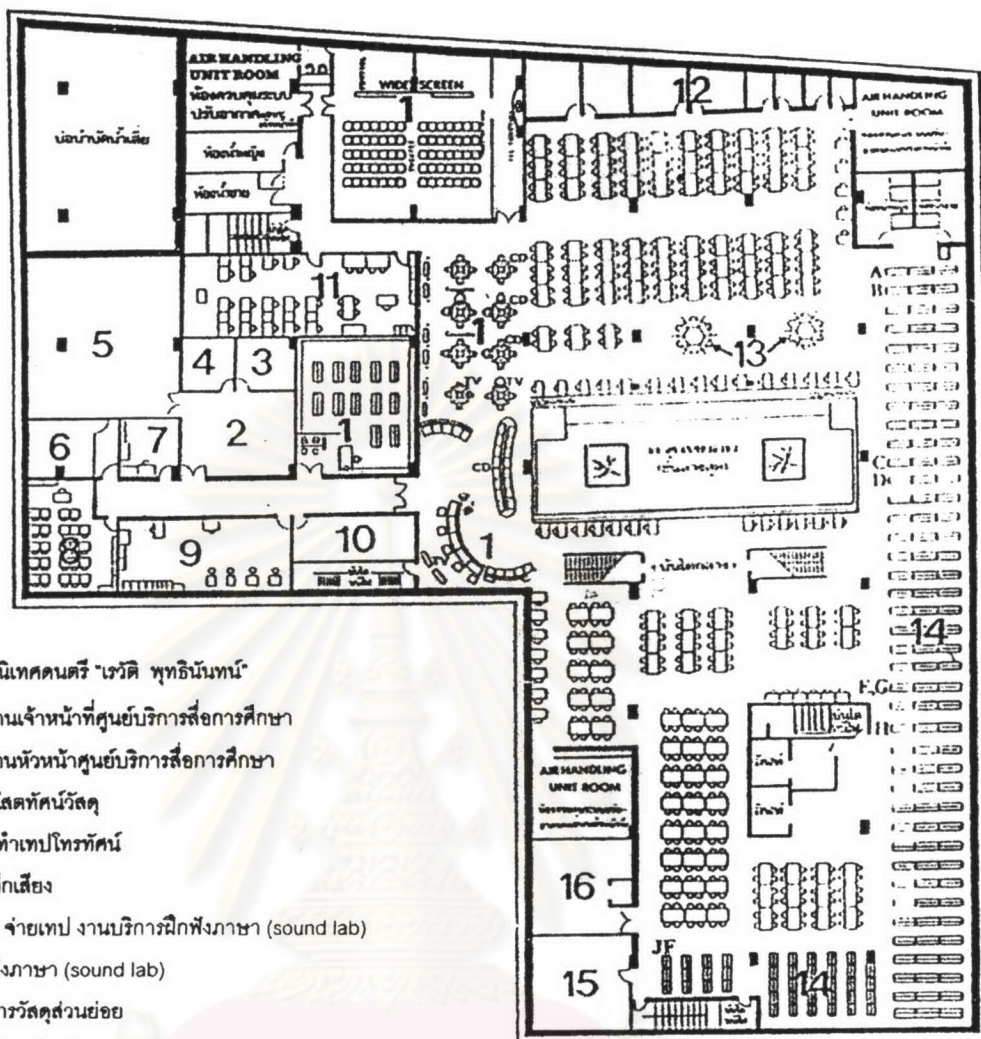

1. ทางลงบันไดจากชั้น 1 ไปสู่ชั้น U 1
2. บริเวณห้องโถงใช้จัดนิทรรศการถาวร
 - 2.1 ไม้เท้าบัตรผู้พิการภายนอก
3. ทางเข้าหอสมุด (ผ่านประตูระบบรักษาความปลอดภัย)
4. ห้องเก็บสื่อเอกสารฝากของ
5. บริเวณแคาน์เตอร์ ยืม-คืนหนังสือทั่วไป
6. บริเวณแคาน์เตอร์ ยืม-คืนหนังสือสารง และวัสดุศึกษาระดับพิเศษ
7. ห้องทำงาน ห้องบริการ ยืม-คืน และบริเวณโถงที่ผนังกระจกปิด
8. ห้องหนังสือสารง และวัสดุศึกษาระดับพิเศษ
9. บริเวณชั้นวางหนังสือใหม่
10. คอมพิวเตอร์บริการสืบค้นข้อมูลสารานิตศ
11. บริเวณชั้นวางหนังสือวารสารฉบับภาษาไทย
 - 11.1 บริเวณชั้นวางหนังสือวารสารฉบับภาษาต่างประเทศ
12. แคาน์เตอร์บริการถ่ายเอกสาร
13. แคาน์เตอร์บริการช่วยค้นคว้า
14. แคาน์เตอร์บริการและห้องเก็บวัสดุศึกษาระดับพิเศษ
15. ชั้นวางหนังสืออ้างอิงภาษาไทย
16. ตู้บริการสาร หนังสืออ้างอิง และดัชนีนี้เมือง
17. ชั้นวางหนังสืออ้างอิงภาษาต่างประเทศ
18. ห้องทำงานบริการช่วยค้นคว้า
19. ห้องประชุม
20. หัวหน้าห้องสมุด

21. ห้องทำงานวารสาร
22. ชั้นวารสารสืบค้นภาษาไทย
23. ชั้นวารสารสืบค้นภาษาต่างประเทศ
24. บริการวารสารและหนังสือพิมพ์ย้อนหลัง
25. ตู้คืนวารสารและหนังสือพิมพ์
26. ชั้นวางหนังสือพิมพ์ปัจจุบัน
27. ทางลงบันไดไปสู่ชั้น U 2
28. ทางออก (จุดตรวจกระเป๋า)
29. ทางลงบันไดไป 1

- ส่วนบริการทั่วไป
- ส่วนเก็บหนังสือ
- ส่วนที่นั่งอ่านหนังสือ
- ส่วนโสตทัศนศึกษา
- ส่วนทำงานเจ้าหน้าที่
- ส่วนงานระบบ

แผนผังที่ 5.44 แสดงการใช้พื้นที่ภายในหอสมุดปรีดี พนมยงค์ ชั้นใต้ดิน U1

1. ศูนย์สารนิเทศดนตรี "เวรดี พุทธินันท์"
2. ห้องทำงานเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการสื่อการศึกษา
3. ห้องทำงานหัวหน้าศูนย์บริการสื่อการศึกษา
4. ห้องเก็บไตคัทคนั้ลศุ
5. ห้องถ่ายทำเทปโทรทัศน์
6. ห้องบันทึกเสียง
7. ห้องรับ - กระจายเทป งานบริการฝึกฟังภาษา (sound lab)
8. ห้องฝึกฟังภาษา (sound lab)
9. ห้องบริการวัสดุส่วนย่อย
10. ห้องเก็บวัสดุส่วนย่อย
11. ห้อง MULTI-MEDIA (บริการสืบค้นฐานข้อมูล CD-ROM และ INTERNET)
12. ห้องเรียนห้องวิจัย
13. คอมพิวเตอร์บริการสืบค้นฐานข้อมูลสารนิเทศ
14. ชั้นวางหนังสือภาษาไทยหมวด A - JF
15. ห้องเก็บวารสารเข้บเล่ม
16. ห้องแยกหนังสือ

แผนผังที่ 5.45 แผนผังหอสมุดปรีดี พนมยงค์ ชั้นใต้ดิน U2

(ที่มา: หอสมุดปรีดี พนมยงค์, เรื่องเดียวกัน)

1. ศูนย์สารนิเทศคณะ วิศวกรรมศาสตร์
2. ห้องทำงานเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการสื่อการศึกษา
3. ห้องทำงานหัวหน้าศูนย์บริการสื่อการศึกษา
4. ห้องเก็บสื่อทัศนศึกษา
5. ห้องถ่ายทำแบบโฮมวิดีโอ
6. ห้องบันทึกเสียง
7. ห้องรับ - จ่ายแบบ งานบริการฝึกฟังภาษา (sound lab)
8. ห้องฝึกฟังภาษา (sound lab)
9. ห้องบริการวัสดุส่วนย่อย
10. ห้องเก็บวัสดุส่วนย่อย
11. ห้อง MULTI-MEDIA (บริการสืบค้นฐานข้อมูล CD-ROM และ INTERNET)
12. ห้องเขียนห้องวิจัย
13. คอมพิวเตอร์บริการสืบค้นฐานข้อมูลสารนิเทศ
14. ชั้นวางหนังสือภาษาต่างประเทศ A - JF
15. ห้องเก็บวารสารเข็บเล่ม
16. ห้องแยกหนังสือ

- ส่วนบริการทั่วไป
- ส่วนเก็บหนังสือ
- ส่วนที่นั่งอ่านหนังสือ
- ส่วนทัศนศึกษา
- ส่วนทำงานเจ้าหน้าที่
- ส่วนงานระบบ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

แผนผังที่ 5.46 แสดงการใช้พื้นที่ภายในหอสมุดปรีดี พนมยงค์ ชั้นใต้ดิน U2

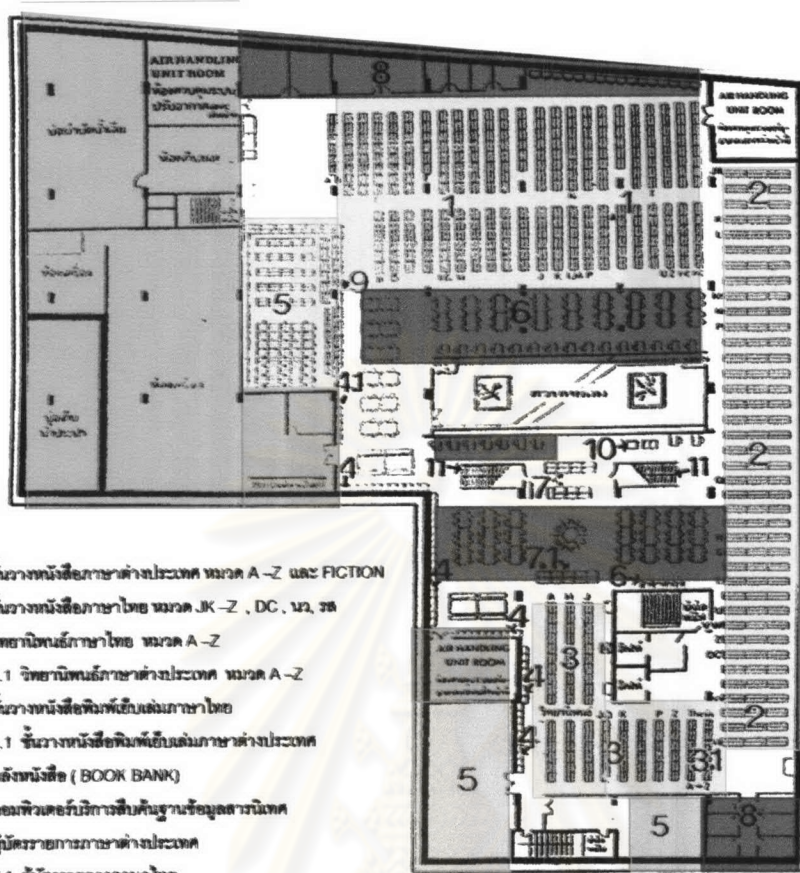

1. ชั้นวางหนังสือภาษาต่างประเทศ หมวด A-Z และ FICTION
2. ชั้นวางหนังสือภาษาไทย หมวด JK-Z , DC , นว, รต
3. วิทยานิพนธ์ภาษาไทย หมวด A-Z
 - 3.1 วิทยานิพนธ์ภาษาต่างประเทศ หมวด A-Z
4. ชั้นวางหนังสือพิมพ์เย็บเล่มภาษาไทย
 - 4.1 ชั้นวางหนังสือพิมพ์เย็บเล่มภาษาต่างประเทศ
5. คลังหนังสือ (BOOK BANK)
6. คอมพิวเตอร์บริการสืบค้นฐานข้อมูลสารนิเทศ
7. ตู้บัตรรายการภาษาต่างประเทศ
 - 7.1 ตู้บัตรรายการภาษาไทย
8. ห้องเขียน ห้องวิจัย
9. ตู้เก็บหนังสือตำราเรียนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
10. บริการถ่ายเอกสาร
11. ทางขึ้นบันไดไปชั้น U 2

ศูนย์วิทยทรัพยากร

แผนผังที่ 5.47 แผนผังหอสมุดปรีดี พนมยงค์ ชั้นใต้ดิน U3

(ที่มา : หอสมุดปรีดี พนมยงค์, เรื่องเดียวกัน)

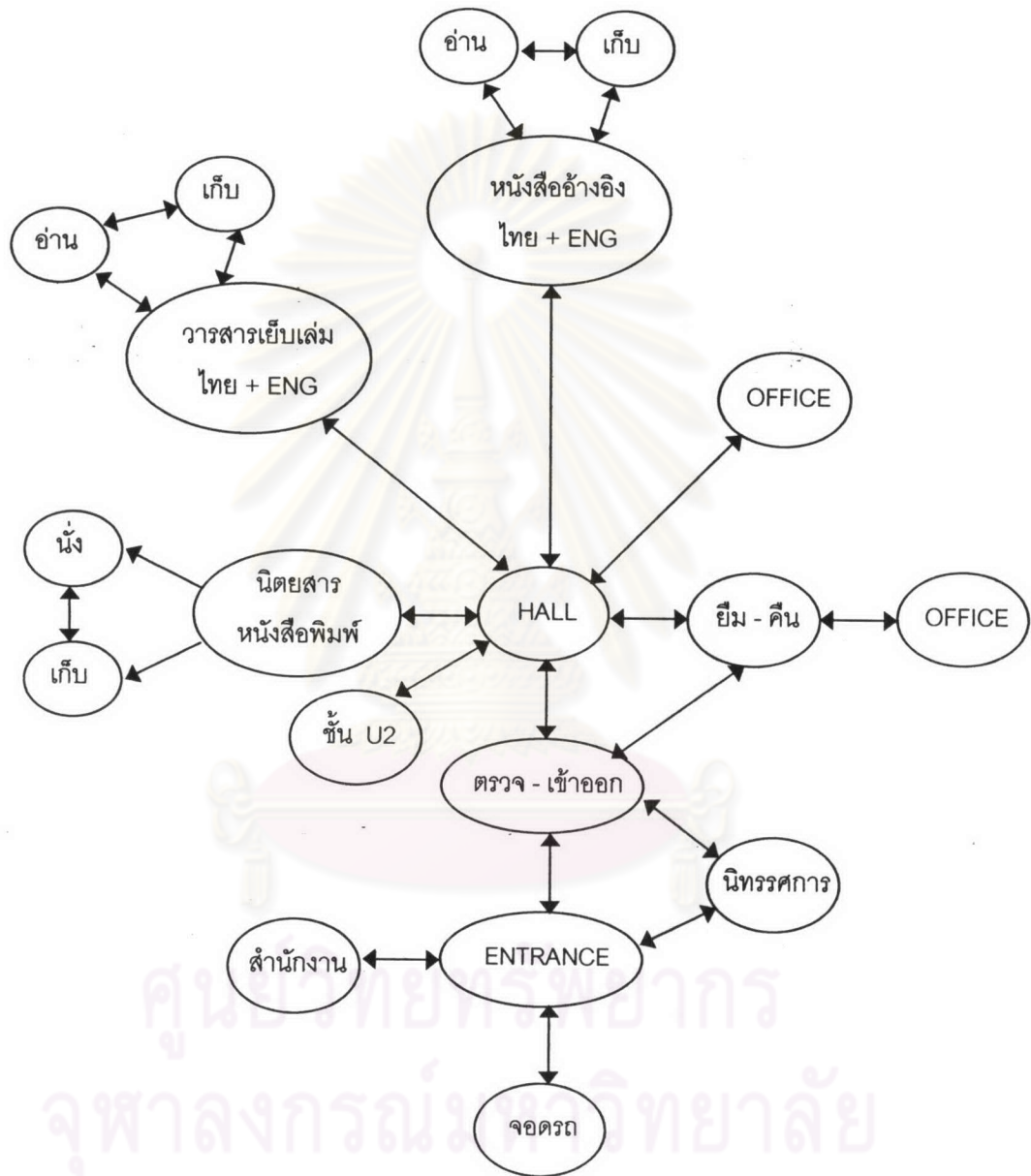
1. ชั้นวางหนังสือภาษาต่างประเทศ หมวด A-Z และ FICTION
2. ชั้นวางหนังสือภาษาไทย หมวด JK-Z , DC , นว, รท
3. วิทยานิพนธ์ภาษาไทย หมวด A-Z
 - 3.1 วิทยานิพนธ์ภาษาต่างประเทศ หมวด A-Z
4. ชั้นวางหนังสือพิมพ์ฉบับภาษาไทย
 - 4.1 ชั้นวางหนังสือพิมพ์ฉบับต่างภาษาต่างประเทศ
5. คลังหนังสือ (BOOK BANK)
6. คอมพิวเตอร์บริการสืบค้นฐานข้อมูลสารนิเทศ
7. ตู้บัตรรายการภาษาต่างประเทศ
 - 7.1 ตู้บัตรรายการภาษาไทย
8. ห้องเขียน ห้องวิจัย
9. ตู้เก็บหนังสือตำราเรียนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
10. บริการถ่ายเอกสาร
11. ทางขึ้นบันไดไปชั้น U 2

- ส่วนบริการทั่วไป
- ส่วนเก็บหนังสือ
- ส่วนที่นั่งอ่านหนังสือ
- ส่วนโสตทัศนศึกษา
- ส่วนทำงานเจ้าหน้าที่
- ส่วนงานระบบ

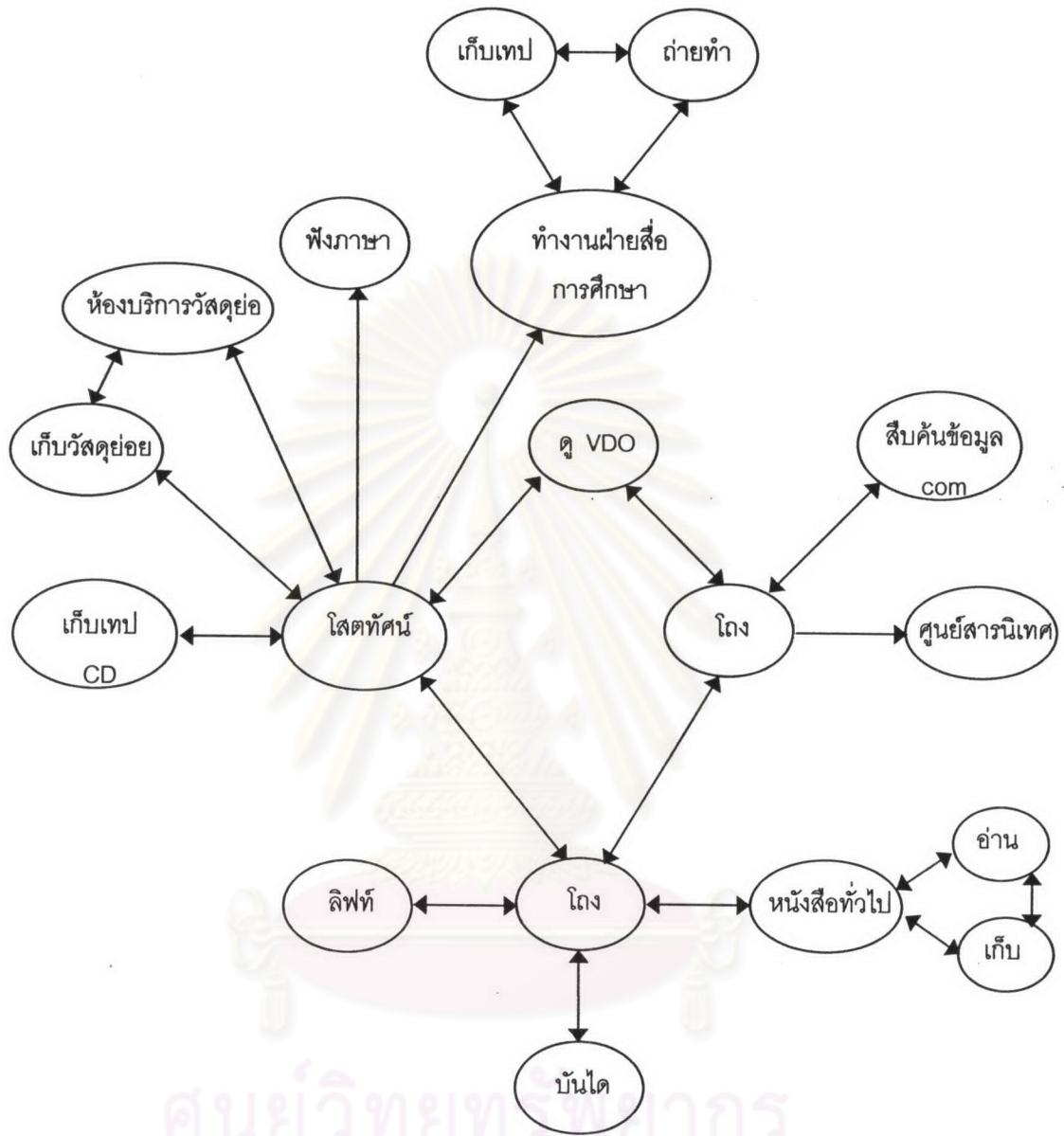
ศูนย์วิทยทรัพยากร

แผนผังที่ 5.48 แสดงการใช้พื้นที่ภายในหอสมุดปรีดี พนมยงค์ ชั้นใต้ดิน U3

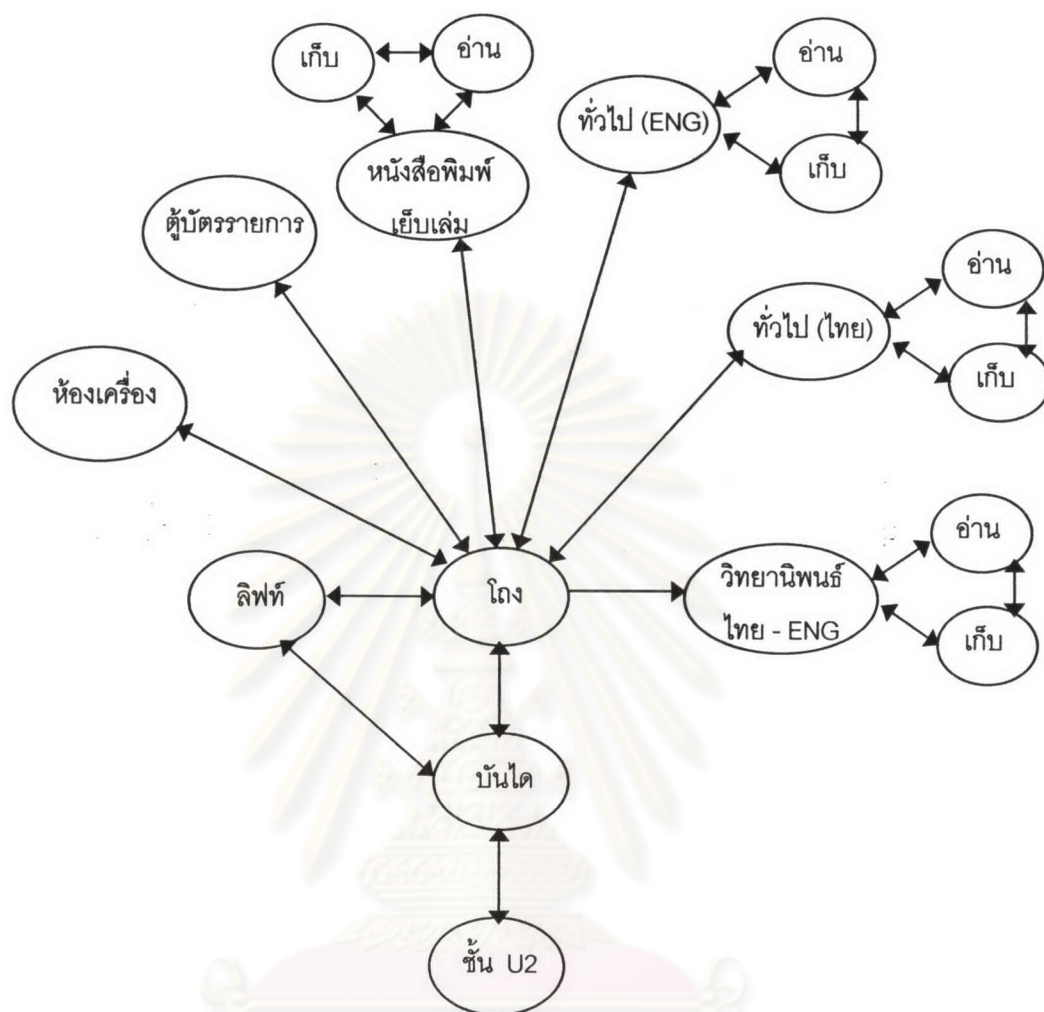
พื้นที่ห้องสมุด 10602 (3534 ต่อชั้น) ตารางเมตร
 ที่นั่ง 991 ที่

แผนภูมิที่ 5.5 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหอสมุดปรีดี พนมยงค์ ชั้นใต้ดิน U1

แผนภูมิที่ 5.6 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหอสมุดปรีดี พนมยงค์ ชั้นใต้ดิน U2

แผนภูมิที่ 5.7 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหอสมุดปรีดี พนมยงค์ ชั้นใต้ดิน U3

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.4.4 สำนักบรรณสารการพัฒนา

รูปแบบสถาปัตยกรรมของสำนักบรรณสารการพัฒนา

อาคารสำนักบรรณสารการพัฒนา ตั้งอยู่ภายในสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ สูง 9 ชั้นโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก Approach เป็นบันไดกว้างเข้าสู่อาคารด้านหน้า บริเวณโถงกลางอาคารของชั้น 1 ทำเป็น Atrium เปิดรับแสงให้เข้ามาภายในอาคาร ส่วนชั้น 5-9 เป็นสำนักงาน ลักษณะอาคารใช้วัสดุคอนกรีตทาสีขาวและกระจกเป็นส่วนใหญ่

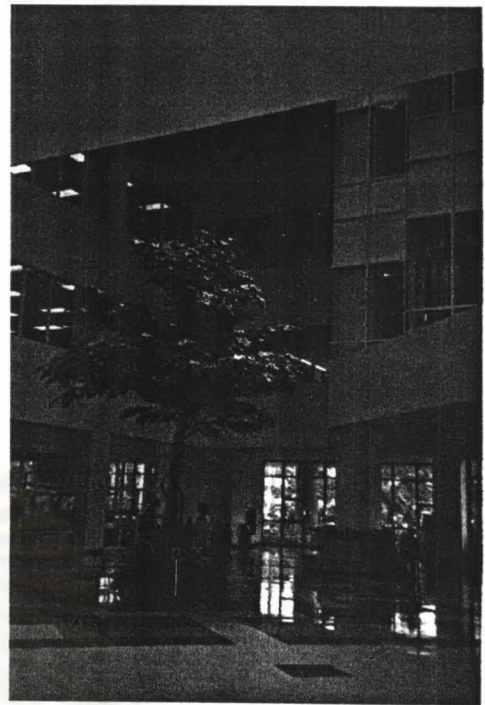
ลักษณะห้องสมุดของสำนักบรรณสารการพัฒนา

ลักษณะทั่วไป เป็นห้องสมุดที่เปิดบริการให้ทั้งนักศึกษาของทางสถาบันและบุคคลภายนอก โดยจัดหา วิกิเควาะห์ จัดเก็บ และเผยแพร่สารสนเทศ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การสอน การวิจัย ซึ่งห้องสมุดในส่วนบริการตั้งอยู่ภายในชั้น 2-4 ของอาคาร

ลักษณะการจัดหนังสือและที่นั่ง มีการจัดเก็บหนังสือ ใช้ระบบห้องสมุดรัฐสภาอเมริกัน (U.S. Library of Congress Classification) โดยจัดชั้นหนังสือออกจากที่นั่งเป็นสัดส่วน มีการจัดที่นั่งเป็นโต๊ะรวมและโต๊ะเดี่ยวเพื่อนั่งอ่านหนังสือ

ลักษณะการจัดแสงสว่าง การให้แสงสว่างภายในห้องสมุด มีทั้งลักษณะไฟฟ้าส่องสว่างและแสงสว่างจากธรรมชาติ การเลือกใช้ไฟฟ้าส่องสว่างแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ ในส่วนอ่านหนังสือจะมีการติดไฟไว้ใต้ฝ้าเพดาน แต่ในส่วนชั้นหนังสือจะใช้ลักษณะเป็นโคมห้อยจากเพดาน ส่วนแสงสว่างจากธรรมชาติ ได้จากหน้าต่างรอบอาคารและ Atrium บริเวณกลางอาคาร

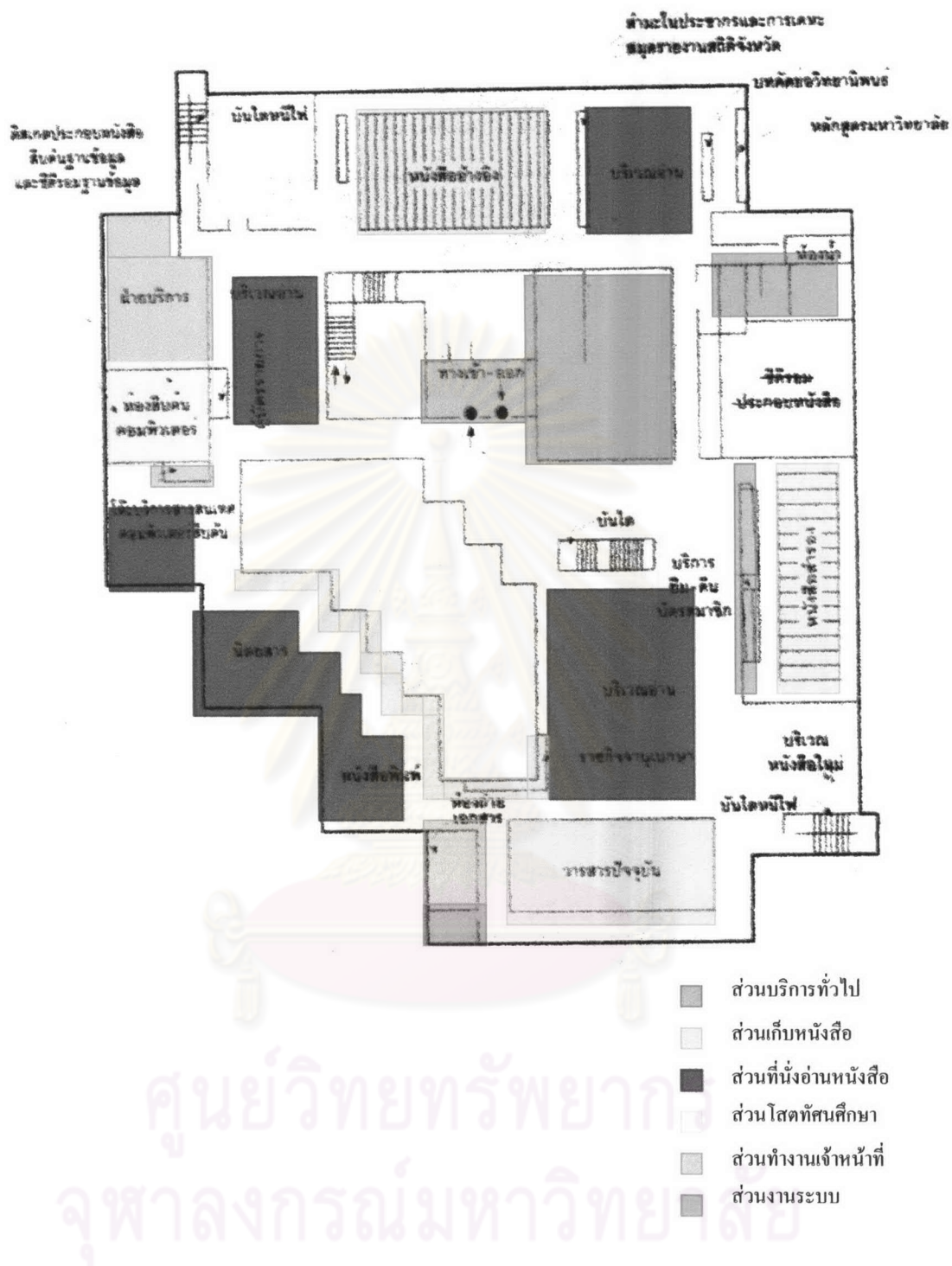
ลักษณะการปรับอากาศ เป็นอาคารขนาดใหญ่ใช้ระบบปรับอากาศแบบระบบน้ำเย็นหมุนเวียนส่วนกลาง (Central chilled water system) โดยภายในห้องสมุดมี ห้องควบคุมระบบอากาศ (Air handing unit room) จำนวน 2 ห้องต่อ 1 ชั้น

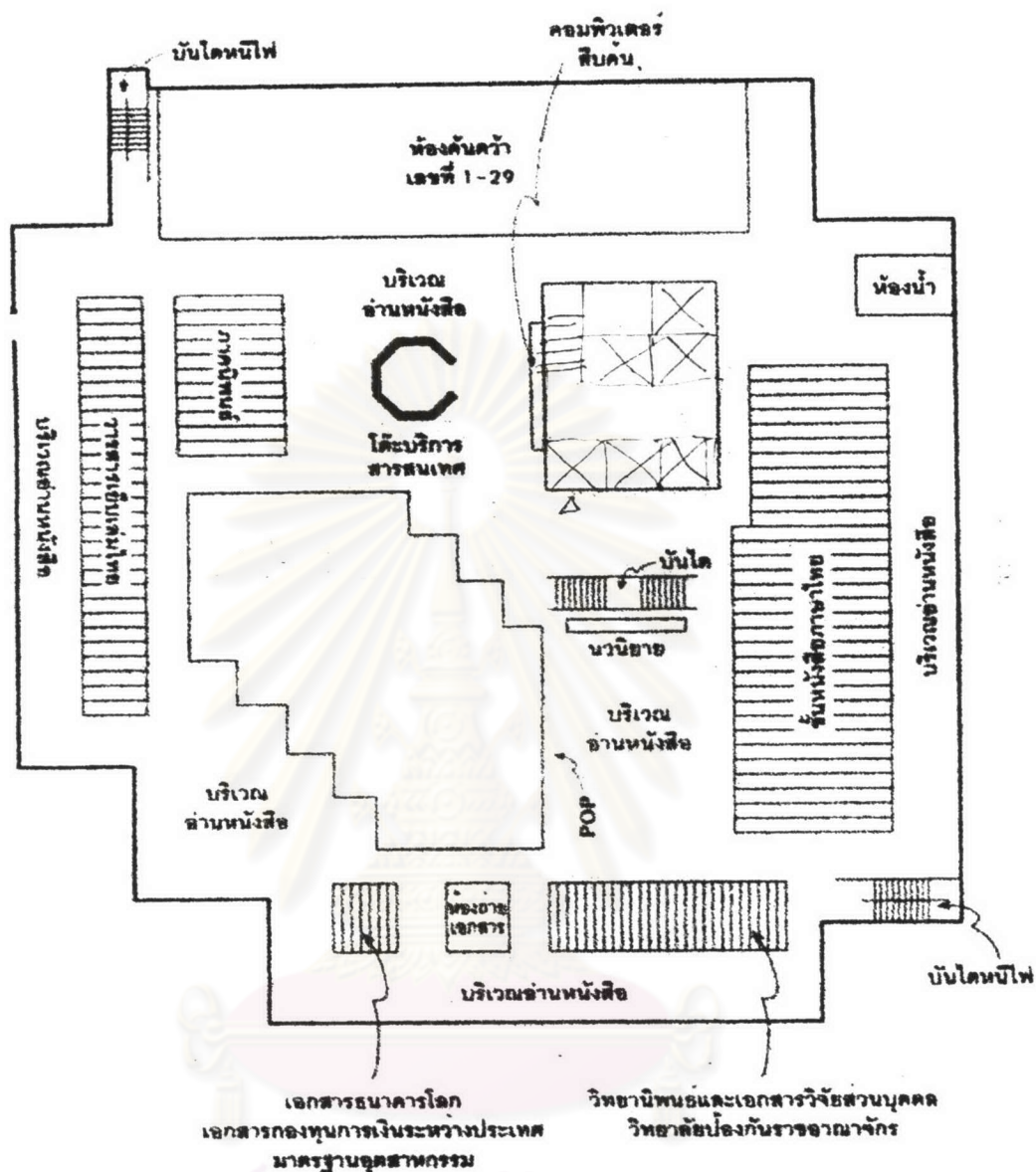
ภาพที่ 5.52 Atrium บริเวณกลางอาคารหอสมุดสำนักบรรณสารการพัฒนา

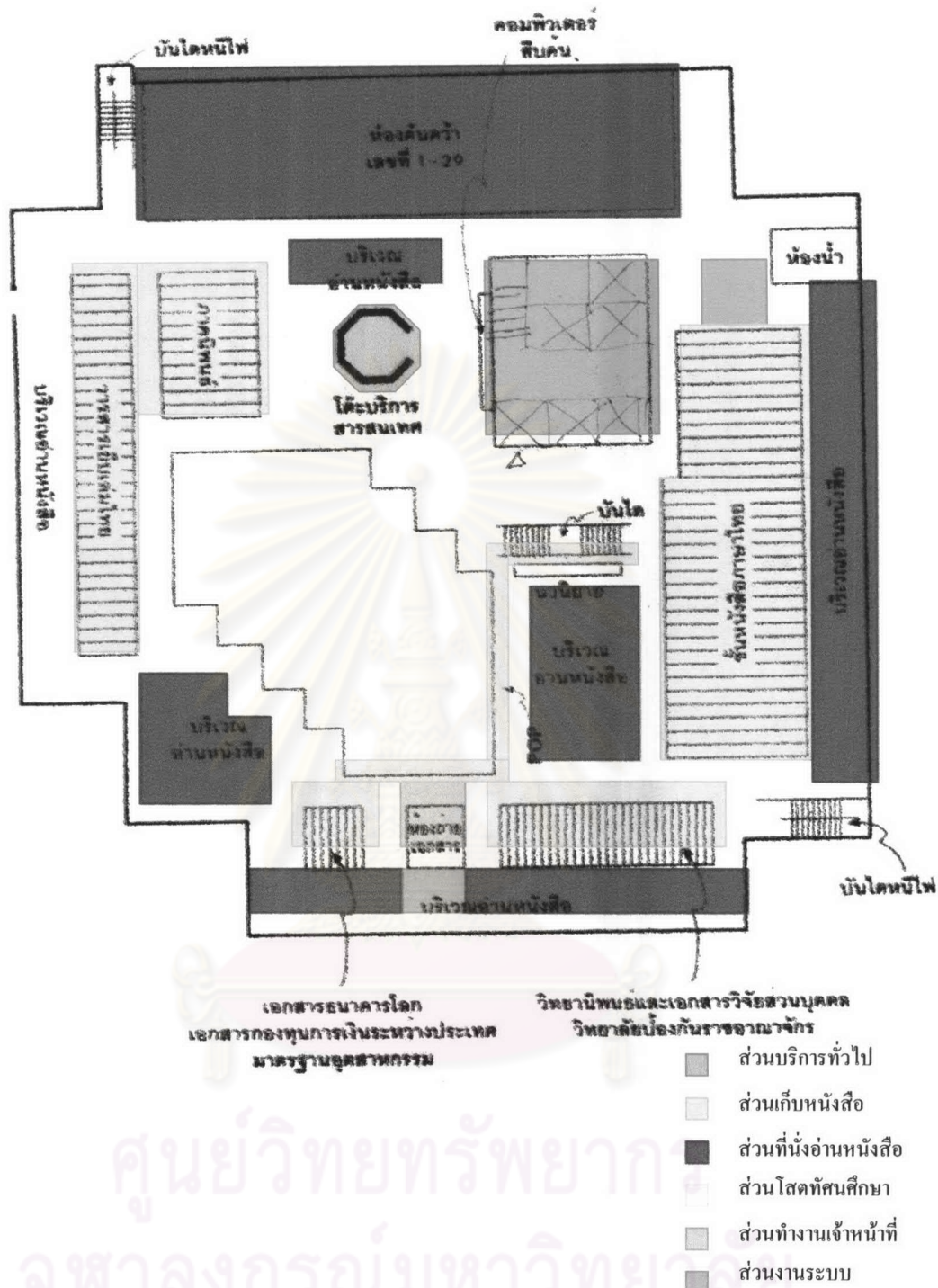
ภาพที่ 5.53 ภายในหอสมุดสำนักบรรณสารการพัฒนา

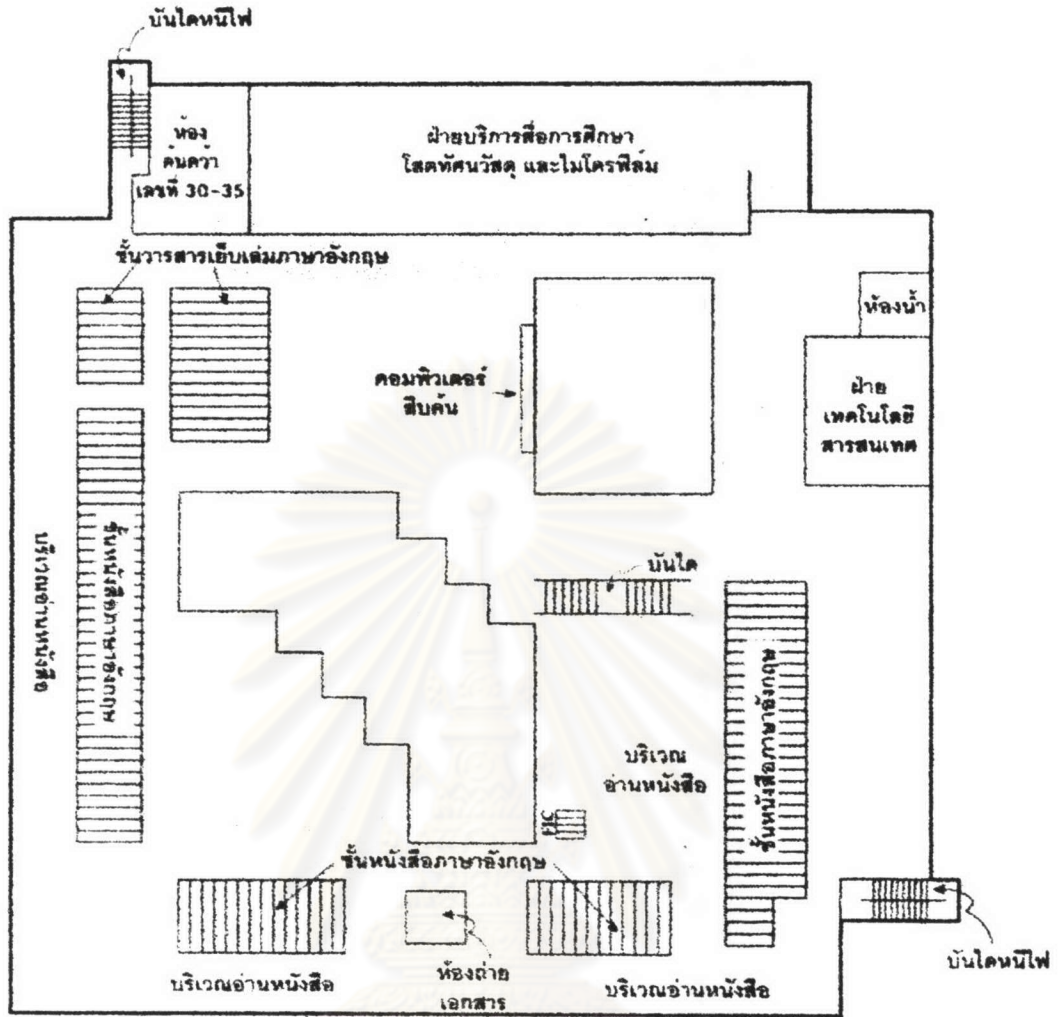
แผนผังที่ 5.50 แสดงการใช้พื้นที่ภายในสำนักบรรณสารการพัฒนา
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ชั้น 2

แผนผังที่ 5.51 สำนักบรรณสารการพัฒนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ชั้น 3
ที่มา : สำนักบรรณสารการพัฒนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. สำนักบรรณสารการพัฒนาสถาบันบัณฑิต
พัฒนบริหารศาสตร์. กรุงเทพฯ : ดิโนคอร์ป. ไปรโมชั่น, (ม.ป.ป.). หน้า 10.

แผนผังที่ 5.52 แสดงการใช้พื้นที่ภายในสำนักบรรณสารการพัฒนา
 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ชั้น 3

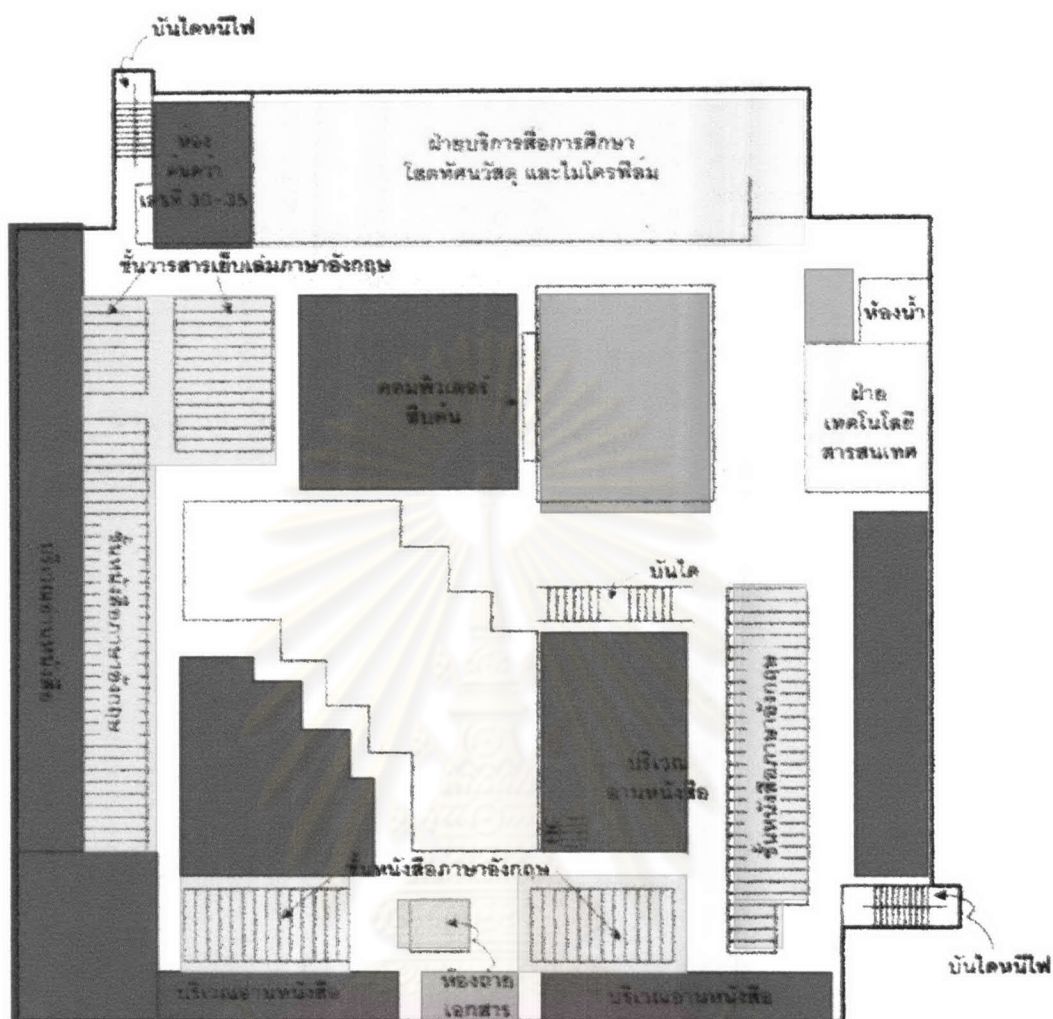

แผนผังที่ 5.53 สำนักบรรณสารการพัฒนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ชั้น 4

ที่มา : สำนักบรรณสารการพัฒนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. สำนักบรรณสารการพัฒนาสถาบันบัณฑิต

พัฒนบริหารศาสตร์. กรุงเทพฯ : ลินคอร์น โปรโมชัน, (ม.ป.ป.). หน้า 11.

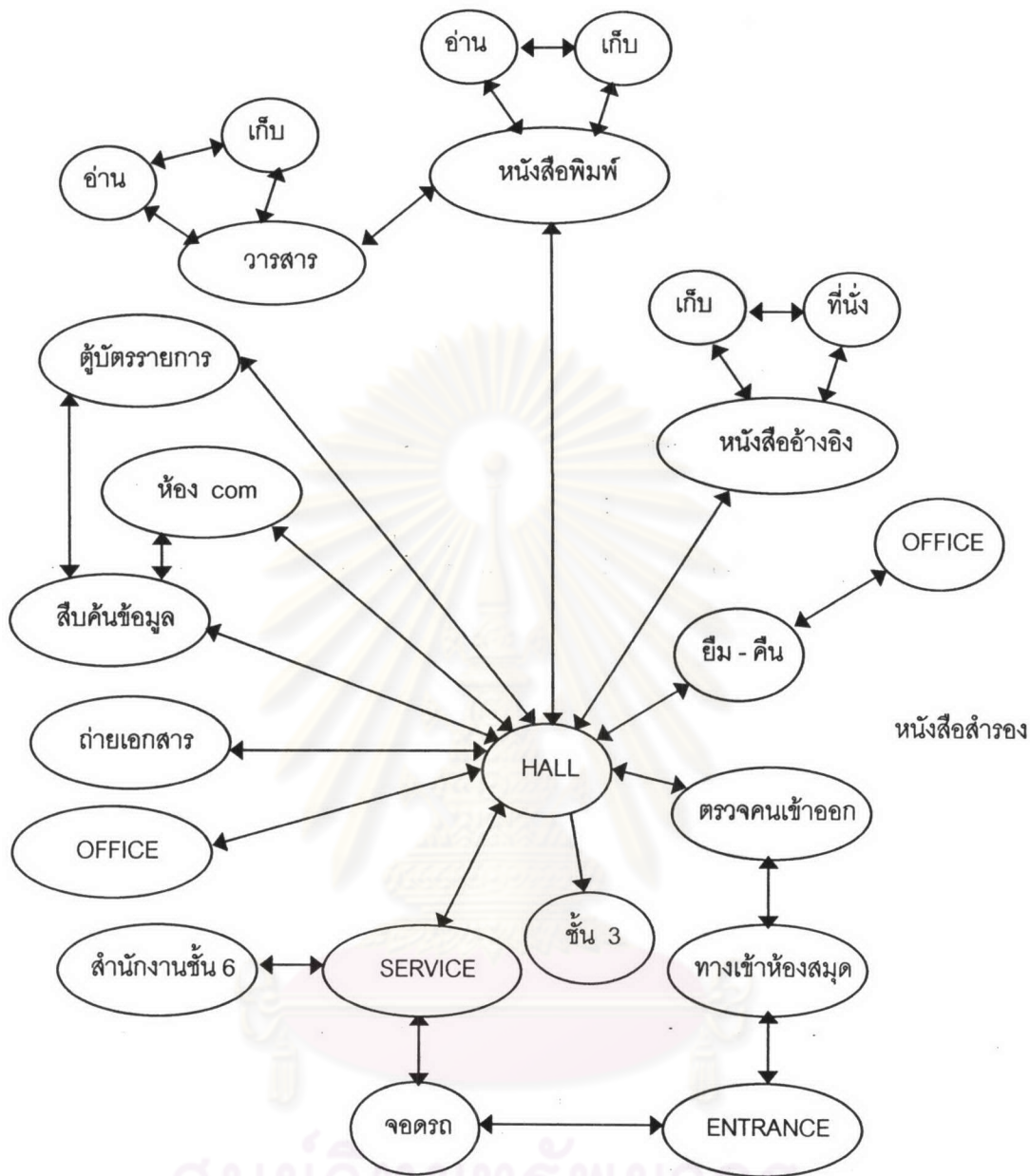
ศูนย์วิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

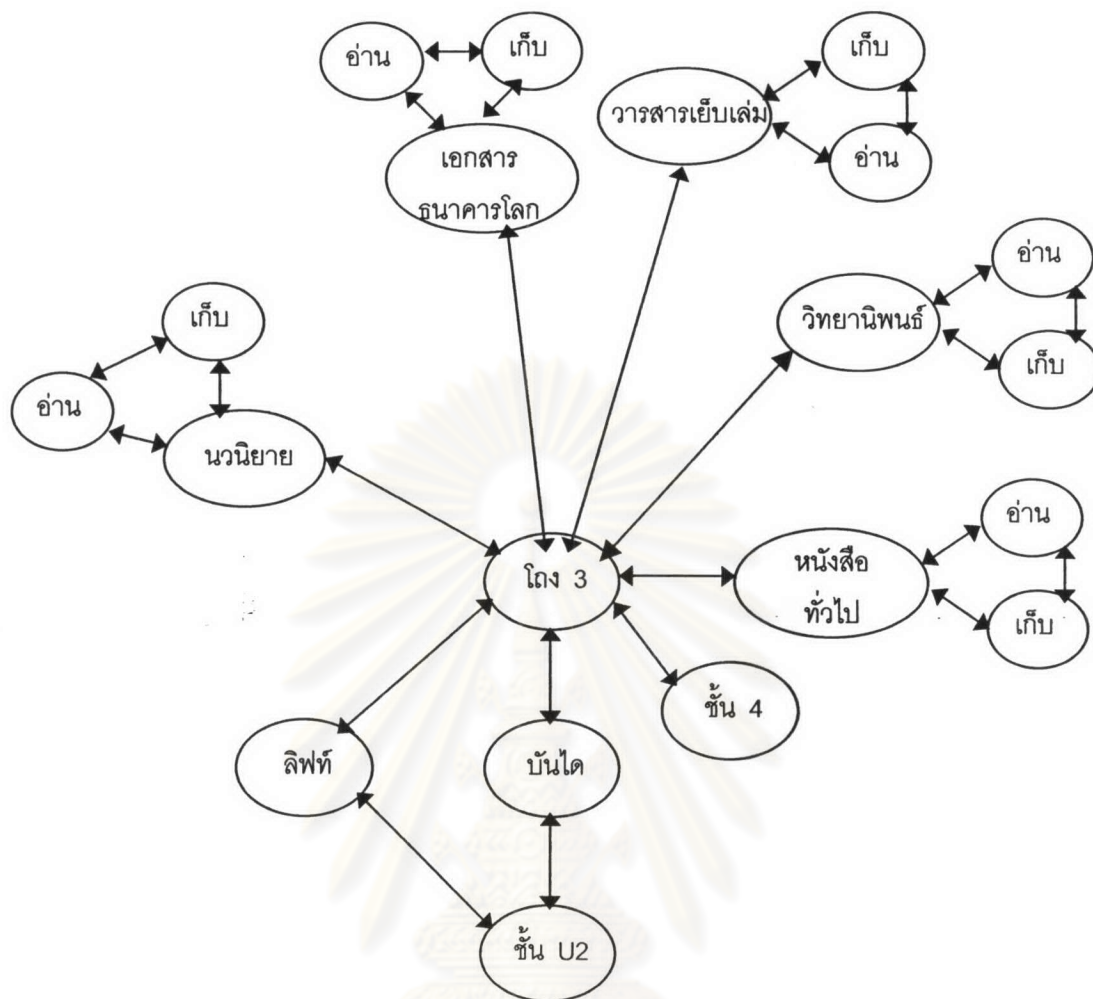
- ส่วนบริการทั่วไป
- ส่วนเก็บหนังสือ
- ส่วนที่นั่งอ่านหนังสือ
- ส่วนโสตทัศนศึกษา
- ส่วนทำงานเจ้าหน้าที่
- ส่วนงานระบบ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนผังที่ 5.54 แสดงการใช้พื้นที่ภายในสำนักบรรณสารการพัฒนา
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ชั้น 4

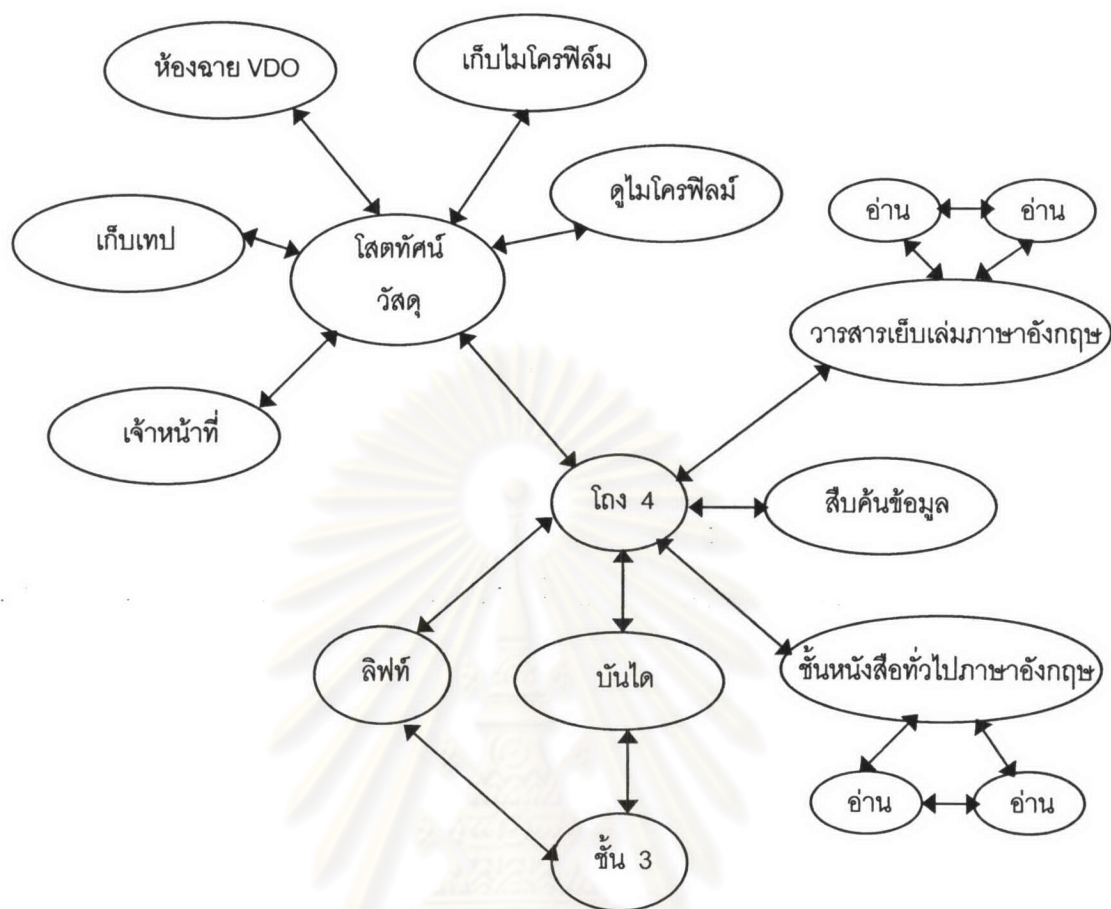

แผนภูมิที่ 5.8 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบสำนักบรรณสารการพัฒนา
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ชั้น 2

แผนภูมิที่ 5.9 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบสำนักบรรณสารการพัฒนา
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ชั้น 3

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 5.10 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบสำนักบรรณสารการพัฒนา
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ชั้น 4

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย